

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

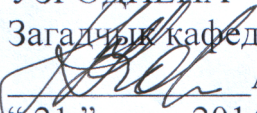
Гістарычны факультэт

Кафедра дапаможных гістарычных дысцыплін і метадыкі выкладання гісторыі

Рэг. № 27-05-22

УЗГОДНЕНА

Загальны кафедры

 А.А. Корзюк
“ 21 ” мая 2014 г.

УЗГОДНЕНА

Дэкан факультэта

 М.М. Забайўскі
“ 27 ” мая 2014 г.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

Краязнаўства і этналогія Беларусі

для спецыяльнасці

1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны

Складальнікі: кандыдаты гістарычных навук, дацэнты Бандзелікаў М.Ф.,
Дубінін Д.У.

Разгледжана і зацверджана на паседжанні Савета БДПУ

“ 26 ” 06 2014 г., пратакол № 9 .

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Гістарычны факультэт
Кафедра дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі
Рэг. № 27-05-22

УЗГОДНЕНА
Загадчык кафедры
_____ А.А. Корзюк
“ 21 ” мая 2014 г.

УЗГОДНЕНА
Дэкан факультэта
_____ М.М. Забаўскі
“ 27 ” мая 2014 г.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБнай ДЫСЦЫПЛІНЕ

Краязнаўства і этналогія Беларусі

для спецыяльнасці
1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны

Складальнікі: кандыдаты гістарычных навук, дацэнты Бандзелікаў М.Ф.,
Дубінін Д.У.

Разгледжана і зацверджана на паседжанні Савета БДПУ
“26” чэрвеня 2014 г., пратакол № 9

ЗМЕСТ

1. Тлумачальная запіска
2. Тэарэтычны раздзел
 - 2.1. Канспекты лекцый па модулю “Краязнаўства Беларусі”
 - 2.2. Канспекты лекцый па модулю “Этналогія Беларусі”
3. Практычны раздзел
 - 3.1. Паны практычных заняткаў па модулю “Краязнаўства Беларусі”
 - 3.2. Паны практычных заняткаў па модулю “Этналогія Беларусі”
 - 3.3. Творчыя і практычныя заданні для самастойнай работы студэнтаў па модулю “Гістарычнае краязнаўства Беларусі”
 - 3.4. Прыкладная тэматыка рэфератыўных работ па модулю “Этналогія Беларусі”
4. Раздзел кантролю ведаў
 - 4.1. Пытанні да экзамену па модулю “Краязнаўства Беларусі”
 - 4.2. Пытанні да заліку па модулю “Этналогія Беларусі”
 - 4.3. Прыкладныя тэставыя заданні па модулю “Этналогія Беларусі”
5. Дапаможны раздзел
 - 5.1. Тыпавая праграма па дысцыпліне
 - 5.2. Вучэбная праграма па дысцыпліне (з вучэбна-метадычнай картай дысцыпліны)
 - 5.3. Гласарый

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбна-метадычны комплекс дысцыпліны “Краязнаўства і этналогія Беларусі” адносіцца да цыклу спецыяльных гістарычных дысцыплін і прызначаны для студэнтаў I курса гістарычных факультэтаў педагагічных універсітэтаў.

Краязнаўства – гэта комплекснае навуковае вывучэнне насельніцтвам гісторыі і гісторыка-культурнай спадчыны сваёй мясцовасці.

Краязнаўства з’яўляецца адным з важнейшых сродкаў адукацыі і выхавання чалавека. Гэта неад’емная складаючая навучальна-выхаваўчага працэсу, працы настаўніка гісторыі. Краязнаўчая работа і яе матэрыялы ўплываюць на павышэнне якасці адукацыі, спрыяюць патрыятычнаму, эстэтычнаму і фізічнаму выхаванню навучэнцаў, усебаковаму росту і развіццю іх здольнасцей, фарміраванню практычных навыкаў і ўменняў праводзіць самастойныя навуковыя даследаванні.

Этналогія Беларусі садзейнічае разуменню этнічных асаблівасцей беларускага народа, традыцый і ўмоў яго існавання, механізмаў і заканамернасцей яго функцыянавання і трансфармацыі, будзіць цікавасць да культуры і каштоўнасцей іншых народаў, дапамагае студэнтам усвядоміць раўнапраўнасць розных культур, важнасць месца і ролі кожнага народа ў гістарычным развіцці чалавецтва, выпрацаваць прынцыпы ўзаемапавагі ў міжкультурных і міжнацыянальных зносінах.

Курс “Краязнаўства і этналогія Беларусі” непасрэдным чынам звязаны з такімі дысцыплінамі, як гісторыя Беларусі, археалогія і іншымі, а таксама з шэрагам спецыяльных гістарычных дысцыплін – палеаграфіяй, нумізматыкай, геральдыкай, фалерыстыкай і г.д. Такім чынам, вялікае значэнне ў вывучэнні курса “Краязнаўства і этналогія Беларусі” мае міждысцыплінарны падыход.

Мэта курса “Краязнаўства і этналогія Беларусі”: падрыхтоўка будучых настаўнікаў да самастойнай краязнаўчай работы, да выкарыстання яе як важнага сродку навучальна-выхаваўчага працэсу; знаёмства з гісторыка-культурнай спадчынай Беларусі, метадамі яе зберажэння і выкарыстання; патрыятычнае выхаванне студэнтаў, фарміраванне ў іх беражлівых адносін да гісторыка-культурных каштоўнасцей.

У межах курса студэнты знаёмяцца з гістарычным краязнаўствам Беларусі і з этналогіяй Беларусі. Кожная з гэтых дысцыплін мае свае задачы.

Задачы краязнаўства Беларусі заключаюцца ў тым, што студэнты павінны:

- 1) авалодаць навыкамі арганізацыі краязнаўчай работы ў школе;
- 2) умець падрыхтаваць і правесці гісторыка-краязнаўчую экскурсію;
- 3) авалодаць уменнямі весці навуковую краязнаўчую работу;
- 4) ведаць асноўныя этапы развіцця гісторыка-краязнаўчай работы на Беларусі;
- 5) ведаць і умець прымяняць на практыцы заканадаўства Рэспублікі Беларусь аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны;
- 6) ведаць асноўныя этапы развіцця архітэктуры і садова-паркавага мастацтва Беларусі, іх стылёвыя асаблівасці;
- 7) ведаць найбольш адметныя помнікі гісторыі і культуры Беларусі;
- 8) пазнаёміцца з гісторыяй і асновамі дзейнасці музейных і архіўных устаноў Беларусі.

Задачы этналогіі Беларусі: засваенне тэарэтычных ведаў у галіне этналогіі; вывучэнне сучасных этнічных працэсаў і змяненняў у быццё і культуры беларускага народа; авалоданне практычнымі ўменнямі выкарыстання ведаў і практычных навыкаў у галіне этналогіі пры вывучэнні айчынай гісторыі; выкарыстанне дадзеных этналогіі ў вучэбнай і пазакласнай рабоце.

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Гістарычнае краязнаўства

Канспекты лекцый:

Лекцыя 1. Прадмет і задачы гістарычнага краязнаўства Беларусі

Ключавыя паняцці: Паняцце «краязнаўства». Аб'екты даследавання.

Галіновае краязнаўства. Гістарычнае краязнаўства і яго крыніцы. Дзяржаўнае, грамадскае і школьнае краязнаўства. Праграмае і праграмае краязнаўства. Краязнаўства ў навучанні і выхаванні школьнікаў, у справе аховы прыроды, помнікаў гісторыі і культуры.

План

1. Гістарычнае краязнаўства, яго асаблівасці, задачы і сувязі з іншымі навуковымі дысцыплінамі.

2. Арганізацыйныя формы гістарычнага краязнаўства.

3. Гістарычнае краязнаўства ў навучанні і выхаванні школьнікаў, зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны.

Канспект лекцыі:

Паняцце «краязнаўства». Асаблівасці краязнаўства. Аб'екты даследавання. Галіновае краязнаўства. Гістарычнае краязнаўства і яго крыніцы. Сувязі гістарычнага краязнаўства з археалогіяй, крыніцазнаўствам і іншымі навуковымі дысцыплінамі.

Дзяржаўнае, грамадскае і школьнае краязнаўства. Дзяржаўныя ўстановы, якія арганізуюць гісторыка-краязнаўчую работу. Асаблівасці грамадскай формы краязнаўчай работы. Школьная краязнаўчая работа і яе асаблівасці. Праграмае і праграмае краязнаўства.

Роля краязнаўства ў навучанні і выхаванні школьнікаў, у справе аховы прыроды, помнікаў гісторыі і культуры. Патрыятычнае, эстэтычнае выхаванне на краязнаўчым матэрыяле. Значэнне курса «Гістарычнае краязнаўства» ў падрыхтоўцы будучых настаўнікаў гісторыі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце асаблівасці краязнаўства.
2. Што ўваходзіць у прадмет даследавання краязнаўства?
3. Якія дзяржаўныя ўстановы праводзяць краязнаўчую работу?
4. Якія сувязі мае краязнаўства з археалогіяй, крыніцазнаўствам?
5. Якое значэнне мае краязнаўства для навучання і выхавання школьнікаў?

Літаратура

1. Ашурков В.Н., Кацюба Д.В., Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. М., 1980.
2. Историческое краеведение Белоруссии. Мн., 1980.

Лекцыя 2. Заканадаўства Рэспублікі Беларусь аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыні.

Ключавыя паняцці: гісторыка-культурныя каштоўнасці, музейныя каштоўнасці, спіс гісторыка-культурных каштоўнасцяў, каштоўнасці рухомыя і нерухомыя, матэрыяльныя і духоўныя.

План

1. Мэты і задачы рэгулявання прававых адносінаў у галіне зберажэння гісторыка-культурнай спадчыны.
2. Гісторыка-культурныя каштоўнасці, арганізацыя іх уліку, зберажэння і выкарыстання.
3. Права ўласнасці на гісторыка-культурныя каштоўнасці. Адказнасць за парушэнне заканадаўства Рэспублікі Беларусь аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны.

Канспект лекцыі:

Мэта заканадаўства – забяспечыць захаванасць, рацыянальнае выкарыстанне і памнажэнне гісторыка-культурнай спадчыны. Задачамі дзяржаўнай палітыкі ў галіне зберажэння гісторыка-культурнай спадчыны з’яўляюцца:

забараняць усялякія дзеянні, якія могуць прынесці шкоду каштоўным у гісторыка-культурных адносінах аб’ектам;

выхоўваць павагу да гісторыка-культурнай спадчыны кожнага з народаў свету.

Спіс гісторыка-культурных каштоўнасцяў. Навукова-метадычная рада пры Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь, яе склад і асноўныя накірункі дзейнасці. Камітэт па ахове ГКС.

Заканадаўства аб правах уласнасці на ГКС. Узнагароджанне за знойдзеныя прадметы, якія могуць уяўляць гісторыка-культурную або музейную каштоўнасць. Адказнасць за парушэнне заканадаўства РБ аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

Якая мэта і задачы заканадаўства РБ аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны?

Назавіце арганізацыйныя структуры, якія забяспечваюць захаванасць гісторыка-культурнай спадчыны.

Што такое “гісторыка-культурная каштоўнасць”?

Літаратура

- Историческое краеведение Белоруссии. Мн., 1980.
- Закон Рэспублікі Беларусь «Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны» // Звязда. 1992. 1 снеж.

Лекцыя 3. Архітэктурныя стылі антычнай Грэцыі і Рыма.

Ключавыя паняцці: архітэктурны ордэр, калона, база, ствол, капітэль, эхін, абак(а), антаблемент, архітраў, фрыз, карніз, аттык.

План

- 1.Антычная архітэктура і яе ўплыў на архітэктуру Еўропы і Беларусі.
- 2.Дарычны ордэр.
- 3.Іанічны ордэр.
- 4.Карынфскі ордэр.
- 5.Тасканскі ордэр.
- 6.Кампазітны ордэр.
- 7.Асаблівасці рымскай архітэктуры.

Канспект лекцыі:

Антычная архітэктура і яе ўплыў на архітэктуру Еўропы і Беларусі. Узнікненне і развіццё манументальнага дойлідства ў старажытнай Грэцыі. Фарміраванне ордэрай сістэмы. Далейшае развіццё архітэктуры ў старажытным Рыме. Уплывы антычнай архітэктуры на развіццё архітэктурных стыляў у Еўропе і Беларусі.

Дарычны ордэр. Фарміраванне дарычнага ордэра, яго асаблівасці. Дарычны ордэр у архітэктуры Беларусі.

Іанічны ордэр. Фарміраванне іанічнага ордэра. Архітэктурныя асаблівасці ордэра. Іанічны ордэр у архітэктуры Беларусі.

Карынфскі ордэр. Станаўленне ордэра. Архітэктурныя асаблівасці карынфскага ордэра. Карынфскі ордэр у архітэктуры Беларусі.

Тасканскі ордэр. Фарміраванне ордэра і яго архітэктурныя асаблівасці. Тасканскі ордэр у архітэктуры Беларусі.

Кампазітны ордэр. Фарміраванне ордэра і яго архітэктурныя асаблівасці. Кампазітны ордэр у архітэктуры Беларусі.

Асаблівасці рамскай архітэктуры. Далейшае развіццё архітэктуры ў старажытным Рыме. Дасягненні рымскай архітэктуры.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

- 1.Калі фарміруюцца архітэктурныя ордэры антычнай Грэцыі?
- 2.Чым адметны калоны і антаблемент грэчаскіх ордэраў?
- 3.Чым адметны тасканскі ордэр?
4. Якія асаблівасці мае кампазітны ордэр?
- 6.Чым выкліканы асаблівасці рымскай архітэктуры?

Літаратура

- 1.Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.

Лекцыя 4. Візантыйскі і раманскі стыль ў архітэктуры. Готыка.

Ключавыя паняцці: базіліка, неф, апсіда, трансепт, муроўка са схаваным радам і роўнаслаёвая муроўка, закамара, купал на барабане, цімпан, аркбутан.

План

- 1.Візантыйскі стыль.
- 2.Раманскі стыль.
- 3.Готыка.

Канспект лекцыі:

Архітэктурныя стылі сярэднявечча і іх адметнасці. Візантыйскі стыль, яго фарміраванне. Прыкметы візантыйскага стылю. Знешняя прастата, стрыманасць. Пышнасць, маляўнічасць інтэр'ера. Візантыйская архітэктура на беларускіх землях. Полацкі Сафійскі сабор. Уплыў візантыйскага стылю на культавую архітэктуру Беларусі.

Раманскі стыль. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Асаблівасці і характэрныя рысы раманскага стылю. Раманскі стыль у культавым, абарончым і грамадзянскім дойлідстве. Раманскі стыль на беларускіх землях.

Готыка. Фарміраванне стылю. Будаўнічыя матэрыялы і канструктыўныя асаблівасці готыкі. Прыкметы, характэрныя элементы готыкі. Готыка у культавым, абарончым і грамадзянскім будаўніцтве. Горадабудаўніцтва. Готыка ў архітэктуры Беларусі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

- 1.Калі і дзе фарміруецца візантыйскі стыль?
- 2.Чым адметны візантыйскі стыль, яго характэрныя прыкметы?
- 3.Калі і дзе на беларускіх землях пабудаваны самыя раннія помнікі манументальнага дойлідства ў візантыйскім стыле?
- 4.Калі і дзе фарміруецца раманскі стыль?
- 5.Назавіце асаблівасці і прыкметы раманскага стылю.
- 6.Калі і дзе на беларускіх землях пабудаваны самыя раннія помнікі манументальнага дойлідства ў раманскім стыле?
- 7.Калі і дзе фарміруецца стыль готыкі?
- 8.Назавіце асаблівасці і прыкметы гатычнага стылю.
- 9.Назавіце найбольш раннія пабудовы на беларускіх землях з прыкметамі готыкі.

Лекцыя 5. Архітэктурныя стылі новага часу.

Ключавыя паняцці: рэнесанс, барока, класічны стыль, ракако, ампір, рустоўка, плафон, рызаліт

План

- 1.Рэнесанс.
- 2.Барока.
- 3.Класічны стыль.

Канспект лекцыі:

1.Рэнесанс. Фарміраванне стылю рэнесанс. Асаблівасці стылю. Сіметрычнасць пабудовы, паверхі адзелены карнізамі, рустоўка. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Рэнесанс на беларускіх землях.

2.Барока. Фарміраванне стылю. Сувязь стылю рэнесанс і барока. Крывалінейнасць абрысаў, пашнасць, манументальнасць. Барока на беларускіх землях. Этапы развіцця стылю на беларускіх землях. Віленскае барока. Творчасць архітэктара І.К. Глаубіца. Ракако.

3.Класічны стыль. Класічны стыль на беларускіх землях у творчасці рускіх архітэктараў. Горадабудаўніцтва. Перапланіроўка беларускіх гарадоў. Ампір і яго асаблівасці.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1.Калі і дзе сфарміраваўся стыль рэнесанс? Час панавання стылю рэнесанс у Еўропе і Беларусі.

2.Назавіце прыкметы і асаблівасці стылю рэнесанс.

3.Назавіце беларускія помнікі архітэктуры ў стылі рэнесанс.

4.Якія асаблівасці мае стыль барока?

5.Калі барочныя пабудовы з'яўляюцца ў Беларусі?

6.Назавіце этапы развіцця барока на беларускіх землях.

7.Калі на беларускіх землях пашыраецца класічны стыль?

8.Назавіце асаблівасці класічнага стылю, наўбольш адметныя помнікі архітэктуры Беларусі ў гэтым стылю.

Літаратура

Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.

Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Вуч. дапаможнік. Мн, 2004.

Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. Мн., 1986.

Лекцыя 6. Архітэктурныя стылі 19 – 21 стст.

Ключавыя паняцці: эклектыка, рамантызм, псеўдарускі стыль, мадэрн (ар нуво), канструктывізм, функцыяналізм, ар дэко.

План

1.Эклектыка.

2.Романтызм.

3.Псеўдарускі стыль.

4.Мадэрн (ар нуво).

5.Постмадэрнісцкія накірункі ў архітэктуры.

Канспект лекцыі:

1.Эклектыка – час фарміравання і асаблівасці. Два накірункі ў развіцці стылю: эклектызм і гістарызм (ретраспектывізм). Эклектыка ў культавым і грамадзянскім будаўніцтве.

2.Романтызм. Станаўленне гэтага накірунка ў архітэктуры і яго распаўсюджванне на беларускіх землях. Асаблівасці рамантызму.

3.Псеўдарускі стыль. Станаўленне гэтага накірунка ў архітэктуры і яго распаўсюджванне на беларускіх землях. Асаблівасці псеўдарускага стылю.

4.Мадэрн (ар нуво). Фарміраванне стылю і яго асаблівасці. Стыль мадэрн на беларускіх землях.

5.Постмадэрнісцкія накірункі ў архітэктуры. Функцыяналізм і канструктывізм. Кубізм, пурызм, кубізм і іншыя накірункі. Асаблівасці постмадэрнісцкіх накірункаў. Постмадэрнізм у Беларусі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1.Назавіце прычыны распаўсюджвання эклектыкі.

2.Назавіце і ахарактырызуйце два накірункі, у якіх існуе эклектыка.

3.Калі і дзе фарміруецца такі накірунак у архітэктуры як рамантызм? Чым ён адметны?

4.Калі і дзе фарміруецца такі накірунак у архітэктуры як псеўдарускі стыль? Чым ён адметны?

5.Калі ў Еўропе пануе мадэрн? Чым адметны гэты стыль?

6.Калі фарміруюцца постмадэрнісцкія накірункі ў архітэктуры? Дайце характэрыстыку некаторым з іх на ваш выбар.

Літаратура

1. Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.

2. Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Вуч. дапаможнік. Мн, 2004.

3. Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. Мн., 1986.

Лекцыя 7. Архітэктура беларускіх земляў 11—15 стст.

Ключавыя паняцці: Манументальная архітэктура, школа дойлідаў, вежа-данжон, замак тыпу кастэль, храм абарончага тыпу.

План

1.Зараджэнне мураванага дойлідства на Беларусі.

2.Полацкая школа дойлідаў.

3.Гродзенская школа дойлідаў.

4.Архітэктура 13—15 стст.

Канспект лекцыі:

Зараджэнне мураванага дойлідства на Беларусі. Полацкі Сафійскі сабор. Архітэктурныя асаблівасці і будаўнічыя матэрыялы. Гістарычны лёс Полацкага Сафійскага сабора сярэдзіны 11 ст.

Полацкая школа дойлідаў. Фарміраванне полацкай школы дойлідаў. Асаблівасці пабудовы, якія належаць да полацкай школы дойлідаў. Полацкая Спаса-Ефрасіннеўская царква, Пятніцкая царква Бельчыцкага Барысаглебскага манастыра, Віцебская Дабравешчанская царква.

Гродзенская школа дойлідаў. Фарміраванне гродзенскай школы дойлідаў. Асаблівасці пабудовы, якія належаць да гэтай школы дойлідаў. Гродзенская Ніжняя царква, Гродзенская Барысаглебская царква.

Архітэктура 13—15 стст. Змены ў тэхніцы муроўкі. Будаўнічыя матэрыялы. Абарончае дойлідства. Вежы-данжоны. Замкі тыпу “кастэль”. Замак у Навагрудку. Гродзенскі Стары замак. Культавае дойлідства. Гатычныя храмы на беларускіх землях. Пачатак будаўніцтва храмаў абарончага тыпу.

Горадабудаўніцтва. Планіроўка “магдэбургскіх” гарадоў. Сістэма планіроўкі малых гарадоў і мястэчак. Развіццё рэгулярнай квартальнай планіроўкі. Развіццё мястэчак.

Абарончае дойлідства. Новыя рысы ў замкавым будаўніцтве на беларускіх землях. Мірскі замкава-паркавы комплекс. Нясвіжскі палацава-паркавы комплекс. Гальшанскі палац.

Культавая архітэктура. Будаўніцтва цэркваў абарончага тыпу. Мураванкаўская царква. Будаўніцтва пратэстанцкіх храмаў. Пашырэнне стылю барока на беларускіх землях. Нясвіжскі касцёл божага цела. Развіццё беларускага барока. Касцёл бернардзінцаў у Мінску. “Віленскае” барока. Уніяцкі Сафійскі сабор у Полацку.

Грамадзянскае будаўніцтва. Сядзібна-палацавае дойлідства. Дом-крэпасць у в. Гайцунішкі. Барочныя палацы 18 ст. Палацы у Пінску, Ружанах,

Магілёве. Пашырэнне ракако ў архітэктуры палацаў і сядзіб.Будаўніцтва ратуш. Ратушы ў Гродне, Віцебску, Нясвіжы, Клецку.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

- 1.Якія архітэктурныя асаблівасці меў Полацкі Сафійскі сабор?
- 2.Дайце характэрыстыку будаўнічым матэрыялам і будаўнічай тэхніцы, што выкарыстоўвалі пры ўзвядзенні Полацкай Сафіі.
- 3.Якія асаблівасці адрозніваюць Полацкую школу дойлідаў?
- 4.Вызначце асаблівасці Гродненскай школы дойлідаў.Якое значэнне маюць справаздачы губернатараў як крыніца па гісторыі Беларусі?
- 5.Якія змены ў тэхніцы муроўкі і ў будаўнічых матэрыялах адбываюцца ў 13 ст.?
- 6.Дайце характэрыстыку найбольш значным пабудовам 13 – 15 стст. у абарончым і культавым дойлідстве.

Літаратура

1. Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.
2. Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Вуч. дапаможнік. Мн, 2004.
3. Ткачев М.А. Замки Белоруссии. Мн., 1987.
4. Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. Мн., 1986.

Лекцыя 8. Архітэктура Беларусі ў 16—18 стст.

Ключавыя паняцці: горадабудаўніцтва, “магдэбургскі” горад, веерная планіроўка, квартальная планіроўка, дыхромія, кальвінскі збор, віленскае барока.

План

1. Горадабудаўніцтва.
3. Абарончае дойлідства
4. Культавая архітэктура.
5. Грамадзянскае будаўніцтва.

Канспект лекцыі:

Горадабудаўніцтва. Планіроўка “магдэбургскіх” гарадоў. Сістэма планіроўкі малых гарадоў і мястэчак. Развіццё рэгулярнай квартальнай планіроўкі. Развіццё мястэчак.

Абарончае дойлідства. Новыя рысы ў замкавым будаўніцтве на беларускіх землях. Мірскі замкава-паркавы комплекс. Нясвіжскі палацава-паркавы комплекс. Гальшанскі палац.

Культавая архітэктура. Будаўніцтва цэркваў абарончага тыпу. Мураванкаўская царква . Будаўніцтва пратэстанцкіх храмаў. Пашырэнне стылю барока на беларускіх землях. Нясвіжскі касцёл божага цела. Развіццё беларускага барока. Касцёл бернардзінцаў у Мінску. “Віленскае” барока. Уніяцкі Сафійскі сабор у Полацку.

Грамадзянскае будаўніцтва. Сядзібна-палацавае дойлідства. Дом-крэпасць у в. Гайцюнішкі. Барочныя палацы 18 ст. Палацы у Пінску, Ружанах, Магілёве. Пашырэнне ракако ў архітэктуры палацаў і сядзіб.Будаўніцтва ратуш. Ратушы ў Гродне, Віцебску, Нясвіжы, Клецку.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Як змяняецца планіроўка гарадоў і мястэчак, якія атрымалі магдэбургскае права?
2. Якія новыя рысы атрымліваюць замкі, пачынаючы з 16 ст.?
3. Чым адметны стыль культавых пабудов 16 ст.?
4. Як развіваўся стыль барока ў культавым будаўніцтве 17 – 18 стст.?
5. Якія архітэктурныя асаблівасці мелі сядзібныя дамы 16 ст.?
6. Як праяўляецца стыль барока ў сядзібным і грамадскім будаўніцтве?

Літаратура

1. Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.
2. Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Вуч. дапаможнік. Мн, 2004.
3. Ткачев М.А. Замки Белоруссии. Мн., 1987.
4. Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. Мн., 1986.

Лекцыя 9. Архітэктура і горадабудаўніцтва Беларусі 19— 21 стст.

Ключавыя паняцці: планіровачная схема горада, архітэктурная “школа”, “узорны” праект, заніраванне гарадоў.

План

1. Горадабудаўніцтва і архітэктура канца 18 -- першай паловы 19 ст.
2. Горадабудаўніцтва і архітэктура другой паловы 19 – пачатку 20 ст.
3. Горадабудаўніцтва і архітэктура першай паловы 20 ст.
4. Горадабудаўніцтва і архітэктура другой паловы 20 ст. – пачатку 21 ст.

Канспект лекцыі:

Горадабудаўніцтва і архітэктура канца 18 -- першай паловы 19 ст. Перапланіроўка беларускіх гарадоў. Перапланіроўка малых гарадоў. “Ідэальныя” сіметрычныя планіровачныя схемы. З’яўленне першых класіцыстычных пабудов на беларускіх землях. Магілёўскі Іосіфаўскі сабор, Гомельскі палацава-паркавы ансамбль, Крычаўскі палац. Санкт-пецярбургская, маскоўская, віленская і варшаўская архітэктурныя школы. Абарончая архітэктура. Брэсцкая і Бабруйская крэпасці. Культавая архітэктура. Скарачэнне будаўніцтва касцёлаў і уніяцкіх цэркваў. Гомельскі Петрапаўлаўскі сабор, Чачэрская Спаса-Праабражэнская царква. Лідскі Іосіфаўскі касцёл піяраў. Грамадскае будаўніцтва. Гродзенскі дом віце-губернатара, Віцебскі палац губернатара. Будаўніцтва шпіталяў, гімназій, гандлёвых устаноў

Горадабудаўніцтва і архітэктура другой паловы 19 – пачатку 20 ст. Рост тэрыторыі і насельніцтва беларускіх гарадоў. З’яўленне ў гарадах функцыянальных зон. Лінейнае развіццё гарадскіх цэнтраў. Рост шчыльнасці гарадской забудовы. Пашырэнне рэтраспектыўнага накірунку ў архітэктуры беларускіх гарадоў. Развіццё беларускага мадэрна.

Горадабудаўніцтва і архітэктура першай паловы 20 ст. Рэканструкцыя беларускіх гарадоў. Рэканструкцыя старых і будаўніцтва новых прамысловых прадпрыемстваў. Грамадскае і жыллёвае будаўніцтва. Дом урада ў Мінску, жылыя дамы спецыялістаў, дамы-камуны. Дзейнасць архітэктараў І.Лангбарда і А.Воінава.

Горадабудаўніцтва і архітэктура другой паловы 20 ст. – пачатку 21 ст. Аднаўленне і стварэнне новых буйных фабрычна-завадскіх, жылых і грамадскіх збудаванняў. Распрацоўка новых генеральных планаў забудовы гарадоў. Змены у горадабудаўніцтве і архітэктуры, якія адбыліся ў сярэдзіне 50-х гадоў. Шырокае выкарыстанне зборнага жалезабетону ў уніфікацыі і тыпізацыі. Пераадоленне жорсткага рацыяналізму ў архітэктуры, распрацоўка і ўкараненне новых серый тыпавых праектаў. Блок-секцыйны метады ў архітэктуры Беларусі. Будаўніцтва буйных грамадскіх будынкаў. Кінатэатры “Кастрычнік” і “Масква” ў Мінску, “Беларусь” у Брэсце, Палац культуры ў Пінску, Палац мастацтваў, Дом літаратара, Тэатр музыкальнай камедыі ў Мінску, абласны драматычны тэатр у Гродне. Будаўніцтва станцый метрапалітэна. Рэканструкцыя цэнтраў гарадоў, рэстаўрацыя помнікаў архітэктуры. Праводзяцца работы па ахове прыроднага асяроддзя, азеляненні гарадоў і прыгарадных зон. Стварэнне Вілейска-Мінскай воднай сістэмы і Слепянскага водна-паркавага паўкальца. Запавольванне тэмпаў будаўніцтва ў канцы 20 ст. Заканчэнне будаўніцтва Палаца Рэспублікі ў Мінску. Паскарэнне тэмпаў будаўніцтва з пачатку 21 ст. Прымяненнем сучасных будаўнічых тэхналогій, матэрыялаў і канструкцый. Новы чыгуначны вакзал у Мінску. Пабудова грамадска - культурнага цэнтра “Сталіца” (падземнага гарада). Будынкі нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь, аўтавакзала “Маскоўскі”, адміністрацыйнага выніка з гандлёвым цэнтрам “Аляксандраў пасаж”. Пабудова унікальных спартыўных і відовішчных збудаванняў у Мінску, Магілёве, Гродне, Бабруйску і іншых. У Мінску пабудаваны футбольны манеж, крытыя тэнісныя корты, комплекс “Мінск-Арэна”, лядовы палац. Лядовыя палацы пабудаваны ў многіх абласных і раённых гарадах рэспублікі, пабудаваны летні амфітэатр у Віцебску. У гарадах будуецца сучасныя рынкі, гіпермаркеты, дыскаўнт-цэнтры. Архітэктура пазначаных збудаванняў у рэчышчы постмадэрна, выкарыстоўваюцца такія яго накірункі як канструктывізм і функцыяналізм. Рэклама, ландшафтны дызайн, дэкаратыўная падсветка будынкаў разам з дынамічнымі формамі будынкаў утвараюць цэласнае аблічча сучаснай архітэктуры Беларусі. Для архітэктуры Беларусі гэтага перыяда характэрна адкрытасць, арганічная сувязь з прыродай і наяўнай забудовай, зручнасць для побату, працы, адпачынку, крэатыўнасць, увасаблення інавацыйных ідэй і тэхналогій. У Мінску і некаторых іншых буйных гарадах Беларусі перанос асобных прадпрыемстваў пераносяцца за межы гарада ці на ўскраіны, перадача часткі прамысловых карпусоў гандлёвым, фінансавым установам. У жыллёвым будаўніцтве вызначальнай тэндэнцыяй стала маштабнае узвядзенне дамоў па індывідуальным праектам з рознымі тыпамі каркасных сістэм, будаўніцтва буйна-панельных дамоў палепшаных эксплуатацыйных і эстэтычных якасцяў.

Кантрольныя пытанні для студэнтаў:

1. Што новага адбываецца ў архітэктуры і горадабудаўніцтве з далучэннем беларускіх земляў да Расіі?
2. Што на вашу думку спрыяла адыходу ад класіцызму ў бок эклектыкі?

3. Што адметнага можна адзначыць у горадабудаўнічай практыцы другой паловы 19 ст.?

4. У чым праявілася своеасаблівасць беларускага мадэрна?

5. Што вы ведаеце аб творчай спадчыне архітэктараў І. Лангбарда і А. Воінава?

6. Якія змены ў будаўнічай палітыцы і архітэктуры адбыліся ў другой палове 50-х гадоў?

7. Што змянілася ў горадабудаўнічай практыцы і архітэктуры Беларусі ў 70–80-я гады?

8. Што сведчыць пра паскарэнне тэмпаў будаўніцтва з пачатку 21 ст.?

Літаратура

1. Архітэктура Беларусі: нарасы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. Т.4, кн. 2. Архітэктура XX – пачатку XXI ст./ Л.І. Лакотка і інш. – Мінск: Беларус. Навука, 2009.—790 с.: іл. С. 775.

2. Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.

3. Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Вуч. дапаможнік. Мн, 2004.

4. Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. Мн., 1986.

5. Шамрук, А.С. Архитектура Беларуси XX—начало XXI в. – Минск, 2007. – 334 с. С.

Этналогія Беларусі

Канспекты лекцый:

Лекцыя 1. Прадмет і задачы этналогіі.

Ключавыя паняцці: паняцці “быт”, “культура”, “этнас”, “этнічная тэрыторыя”. Іх адзнакі.

План

1. Метады і асноўныя праблемы этналагічных даследаванняў. Этнаграфічныя веды як фактар нацыянальнай свядомасці і жыццяздольнасці беларускага народа.

2. Віды крыніц этналогіі. Архіўныя і музейныя зборы.

3. Класіфікацыя народаў свету (геаграфічная, антрапалагічная, моўная, гаспадарча-культурная).

4. Фарміраванне этнаграфіі як самастойнай навукі ў сярэдзіне XIX ст. Эвалюцыйны кірунак. Л. Г. Морган. Дыфузіяніскі кірунак. Ф. Грэбнеў. Псіхалагічная канцэпцыя ў этнаграфіі. Рэлятывізм. Неаэвалюцыяністы.

Канспект лекцыі:

Этналогія(грэч.: ἔθνος, племя, народ + -логас - вучэнне, навука) — навука, якая вывучае працэсы паходжання, рассяленне, побыту і культуры этнасаў (народаў). У залежнасці ад розных падыходаў прадметам этналогіі з’яўляюцца: агульныя законы сацыяльнага і культурнага развіцця чалавека, розныя тыпы культур і шляхі іх пераўтварэння, прымітыўныя і традыцыйныя грамадскія сістэмы, дынаміка культуры, культура першабытных традыцыйных і сучасных грамадстваў.

На сёняшні дзень прадмет этналогіі разумеецца больш шырока. У Заходняй Еўропесклалася эканамічная, сацыяльная, прававая, рэлігійная этналогія. Такім чынам у агульным выглядзе прадметам этналогіі з'яўляецца этнасіэтнічныя працэсы. Навукоўцы выдзяляюць наступныя тыпы этнічных працэсаў:эвалюцыйныя – выражаюцца ў змяненні кожнага элемента этнаса, перш за ўсё мовы і культуры; трансфармацыйныя – такія змены элементаў, якія вядуць да перамены этнічнай прыналежнасці.

Этналогія вывучае матэрыяльную (пасяленні і пабудовы, адзенне і ежу, прылады працы) і духоўную культуру (рэлігія, народны эпас, фальклор, мастацтва і г.д.)народа. Асабліва дасканала вывучаецца быт народа, яго вобраз жыцця.

Да асноўныхзадач этналогіі адносяцца: вывучэнне этнічных традыцый; вывучэнне этнагенезу; складанне прагнозаў развіцця этнасаў.

Авалоданне той ці іншай навукай, у тым ліку і этналогіяй, магчыма з дапамогай агульных метадаў. Да іх адносяцца:канкрэтна-індуктыўны (эмпірычны), з дапамогай якога, да фармуліроўкі асноўных катэгорый навукі і да пастаноўкі яе агульных праблем можна даходзіць, зыходзячы з эмпірычных назіранняў прыватных фактаў,паступовага іх пашырэння і абагульнення;дэдуктыўна-сістэматычны (гістарыяграфічны): ад вывучэння агульных катэгорый і вызначэнняў рухацца ў бок большай іх канкрэтызацыі.

Увогуле, метады – гэта спосаб, шлях даследавання. Этналогія як навука мае і свае спецыяльныя метады даследавання.

Да іх адносяцца: вывучэнне пісьмовых крыніц (гісторыя народаў, уласна імі напісанная, апісанне культур розных народаў) – адзін з самых вызначальных і галоўных метадаў этналогіі; вывучэнне

вусныхпаданняў(адлюстраваннегістарычнай самасвядомасці);археалагічныя матэрыялы;параўнальнае мовазнаўства;статыстычныя метады;палявыя даследаванні – гэты метады дазваляе атрымаць звесткі як аб матэрыяльнай, так і духоўнай культуры народа;назіранне) экспедыцыя, б) стацыянарнае;

параўнальна-гістарычны метады (выкарыстоўваецца для рэканструкцыі сучасных з'яў);этнічная картаграфія;метады колькаснага аналізу (анкетаванне – пытанні пра бытавую і духоўную культуру);комплексны метады і іншыя.

Гісторыя фарміравання беларускага этнасу вывучаецца на падставе звестак з розных навук: лінгвістыкі, археалогіі, этнаграфіі, антрапалогіі, тапанімікі і інш. Даследаванне праблемы этнагенезу беларусаў з'явілася вынікам выкарыстання спецыфічных крыніц, правядзення складаных і доўгіх пошукаў, параўнання вынікаў розных навук.

Этналогія ўзаемадзейнічае змногімісумежнымі і самастойнымі дысцыплінамі, перш за ўсё гістарычнымі. Яна выкарыстоўвае іх метады даследавання і распрацоўкі.

Этналогія цесна звязана з археалогіяй (карыстаецца вынікамі раскопак), лінгвістыкай (дапамагае выявіць паходжанне народаў праз лінгвістычны аналіз іх этнонімаў), псіхалагічнай антрапалогіяй (апісвае этнічныя асаблівасці народа і паказвае, як яны вызначаюць яго паводзіны), сацыялогіяй,

канфлікталогіяй (галіна псіхалогіі, якая вывучае ўзнікненне і развіццё канфліктаў) і іншымі навукамі.

Этналагічнае вывучэнне і апісанне народаў свету мае ў сваёй аснове іх навуковую сістэматызацыю. Шляхам класіфікацыі вылучаюцца народы і групы народаў, якія насяляюць адзіны геаграфічны рэгіён, якія стаяць на адным узроўні гаспадарчага і сацыяльнага развіцця, якія валодаюць агульнымі культурнымі рысамі. Кожная з гэтых прыкмет, што пакладзена ў аснову класіфікацыі, мае значэнне пры даследаванні тых ці іншых этнічных з'яў.

Да іх ліку можна аднесці геаграфічную, антрапалагічную, моўную і гаспадарча-культурную прыналежнасць. Існуюць і іншыя, другарадныя прынцыпы класіфікацыі, напрыклад па рэлігійнай прыкмеце. Такім чынам, сістэматызацыя народаў свету грунтуецца на суме класіфікацыі прыродазнаўчых і сацыяльных з'яў, якія характарызуюць этнасы і ўласцівыя ім рысы.

У сярэднявеччы працягвалася назапашванне этнаграфічных назіранняў, але яны не атрымалі глыбокага тэарэтычнага асэнсавання. Разам з тым погляды тагачасных асветнікаў і энцыклапедыстаў мелі вялікае значэнне для развіцця этнаграфічных уяўленняў, а затым і этналогіі як навукі. Самастойная навука этналогія складваецца на пачатку XIX стагоддзя. Магчымасць яе ўзнікнення была абгрунтавана заснавальнікамі эвалюцыянізму Ж. Б. Ламаркам, Ч. Дарвінам, якія стварылі тэорыю, паводле якой усё ў свеце развіваецца і змяняецца ад простага да складанага, прычым эвалюцыя ідзе не выпадкова, а падпарадкоўваецца пэўным, універсальным заканамернасцям, і гістарычнае развіццё азначае прагрэс.

Гэтае вучэнне было пакладзена ў аснову новай навукі пра народы-этналогіі. Выкарыстоўваючы тэарэтычныя палажэнні эвалюцыянізму, навукоўцы сталі даследаваць гісторыю першабытнага грамадства і чалавечую культуру, карыстаючыся пры гэтым параўнальна-этнаграфічным метадам.

Сярод стваральнікаў і класікаў эвалюцыйнага накірунку ў замежнай этналогіі XIX ст. варта назваць у першую чаргу А. Вастіана, І. Бахофена, Д. Т. Мак-Леннана, Эд. Тэйлара, Дж. Леббока, Л. Г. Моргана.

Асаблівае месца сярод буйнейшых вучоных-эвалюцыяністаў займае Л. Г. Морган. Ён быў першым, хто зрабіў спробу стварыць перыядызацыю гісторыі першабытнага грамадства на аснове развіцця вытворчасці і культуры. Г. Морган паказаў гістарычны характар і значэнне роду як асноўны ўніверсальнай гістарычнай ячэйкі першабытнага грамадства. Вялікая ўвага нададзена ў яго працах эвалюцыі сям'і і шлюбу, сістэм сваяцтва.

Да канца XIX і асабліва ў пачатку XX ст. усё ў большай ступені стала разгортвацца крытыка тэарэтычных і метадычных канцэпцый эвалюцыянізму. Шмат у чым яна была справядлівай і адзначала сапраўдныя недахопы эвалюцыяністкага вучэння. Але звычайна адмаўлялася і тое найбольш каштоўнае, што было дасягнута эвалюцыяністкім вучэннем: прадстаўленне аб універсальнасці гістарычных законаў развіцця грамадства, ідэі адзінства чалавецтва і яго культуры.

У ходзе крытыкі эвалюцыяністкай тэорыі і метаду сталі ўзнікаць новыя этналагічныя вучэнні.

У канцы XIX - пачатку XX ст. усё большае распаўсюджванне атрымліваюць канцэпцыі, заснаваныя ў той ці іншай ступені на прызнанні дыфузіі як галоўнага фактару ў развіцці культуры, а этналогіі - як навукі аб культуры. Большая частка прыхільнікаў дыфузіянізма разглядала культуру ў адрыве ад яе жывога носьбіта - этнасу - як сукупнасць адзінкавых, непаўторных з'яў.

Адным з першых кірункаў, звязаных з ідэяй дыфузіі, было вучэнне, вядомае пад назвай антропагеаграфіі. Заснавальнік гэтага вучэння Фрыдрых Ратцэль і шматлікія яго паслядоўнікі лічылі, што вызначальную ролю ў развіцці культуры і грамадства адыгрываюць дыфузія і геаграфічнае асяроддзе.

Неакантыянскія філасофскія ідэі аб неспазнавальнасці гістарычнага працэсу аказалі пэўны ўплыў на фарміраванне буйной плыні ў этналогіі, якая атрымала назву функцыяналізму. Яе стваральнік і кіраўнік Браніслаў Маліноўскі бачыў задачы этналогіі перш за ўсё ў вывучэнні функцый культурных з'яў, іх узаемасувязяў. У Амерыцы ў канцы XIX ст. з'явілася новае вучэнне - «амерыканская школа гістарычнай этналогіі», заснавальнікам якой быў Франц Боас. Станоўчым бокам гэтага вучэння была барацьба з расізмам і каланіялізмам. Але ў цэлым Боас і яго паслядоўнікі ставіліся адмоўна да шырокіх тэарэтычных абагульненняў і магчымасці вывядзення агульнагістарычных заканамернасцяў, да ідэі агульнасці чалавечай культуры. Боас лічыў, што культурныя каштоўнасці розных народаў несупаставімыя. Гэтая ж ідэя лягла ў аснову іншага кірунку ў амерыканскай этналогіі, так званага культурнага рэлятывізму.

Прыкладна ў той жа час у Францыі складаецца «сацыялагічная» школа Эміля Дзюркгейма, што зыходзіла з філасофскіх ідэй неапазітывізму. Дзюркгейм і яго прыхільнікі абралі прадметам свайго даследавання грамадства, у якім яны вывучалі сістэмы маральных сувязяў, этнопсіхалогію. Пры гэтым яны разглядалі кожнае грамадства як ізаляваную з'яву, адмаўляючы тым самым гістарычныя законы развіцця.

Падобныя ж тэндэнцыі назіраліся ў 1920-1930-х гадах у Германіі і ЗША. Так, у Германіі прадстаўніком этнапсіхалогіі выступіў Рыхард Турнвальд, які стварыў новы напрамак - этнасацыялогію. Ён быў таксама адным з заснавальнікаў вучэння акультурацыі. Пераемнікам Турнвальда стаў В. Мюльман. У той жа час у ЗША ўзнікае псіхалагічны, або этнапсіхалагічны кірунак, які склаўся ў значнай меры пад уплывам ідэй З. Фрэйда і яго паслядоўнікаў.

Далейшае развіццё розных школ і напрамкаў прывяло да ўзнікнення культурнага рэлятывізму (М. Херсковіц і інш), структуралізму (Э. Эванс-Прытчард, К. Леві-Строс і інш) і шэрагу іншых плыняў. У аснове «культурнага рэлятывізму» ляжыць ідэя абсалютызацыі кожнай культуры і адмаўленне адзінства чалавецтва. Структуралізм зводзіцца да канцэпцыі аб вечнай і нязменнай структуры грамадства, што з'яўляецца нібы адлюстраваннем адвечных уласцівасцяў чалавечай свядомасці.

Кантрольныя пытанні для студэнтаў:

1. Назавіце асноўныя метады і праблемы этналагічных даследаванняў.
2. Ахарактарызуйце віды крыніц этналогіі.
3. У чым заключаецца сэнс і асноўныя прынцыпы міфалагічнага і эвалюцыйнага напрамку ў этналагічнай навуцы?

Літаратура:

1. Этналогія Беларусі: традыцыйная культ тура насельніцтва ў гістарычнай перспектыве. Мн., 2009.
2. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагаічнага вывучэння. Мн., 1999.
3. Помнікі этнаграфіі: методыка выяўлення, апісанне і збіранне. Мн., 1981.
4. Тегако Л.И., Саливон И.И. Основы атропологии и экологии человека. Мн., 1997.

Лекцыя 2. Гісторыя этналагічнага вывучэння Беларусі

Ключавыя паняцці: гістарыяграфія, рускае геаграфічнае таварыства, этнаграфічная экспедыцыя.

План:

1. Першапачатковае назапашванне этнаграфічных звестак аб Беларусі.
2. Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў другой палове XIX ст.
3. Развіццё беларускай этнаграфіі ў канцы XIX — пачатку XX ст.
4. Уклад Я. Карскага ў беларускую этнаграфію.
5. Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў савецкі час.
6. Пачатак сістэматычнага вывучэння беларускай этнаграфіі з сярэдзіны 1950-х гг.
7. Абагульняючыя працы па этналогіі другой паловы XX ст. — пач. XXI ст.

Канспект лекцыі:

Этналогія мае свае старажытныя карані. Першыя звесткі аб падзеях, што адбыліся на тэрыторыі Беларусі, сустракаюцца ў такіх пісьмовых крыніцах Кіеўскай Русі, як: “Повесть временных лет”, Лаўрэнцьеўскі і Іпацьеўскі летапісы, “Поучение” Уладзіміра Манаха і інш.

Найбольшую каштоўнасць у вывучэнні этналогіі прадстаўляюць беларуска-літоўскія летапісы: “Летапісец вялікіх князёў літоўскіх”, Беларуска-літоўскі летапіс 1446г, “Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага”, “Хроніка Быхаўца”, “Баркулабаўскі летапіс”, “Хроніка горада Магілёва”.

Шмат цікавых матэрыялаў аб вывучэнні роднага краю ўтрымлівае “Хроніка польская, жмудская і ўсёй Русі” М. Стрыйкоўскага.

Да важнейшых крыніц этналогіі ў Беларусі часоў Вялікага княства Літоўскага належаць такія заканадаўчыя матэрыялы, як “Судзебнік Казіміра 1468г”, “Статуты ВКЛ 1529, 1566 і 1588г”. Яны даюць уяўленні аб грамадска-палітычных і эканамічных адносінах, аб маралі, быце, культуры і мове людзей таго часу.

З актавых матэрыялаў першаснае значэнне мае архіў Вялікага княства Літоўскага (“Літоўская метрыка” і Актавыя кнігі княства (1516-1831), дакументальныя матэрыялы камісіі літоўскай казны (1607-1799), Галоўнага літоўскага трыбунала і Галоўнага літоўскага суда. У іх утрымліваюцца звесткі

аб палітычным, сацыяльна-эканамічным і культурным развіцці Беларусі з XIV і да канца XVIII стагоддзя.

Каштоўнымі крыніцамі па этналогіі лічацца прывілеі (“жалаваныя граматы”), якія выдаваліся вялікімі князямі літоўскімі і каралямі Рэчы Паспалітай гарадам на самакіраванне.

Важнае значэнне пры вывучэнні этналогіі належыць розным гаспадарчым дакументам, якія складваліся ў XVI-XVIII стагоддзях. Сярод іх інвентары маёнткаў, дзе ўказаны колькасць двароў у горадзе, вёсцы, павіннасці і заняткі насельніцтва, стан рамясла і гандлю.

Вялікае значэнне для характарыстыкі эканамічнага і палітычнага развіцця гарадоў і асобных рэгіёнаў Беларусі маюць розныя гаспадарчыя дакументы і рэвізіі, пісцовыя кнігі, люстрацыі, інвентары, актавыя кнігі гарадскіх магістратаў, дакументы мытнага справаводства, матэрыялы камеральных і эканамічных дадаткаў да тапаграфічных картаў.

У гэты ж час звесткі апісальнага характару пра Беларусь з’яўляюцца ў дзённіках (дыярыушах), мемуарах фламандца Ж. дэ Ланаа, нямецкага дыпламата С. Герберштэйна, чэха Б. Танера, рускага стольніка П.А. Талстога, італьянца А. Гваньіні, сакратара пасольства «Свяшчэннай Рымскай імперыі» Ё.Г. Корба, папскага нунцыя К. Рангоні, якія падарожнічалі па Беларусі ў 15-17 стагоддзях.

Каштоўнымі этналагічнымі крыніцамі гэтага часу з’яўляюцца трактат М. Літвіна «Аб нормах татараў, літоўцаў і масквіцян» (выдадзены ў 1615 у Базелі на лацінскай мове), «Зборнік прыказак і прымавак» (Любча, 1618), выдадзены беларускім вучоным С. Рысінскім. Са знакамітых дзеячаў сярэднявечча, якія ўнеслі каштоўны ўклад у вывучэнне праблем этнічнай культуры, мясцовага быту і звычаевага права, варта назваць Саламона Рысінскага [1560(?)—13.11.1625] і Льва Сапегу (1557 – 1633).

У канцы XVIII стагоддзя цікавасць да этнаграфіі ўзрастае. Гэта пацвярджаецца павялічэннем матэрыялаў этнаграфічнага характару ў існуючых музейных зборах, архівах, бібліятэках; заснаваннем новых прыватных бібліятэк, карцінных галерэй, нумізматычных, мінералагічных і іншых калекцый. Так, прыватныя бібліятэкі і калекцыі збіраюцца ў рэзідэнцыях Радзівілаў (Нясвіж), Храптовічаў (Шчорсы), Сапегаў (Дзярэчын і Ружаны), Агінскіх (Слонім). Некаторыя манастыры і навучальныя ўстановы таксама маюць вялікія бібліятэкі і багатыя калекцыі.

Вялікую цікавасць да Беларусі, пачынаючы з канца XVIII стагоддзя, праяўлялі польскія і рускія даследчыкі. Першыя звесткі пра Беларусь руская навука атрымала ад публікацый у выніку падарожжаў акадэмікаў І. Ляпёхіна і В. Севяргіна, а таксама дзейнасці дзяржаўных устаноў, якія ажыццяўлялі генеральнае межаванне зямельнага фонду Беларусі.

Звесткі пра Беларусь канца XVIII стагоддзя даюць таксама апісанні асобных тэрытарыяльных адзінак і запісак падарожнікаў. Сярод іх трэба адзначыць “Апісанне Крычаўскага графства”, складзенае ў 1786г. А. Мейерам і працу В. Севяргіна “Записки путешествия по Западным провинциям Российского государства” (1803г.). Важную ролю ў пашырэнні этнаграфічных

ведаў адыгрывала і музейна-збіральніцкая дзейнасць. Першай распрацаванай і апублікаванай праграмай па збору этнаграфічнага матэрыялу з'яўляецца праект праграмы (1810 г.) вывучэння народнай культуры Гугу (Гуга) Калантая. У пачатку XIX стагоддзя Беларусь двойчы наведаў вядомы рускі вучоны П. Кепен для збору матэрыяла аб гістарычных старажытнасцях. Значную ўвагу вывучэнню свайго краю надавала мясцовае духавенства.

У першай трэці XIX стагоддзя ў віленскім і пецябургскім перыядычным друку з'явіліся першыя публікацыі апісанняў беларускіх народных абрадаў, падрыхтаваныя М. Чарноўскай, І. Шыдлоўскім, К. Фалютынскім.

Першым збіральнікам вусна-паэтычных твораў польскага, украінскага, беларускага і іншых славянскіх народаў даследчыкі называюць Зарыяна Даленгу-Хадакоўскага (Адама Чарноцкага).

На багатым дакументальным матэрыяле Т. Нарбутам падрыхтавана «Гісторыя літоўскага народа» (т. 1—9, 1835 -- 41), ваенным тапографам М. В. Без-Карніловічам «Гістарычныя звесткі пра выдатныя мясціны на Беларусі з дадаткам іншых звестак, якія да яе адносяцца» (1855).

На працягу 1837—1846 Ян Чачот (1797-1847) выдаў у Вільні шэсць зборнікаў народных песень.

Звялікай цікавасцю да вуснай паэтычнай творчасці беларускіх сялян ставіўся Ян Баршчэўскі, якога сучаснікі называлі першым беларускім пісьменнікам.

Прыкметную ролю ў этнаграфічным вывучэнні Беларусі адыграла дзейнасць Рускага імператарскага географічнага таварыства (РГТ).

Шмат этнаграфічных матэрыялаў гэтага часу публікавалася ў перыядычных выданнях – навуковых зборніках, часопісах, газетах. У ліку гэтых выданняў ужо згаданыя «Этнографический сборник», «Записки Русского географического общества», «Записки Северо-Западного отдела Русского географического общества», а таксама «Современник» (1836 – 1866), «Этнографическое обозрение» (1889 – 1916), «Живая старина» (1890 – 1916), «Вестник Западной России» (1864 – 1871). Тут друкавалі свае працы вядомыя збіральнікі і даследчыкі беларускай этнаграфіі – П. М. Шпілеўскі, А. К. Кіркор, М. Я. Нікіфароўскі, Е. Р. Раманаў, М. М. Косіч, А. М. Пыпін, М. Я. Янчук, Я. Ф. Карскі, М. В. Доўнар-Запольскі, А. М. Харузін, А. К. Сержпутоўскі, І. А. Сербай і інш. Такім чынам у другой палове XIX ст. закладваюцца асновы этнаграфіі (этналогіі) як навукі аб народах-этнасах, іх гісторыка-культурных стасунках і заканамернасцях развіцця ў прасторы і часе. Гэты перыяд характарызаваўся з'яўленнем цэлай плеяды таленавітых этнографаў.

Асобныя рэгіёны Беларусі ў XIX стагоддзі вывучалі З. Я. Даленга-Хадакоўскі, Э. Ф. Плятэр, К. Халдзіеўскі, А. М. Семянтоўскі, К. А. Гаворскі, Р. А. Падбярэскі, А. Ф. Рыпінскі, А. П. Сапуноў (Полаччына і Падзвінне), П. М. Шпілеўскі (Міншчына, Палессе), Р. С. Зянькевіч, О. Кольберг (Палессе), А. Кіркор (Віленшчына, Магілёўшчына, Палессе), М. Ф. Кусцінскі (Віцебшчына), Ч. Янкоўскі (Віленшчына, Гродзеншчына).

Краязнаўчыя працы пра Міншчыну і Гродзеншчыну пакінулі У. Сыракомля («Вандроўкі па маіх былых ваколіцах» (1853), «Мінск» (1857),

"Нёман ад вытокаў да вусця" (1861); "Кароткае даследаванне мовы і характару русінаў Мінскай правінцыі" (1856)), Я. Ходзька (Ян са Свіслачы), які напісаў шмат і артыкулаў па гісторыі Міншчыны, адметных жывасцю апавядання і значнай колькасцю беларусізмаў. Таму шэраг яго пражытных і навуковых твораў прысвечаны менавіта праблемам гісторыі, этнаграфіі і мовы беларусаў. Сярод іх «Вандроўкі па маіх былых ваколіцах» (1853), «Кароткае даследаванне мовы і характару паэзіі русінаў Мінскай правінцыі» (1856), «Мінск» (1857), «Нёман ад вытокаў да вусця» (1861), нататкі аб мінулым Нясвіжа для кнігі М.Балінскага «Старажытная Палыпча», шматлікія артыкулы ў перыядычным друку.

Вялікую цікавасць прадстаўляюць работы Адама Ганорыя Карлавіча Кіркора. Яшчэ ў гады навучання ў гімназіі ён зацікавіўся фальклорам і этнаграфіяй і надрукаваў у зборніку лепшых сачыненняў выхаванцаў Беларускай навучальнай акругі (1839) свой першы артыкул «Рэшткі язычніцкіх звычаяў на Беларусі». Пад уплывам былога выкладчыка Віленскага універсітэта, знаўца старажытнасцей М.Гамаліцкага зацікавіўся гісторыяй і археалогіяй роднага краю. Рэдагуючы губернскае «Шмятныя кніжкі» (1850—54) ён пашырыў у іх неафіцыйны аддзел, змясціў багатыя матэрыялы па гісторыі і статыстыцы Віленшчыны, у тым ліку яе беларускіх паведаў. А. Кіркору вёў шматлікія археалагічныя раскопкі ў Літве і на Беларусі, раскапаў (часткова сумесна з археолагам Я. Тышкевічам) каля 1000 курганоў. Актыўны ўдзел прыняў у арганізацыі Музея старажытнасцей у Вільні (1855), стаў яго хавальнікам і сакратаром Археалагічнай камісіі. Актывізацыі збірання і вывучэння фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў садзейнічала стварэнне ў 1867 годзе Паўночна-Заходняга аддзела Рускага геаграфічнага таварыства. Амаль адначасова з выходам у свет шматтомных «Матэрыялаў для геаграфіі і статыстыкі Расіі» ў Парыжы, а затым у Пецярбургу быў выдадзены Р.Ф.Эркертам першы этнаграфічны атлас Беларусі (1863 – 1864).

У 1864 г. выйшла яшчэ адна аналагічная праца – «Атлас народнага насялення Заходне-Рускага краю па веравызнаннях» А.Ф.Рыціха. Збіраннем беларускай вуснапаэтычнай творчасці, асабліва тапанімічных і міфалагічных легенд займаўся Міхаіл Аляксеевіч Дзмітрыеў [1832—14(26).5.1873].

У гісторыі беларускай фалькларыстыкі другой паловы XIX ст. станоўчую ацэнку атрымаў "Зборнік помнікаў народнай творчасці ў Паўночна-Заходнім краі" (1867), падрыхтаваны да друку П.А. Гільтэбрантам.

Вялікі ўклад ў беларускую алогію зрабіў Павел Васілевіч Шэйн [1826—14(27).8.1900]. Да гэтага ж часу адносіцца этнаграфічна-фалькларыстычная дзейнасць Ю.Ф. Крачкоўскага. Значную цікавасць для беларускай этналогіі прадстаўляюць працы Аляксандра Максімавіча Семянтоўскага (1821—1893).

Значнае месца ў этналагічнай спадчыне беларусаў займаюць фальклорна-этнаграфічныя працы Івана Іванавіча Насовіча [26.9(7.10). 1788—26.7(6.8). 1877], у якіх аналізуецца і асэнсоўваецца жыццё і побыт народа, яго духоўны свет і мараль, звычаі і павер'і, практычная мудрасць і вусная паэтычная творчасць. Вывучэнню этнаграфічнай спадчыны беларусаў аддаў

шмат сіл і энергіі вядомы беларускі этнограф РаманаўЕўдакім Раманавіч(11.9.1855— 20.1.1922).

Значны ўклад ў этнаграфію зрабілі даследаванні Нікіфароўскага Мікалая Якаўлевіча [5(17).5.1845— 28.5(10.6). 1910.

Этналагічныя даследаванні займалі важнае месца ў шматграннай навуковай дзейнасці Мікалая Андрэевіча Янчука[17(29) 11.1859— 6.12.1921.Прыкметны ўклад у вывучэнне побыту, матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў унёс Мітрафан Віктаравіч Доўнар-Запольскі (1867-1934). У беларускім народазнаўстве прыкметны след пакінуў Адам Ягоравіч Багдановіч (1860 - 1940). На працягу XIX стагоддзя ў Беларусі арганізоўваліся і дзейнічалі грамадскія, навуковыя, прафесіянальныя таварыствы розных кірункаў, што ставілі за мэту даследаванне беларускага краю. Да іх можна аднесці гурткі пры Віленскім універсітэце, Віленскае таварыства дабрачыннасці, Беларускае вольнае эканамічнае таварыства уВіцебску. Яны аб'ядноўвалі асобных аматараў, навукоўцаў, дзеячаў культуры, мецэнатаў. У 2-й палове XIX стагоддзя разгарнуліся дзейнасць Віленскай археаграфічнай камісіі, Віленскага музея старажытнасцей, Віленскай археалагічнай камісіі, Паўночна-Заходняга аддзела Рускага геаграфічнага таварыства. Разнастайныя этнаграфічныя звесткі збіралі і публікавалі статыстычныя камітэты. Матэрыялы па этнаграфіі змяшчаліся ў губернскіх і епархіяльных ведамасцях, “Памятных кнігах губерняў”, “Памятных кніжках Віленскай навучальнай акругі”, перыядычных ілюстраваных часопісах, што выдаваліся і на польскай мове (“Тыгоднік ілюстраваны «Клосы»”) і інш.

У канцы XIX стагоддзя выходзіць шматтомнае энцыклапедычнае выданне на польскай мове «Слоўнік геаграфічны Каралеўства Польскага і іншых славянскіх краін”,у якім сітэматызаваны этнаграфічныя звесткі па населеных пунктах Беларусі. Важнай вехай у этнаграфічным вывучэнні Беларусі быў Першы ўсерасійскі перапіс насельніцтва (1897), які даў даволі рэальную карціну этнічнай сітуацыі ў Беларусі.

На пачатку XX стагоддзя этнаграфічны матэрыял збіраюць камітэты і камісіі, арганізаваныя пад патранатам царквы. Так, у 1908 годзе пры Мінскай епархіі створаны Мінскі Царкоўны гісторыка-археалагічны камітэт, у якім працавалі вучоныя Дз.І. Даўгяла, А.К. Снітка, А.А. Шахматаў. У 1909 годзе заснавана Віцебская вучоная архіўная камісія, у 1911 годзе па яе ініцыятыве — Віцебскае аддзяленне Маскоўскага Археалагічнага інстытута, у 1912 — Мінскае таварыства аматараў прыродазнаўства, этнаграфіі і археалогіі. Асноўнай іх дзейнасцю ў гэты перыяд з’яўляецца збіранне і захаванне гістарычна-культурнай спадчыны. Вынікі іх навуковай дзейнасці адлюстроўваліся ў зборніках дакументаў і матэрыялаў “Віцебская даўніна», “Мінская даўніна”, “Магілёўская даўніна”, “Полацка-Віцебская даўніна”. Матэрыялы па этнаграфіі, археалогіі друкаваліся ў “Записках Северо-Западного отдела русского географического общества”.

У канцы XIX — пачатку XX стагоддзя пачынаецца актыўнае вывучэнне этнаграфічных матэрыялаў беларускімі навукоўцамі Я.Ф Арлоўскім, А.Я. Багдановічам, М.В. Доўнар-Запольскім, А. К. Ельскім, Я.Ф. Карскім, Ю.Ф.

Крachoўскім, В.Ю. Ластоўскім, І.І. Луцкевічам, М.Я. Нікіфароўскім, Ф.В. Пакроўскім, З.Ф. Радчанка, Е.Р. Раманавым, І.А. Сербавым, А.К. Сержпутоўскім, І.І. Стабраўскім, У.К. Стукалічам, Г.Х. Татурам, Г. Тэадаровічам, А.М. Уласавым, В.П. Федаровічам, М.А. Федароўскім, В.А. Шукевічам, П. В. Шэйнам і інш.

Шмат увагі гістарыяграфіі і развіццю этнаграфічнай навукі надаваў ў апошнія дзесяцігоддзі XIX стагоддзя Аляксандр Мікалаевіч Пыпін[1833-1904]. Для нас прадстаўляюць цікавасць этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя і апрацаваныя І.А.Сербавым.

Зоркай першай велічыні ў беларускай навукі называюць гісторыкі фалькларыстыкі і этнаграфіі Аляксандра Казіміравіча Сержпутоўскага (1864 - 1940). Пачатак XX стагоддзя адзначаны выхадам усвет буйнейшай абагульняючай працы Я.Ф.Карскага “Беларусы” (1 – 3 т., 7 выпускаў; 1903 – 1922). Сапраўднай энцыклапедыяй беларусазнаўства стала фундаментальная трохтомная праца «Беларусы» (вып. 1—7; 1903—22). У сваіх даследаваннях Я. Карскі паспяхова развіваў прынцыпы культурна-гістарычнай школы, зрабіў значны ўклад у многія галіны гістарычных ведаў, у т.л. ў спецыяльныя гістарычныя навукі — крыніцазнаўства, палеаграфію, археаграфію. Навуковая спадчына Я. Карскага не страціла і сёння сваёй значнасці, яна з’яўляецца асновай для далейшай распрацоўкі беларусазнаўства.

Такім чынам, у выніку самаадданай працы рупліўцаў - збіральнікаў і даследчыкаў этналогіі беларусаў была створана багатая скарбніца - навуковая база для глыбокага вывучэння матэрыяльнай і духоўнай культуры народа - і закладзены падмурак для развіцця нацыянальнай этналогіі яшчэ ў XIX - пачатку XX ст. Пачатак XX стагоддзя быў адзначаны ўздымам грамадска-палітычнага руху, ростам нацыянальнай самасвядомасці, шырокай хваляй нацыянальна-культурнага адраджэння. Прыкметную ролю ў выхаванні новай генерацыі даследчыкаў народнай культуры і быту адыграла газета “Наша ніва” (1906 – 1915). Яна была заснавана ў Вільні братамі І.Луцкевічам і А.Луцкевічам, В.Іваноўскім і іншымі дзеячамі Беларускай Сацыялістычнай Грамады.

У першыя гады пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі, калі адбывалася пераацэнка каштоўнасцей, да багатай фальклорнай спадчыны многія даследчыкі ставіліся недаверліва, традыцыйную народную творчасць і абрады лічылі неадарэчнымі і нават шкоднымі. М.М.Нікольскі, напрыклад, крытыкаваў П.В. Шэйна за публікацыі дасланых карэспандэнтамі апісанняў абрадаў і вусных народных твораў без змен. У студзені 1922 г. быў створаны Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт). Ён стаў каардынацыйным цэнтрам краянаўчых арганізацый. Асноўнай задачай яго стварэння выступала арганізацыя планамернага вывучэння мовы, літаратуры, этнаграфіі, гісторыі, прыроды, эканомікі на тэрыторыі Беларусі. Рэальную дапамогу вырашэнню гэтай задачы на месцах аказвалі краянаўчыя таварыствы, стварэнне і дзейнасць якіх з 1923 г. сталі значна больш інтэнсіўнымі.

Краянаўчыя арганізацыі існавалі па ўсёй тэрыторыі Беларусі. Менавіта ў іх дзейнасці адной з важнейшых задач было збіранне фальклорна-

этнаграфічных матэрыялаў. Найбольш буйнымі працамі, якія друкаваліся ў 20-я гады XX стагоддзя былі "Казкі і апавяданні беларусаў з Слуцкага павета" (1926), А.К. Сержпутоўскага, "Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны" у 2-х частках (1927-1928), А.А. Шлюбскага, "Народныя песні з мелодыямі" (1928), М. Гарэцкага і А. Ягорава.

У 1929 годзе на базе Інбелкульту была створана Беларуская акадэмія навук, а ў Інстытуце гісторыі быў утвораны сектар этнаграфіі і фальклору, які стаў цэнтрам збірання і даследавання вуснай народнай творчасці ў рэспубліцы. Садзейнічала збіранню вусна-паэтычных твораў фальклорная камісія, якую ўзначаліў акадэмік Якуб Колас. Праводзіліся экспедыцыі і конкурсы на лепшага збіральніка фальклорных твораў.

У 30-я гады рэзка змяніліся адносіны да збіральніцкай працы фалькларыстаў. Паводле ўстановак ідэалагічных тэарэтыкаў, збіральнікаў накіроўвалі на запіс савецкай вуснай паэзіі, а тых, хто захапляўся традыцыйнай народнай творчасцю, адносілі да надцэмаў. Іх бязлітасна крытыкавалі, у выніку чаго многія паплаціліся жыццём. Сярод сабраных твораў, складзеных пра тагачасныя падзеі ў краіне, пераважалі прыпеўкі, у большасці недасканалыя як па зместу, так і па мастацкай форме. З тэарэтычных прац у даваенныя гады выйшлі ў свет дзве працы М.М. Нікольскага: "Міфалогія і абрадавае валачобнае песенне" (1931), у якой даследчык спрабаваў вызначыць генезіс валачобных песень, паказаць іх структуру, сувязь са старажытнымі міфамі і абрадамі, адлюстраванне светапогляду селяніна. яго вераванняў, выявіць функцыянальнасць твораў і абрадаў. і "Жывёлы ў звычаях, абрадах і вераваннях беларускага сялянства" (1933). Асноўнымі крыніцамі свайго даследавання і ў гэтай працы М.М. Нікольскі з'яўляліся фальклорныя творы: калядныя песні, хаджэнне з казой, этыялагічныя легенды пра паходжанне птушак, жывёл, раслін, ператварэнне чалавека ў жывёлу і інш. У 1938 выйшла дырэктыва Наркама асветы СССР "Аб пастаноўцы і арганізацыі краязнаўчай работы" ў адпаведнасці з якой уся навукова-метадычная і краязнаўчая работа перакладалася на мясцовыя краязнаўчыя музеі.

Вывучэннем заходнебеларускага краю займаліся Беларускае навуковае таварыства, Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры, Беларускі музей імя І. Луцкевіча, Беларускае навуковае-краязнаўчае таварыства ў Латвіі (1920--40-я г.). Матэрыялы пра дзейнасць апошняга друкаваліся ў газеце "Голас беларуса" і часопісе «Беларуская школа ў Латвіі». У 1944 г. быў апублікаваны невялікі зборнік "Беларускія народныя песні", выдадзены Б. Ярустоўскім, які змясціў у ім 24 песні і многа прыпевак. Адразу ж пасля вызвалення Беларусі ад нямецкіх акупантаў пачалося збіранне фальклору партызан і насельніцтва. У выніку быў апублікаваны ў 1946 г. зборнік песень, казак і частушак беларускіх партызан "Песні барацьбы". Значна большым па аб'ёму і дасканалым па навуковай падрыхтоўцы з'явіўся зборнік "Беларускі фальклор Вялікай Айчыннай вайны" (1961), калектыву складалі: І.В. Гутарава, М.Я. Грынблата, К.П. Кабашнікава і інш. У кнігу ўвайшлі песні, прыпеўкі, казкі, паданні, прыказкі, анекдоты, гумарэскі, кожны тэкст якіх забяспечаны грунтоўным каментарыем. У развіцці пасляваеннай беларускай этналогіі,

апрача навуковых супрацоўнікаў Акадэміі навук БССР, значную ролю адыгралі філалагічныя факультэты вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі, аматары фальклору, якія зрабілі шмат для аднаўлення фальклорных архіваў, знішчаных фашысцкімі акупантамі, а таксама для даследавання вуснай народнай творчасці.

У перыядычным друку змяшчаліся новыя запісы вуснай паэзіі, артыкулы. Асобныя бакі матэрыяльнай культуры і вытворчай дзейнасці былі разгледжаны ў працах І.М. Браіма (рыбалоўства), М.Я. Грынблата (адзенне, промыслы), В.С. Гуркова (жылле, пчалярства), Г.М. Курыловіч (ткацтва), А.І. Лакоткі (жылле), Л.А. Малчанавай (матэрыяльная культура), С.А. Мілючэнкава (ганчарства), І.Д. Назінай (музычныя інструменты), М.Ф. Раманюка (адзенне), Я.М. Сахуты (мастацкія промыслы), В.Я. Фадзеевай (вышыўка), В.С. Цітова (матэрыяльная культура, промыслы), С.Ф. Цярохіна (пчалярства, паляванне). Адной з важнейшых прац фалькларыстаў Нацыянальнай акадэміі навук з'явілася шматтомнае выданне беларускай народнай творчасці, падрыхтаванае калектывам супрацоўнікаў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Класіфікацыя фальклорных матэрыялаў у зводзе грунтавалася на жанрава-відавым, функцыянальным, эстэтычным і тэматычным прынцыпах з улікам музычных асаблівасцей песеннай творчасці. У кожным томе сістэматызацыя матэрыялаў мае свае асаблівасці, абумоўленыя жанрава-відавой спецыфікай. Прыкметнай з'явай у гісторыі беларускай этнаграфіі з'явілася выданне энцыклапедыі “Этнаграфія Беларусі” (1989), у стварэнні якой прымала ўдзел шырокая навуковая грамадскасць. Разам з тым распачалася работа над шматтомным выданнем “Беларусы” у шасці тамах, кожны з каторых прысвечаны асобнаму раздзелу этнаграфічных ведаў аб Беларусі, этнагенезу і этнічнай гісторыі яе народаў, традыцыйнай гаспадарчай, матэрыяльнай і духоўнай культуры. З'яўленне падобных выданняў сведчыць аб тым, што этнаграфічная навука ў Беларусі мае бяспрэчныя фундаментальныя дасягненні абагульняючага характара.

Лекцыя 3. Этнічная гісторыя Беларусі.

Ключавыя паняцці: насельніцтва, тэрыторыя, этнічнае развіццё, нацыя.

План

1. Старажытнейшае насельніцтва на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў эпоху старажытнакаменнага веку.
2. Перадумовы фарміравання беларускага этнасу ў раннім сярэднявеччы.
3. Фарміраванне тэрыторыі Беларусі ў познім сярэднявеччы.
4. Асноўныя канцэпты паходжання беларусаў.
5. Этнічнае развіццё беларускага народа.
6. Фарміраванне беларускай нацыі.

Канспект лекцыі:

Этнічную гісторыю Беларусі ўмоўна можна падзяліць на два перыяды.

Першы — даіндаеўрапейскі перыяд. Даіндаеўрапейскі перыяд характарызуецца панаваннем такіх форм гаспадаркі, як паляванне, рыбалоўства, збіральніцтва. Ён супадае з каменным векам, калі адбылося засяленне чалавекам тэрыторыі сучаснай Беларусі.

У навуковай літаратуры маецца некалькі пунктаў гледжання наконт часу з'яўлення на сучаснай беларускай тэрыторыі першых людзей. Адны даследчыкі лічаць, што гэта адбылося 100 тыс. гадоў таму (сярэдні палеаліт). Прыкладнаў канцы сярэдняга палеаліту ў асноўным завяршылася фарміраванне чалавека сучаснага фізічнага тыпу — неантрапа (краманьёнца). Другія лічаць, што першыя людзі на беларускіх землях з'явіліся 40 тыс. гадоў таму, у верхнім палеаліце, падчас існавання чалавека разумнага, калі працэс антрапагенезу ўжо завяршыўся. Вызначыць этнічную прыналежнасць старажытнага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі ў палеаліце, мезаліце і на працягу большай часткі неаліту няма магчымасці. Мовы гэтага насельніцтва невядомы. Сляды іх не знойдзены. Разам з тым даныя археалогіі і гістарычнага мовазнаўства, у прыватнасці гідраніміі (старажытных назваў рэк, азёр), даюць магчымасць вызначыць этнічную прыналежнасць некаторых груп мясцовага насельніцтва ў канцы каменнага веку. Прыкладна ў III тысячагоддзі да н.э. у Падзвінні і Падняпроўі з'явілася фіна-угорскае насельніцтва, а на крайнім паўднёвым захадзе Падпрпяцця невялікія групы індаеўрапейскага насельніцтва. Пачаўся паступовы пераход да вытворчай гаспадаркі земляробства і жывёлагадоўлі. Гэты вялікі ў гісторыі чалавецтва гаспадарчы пераварот атрымаў назву неалітычнай рэвалюцыі. Другі, індаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі пачаўся ў бронзавым веку з часу рассялення на яе тэрыторыі індаеўрапейскіх плямён. У рамках індаеўрапейскага перыяду вылучаецца балцкі этап этнічнай гісторыі Беларусі, які храналагічна супадае з эпохай металу. Балты, якія прыйшлі на Беларусь з Сярэдняга Падняпроўя, засвойвалі мясцовы даіндаеўрапейскі субстрат. На працягу II тысячагоддзя да н.э. адбываўся працэс змешвання балтаў (індаеўрапейцаў) з мясцовым насельніцтвам, асіміляцыі апошняга: "чыстых" этнасаў не існуе, усе этнасы ўтвараюцца ў выніку змешвання народаў. Першапачаткова балты пасяліліся ў Папрпяцці і Падняпроўі, а на поўначы Беларусі яшчэ тысячу гадоў мела ўплыў фінаугорскае насельніцтва. З рассяленнем індаеўрапейцаў змяніўся не толькі этнічны склад насельніцтва Беларусі, але змянілася і эпоха. Трэба адзначыць, што неалітычнае насельніцтва Беларусі не было поўнаасцю асімілявана. Яшчэ існавалі ранейшыя гаспадарчыя і культурныя традыцыі. Некаторыя рэгіёны Беларусі былі слаба заселены балтамі. Але на большай частцы яе тэрыторыі сфарміраваўся балцкі этнас. Аб гэтым сведчыць той факт, што пераважная большасць назваў рэк (Верхіта, Волча, Гайна, Грыўда, Друць, Клёва, Лучоса, Мытва, Нача, Палата, Ула, Усяжа, Эса і інш.) захавалі карані і характэрныя канчаткі, якія ёсць у літоўскай і латышскай, г.зн. балцкіх, мовах. Можна прыгадаць і іншыя назвы, якія адносяцца да балцкай гідраніміі: Асвея, Дрысвяты, Лосвіда, Муйса, Нарач, Усвяча і інш. Найбольш часта сустракаюцца гідронімы, звязаныя з балтамі, у басейнах рэк Бярэзіны (Мена, Ольса, Серуч, Уса) і Сожа (Рэхта, Рэста, Сноў, Туросна). Такім чынам, балцкі этап этнічнай гісторыі Беларусі гэта час распаўсюджвання на беларускіх землях індаеўрапейцаў з іх асноўнымі заняткамі — земляробствам і жывёлагадоўляй, час інтэнсіўнай асіміляцыі мясцовага неалітычнага насельніцтва, у тым ліку і фінаугорскага на поўначы Беларусі. Мясцовае неалітычнае насельніцтва

паступова трансфармавалася ў індаеўрапейцаўбалтаў, адначасова аказваючы пэўны ўплыў на іх мову і культуру.

Новы, славянскі этап этнічнай гісторыі Беларусі пачаўся ў раннім сярэднявеччы. Яго храналагічныя рамкі: IV-V стст. н.э. да нашага часу. Пра паходжанне славян вучоныя выказалі мноства супярэчлівых гіпотэз, асабліва пра месцазнаходжанне іх прарадзімы. Адны даследчыкі сцвярджалі аб лакалізацыі славян у Прыпяцка-Сярэднедняпроўскім рэгіёне (Ю.Растафінскі, К.Машынскі, Ф.Філін і інш.), другія вучоныя змяшчалі іх прарадзіму ў Вісла-Одэрскім міжрэччы (Т.Лер-Сплавінскі, Ю.Кастшэўскі, Я.Чаканоўскі і інш.), трэція — на шырокіх прасторах ад Одэра да Дняпра (Л.Нідэрле, П.Трацякоў, В.Генсель, Б.Рыбакоў і інш.). Як мяркуюць некаторыя даследчыкі, тэрыторыя Беларусі на поўдзень ад Прыпяці была заселена славянамі ўжо ў VII-VI стст. да н.э. Аб гэтым сведчаць старажытныя славянскія гідронімы (назвы рэк): Стыр, Стубла, Стубель, Сваратоўка, Родча, Рубча і інш. На тэрыторыі на поўнач ад Прыпяці яшчэ жылі народы балцкай галіны індаеўрапейцаў, сведчаннем чаго з'яўляюцца балцкія гідронімы: Лань, Арэса, Клева, Брожа, Ула, Гаўя, Эса і інш. Некаторыя ўральскія, фінаугорскія гідронімы (Дзвіна, Свір, Мардва і інш.) на поўначы Беларусі былі ўспрыняты балцкай групай індаеўрапейцаў. Утварыліся таксама гібрыдныя балтафінскія гідронімы, напрыклад Лынтупка, Дрыса. Ва Усходняй Еўропе, г.зн. на тэрыторыі сучаснай Беларусі, Расіі і Украіны, славяне асімілявалі мясцовае, адпаведна балцкае, фіна-угорскае і цюркскае, насельніцтва.

У VI — VII стст. пачалося пранікненне славян у балцкі арэал. У балтаў з'яўляюцца паўзямлянкі з пячамі-каменкамі, каменныя жорны, жалезныя нажы і іншыя славянскія рэчы, прылады працы.

У VIII — IX стст. адбываецца масавае рассяленне славян у балцкім арэале на тэрыторыі Беларусі спачатку ў верхнім цячэнні рэк Случ і Арэса, на правым беразе Дняпра, потым на Бярэзіне. У курганах знойдзены пахаванні па славянскаму абраду шляхам трупаспалення, а таксама славянская кераміка. Засяленне ішло з паўднёвай часткі Прыпяцкага басейна. Славяне праніклі ў Падняпроўе і Падзвінне ў IX ст., а да X ст. яны рассяліліся ў Верхнім Панямонні. Большая частка балцкага насельніцтва была асімілявана, другая — знішчана ці выціснута на паўночны захад, у Прыбалтыку, дзе прыняла ўдзел у фарміраванні этнічных літоўцаў і латышоў. Трэцяя частка балцкага насельніцтва працягвала жыць на сваіх былых месцах. Асіміляцыя гэтай часткі балтаў славянамі на тэрыторыі Беларусі працягвалася да XII — XIII стст. і нават пазней. У выніку славянабалцкага сінтэзу ў VIII-X стст. узніклі новыя этнічныя славянскія супольнасці, якія часта ўпамінаюцца ў сярэдневяковых пісьмовых крыніцах. Гэта дрыгавічы, радзімічы, крывічы. Такім чынам, звесткі археалогіі, мовазнаўства, антрапалогіі сведчаць пра тое, што ранне-сярэдневяковыя этнічныя супольнасці дрыгавічоў, радзімічаў, крывічоў сфарміраваліся ў выніку змяшэння, сінтэзу славянскіх і балцкіх груп насельніцтва. У іх культуры і мове перапляліся славянскія і балцкія элементы з перавагай славянскіх рыс. Менавіта крывічы, дрыгавічы, радзімічы, а не наступныя этнічныя супольнасці ўтрымлівалі ў сабе балцкі

субстрат.Дрыгавічы, крывічы,радзімічыз'яўляліся тэрытарыяльнымі культурнаэтнічнымі супольнасцямі і не сфарміраваліся ў народнасці. Яны ўяўлялі сабой не плямёны, як у раннім жалезным веку, а протанароднасці ("народцы") і адначасова пачатковыя дзяржаўныя ўтварэнні, ці протадзяржавы.Дрыгавічы, крывічы-палачане, радзімічы паступова ўцягваліся ў працэс фарміравання беларускай народнасці. Прычым трэба адзначыць, што паміж славянамі і балтамі мелі месца і мірнае суіснаванне, і ваенныя сутыкненні, і асіміляцыйныя працэсы. Асімілявалі не толькі славяне балтаў, але ў шэрагу выпадкаў славяне былі асіміляваныя балтамі. Мелі месца істотныя адрозненні гэтых працэсаў на ўсходзе і захадзе Беларусі. На ўсходзе былі вельмі моцныя сувязі славянскай, балцкай і суседняй фіна-угорскай культуры, якія доўга ажыццяўляліся ў межах шырокай паласы, і працягласць іх была вельмі вялікай.У заходніх рэгіёнах Беларусі ўсходне-славянскія супольнасці дрыгавічоў, валынян, крывічоў суседнічалі і суіснавалі з усходне-балцкімі (літоўскімі), заходне-славянскімі (мазавецкімі), заходне-балцкімі (яцвяжскімі) плямёнамі. У адрозненне ад балтаў, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі і Смаленшчыны і быліасіміляваны славянамі, балцкія плямёны ПаўднёваУсходняй Прыбалтыкі сталі асновай, на якой склаліся народнасці: літоўцы, латышы, прусы, яцвягі. Па мове балты гэтага рэгіёна падзяляліся на заходніх (прусы, яцвягі) і ўсходніх (літоўцы, латышы, куршы і інш.).

Тэрыторыю паміж Нёманам і вярхоўямі р.Нараў насяляла група яцвяжскіх плямён — судзінаў, дайновы, паляксянаў і ўласна яцвягаў. У другой палове XIII ст. пасля кровапралітнай барацьбы яцвягі, як і суседнія роднасныя ім прусы, былі канчаткова заваяваны крыжакамі. Нейкая іх колькасць перасялілася ў суседнія землі — Літву, Польшчу, Беларусь. Менавіта гэтым тлумачыцца тое, што ў заходніх раёнах Беларусі з'явіліся назвы населеных пунктаў Яцвязь, Ядзьвінкі, Прусы, Прусікі. Сляды знаходжання дайновы захаваліся ў тапонімах Дзейнава, Дайнова, Дайноўка, якія лакалізаваны ў раёнах Валожына, Гродна, Слоніма, Івянца. Такім чынам, ёсць усе падставы сцвярджаць, што яцвягі былі адным з кампанентаў у фарміраванні беларускай народнасці.

У заходнім рэгіёне Беларусі доўга пражывалі асобныя балцкія і змешаныя балцкаславянскія групы насельніцтва. У IX — XI стст. балцкаславянская мяжа праходзіла па лініі Гродна — Ліда — Іўе — Вілейка Мядзель Браслаў. У XII — XIII стст. яна адсунулася далей на захад і паўночны захад да сучаснай Літвы і Латвіі. Важна таксама адзначыць, што змяшэнне балтаў са славянамі адбывалася не толькі на тэрыторыі Беларусі, але ў нейкай ступені і на тэрыторыі Літвы і Латвіі. Аб гэтым сведчаць наступныя прыклады: у XII — XIII стст. на тэрыторыі Латвіі існавалі княствы Кукенойс і Герцыке, якія знаходзіліся ў залежнасці ад Полацка; старажытная частка г.Вільні была заснавана крывічамі ў XI — XII стст. Невыпадкава ў складзе аўкштайтаў выдзяляецца лакальная група дзукаў, у якой шмат агульнага з беларусамі.У той жа час сярод славянскага насельніцтва працягвалі існаваць групы балтаў.

Аб існаванні на заходняй частцы ўсходне-славянскай этнічнай тэрыторыі ўсходне-балцкіх груп літоўцаў сведчаць назвы населеных пунктаў — Літва,

Літоўцы, Літоўка, якія і сёння сустракаюцца на Маладзечаншчыне, Слонімшчыне, Стаўбцоўшчыне і ў іншых мясцовасцях. Набегі нямецкіх рыцараў былі галоўнай прычынай перасялення невялікіх груп заходніх балтаў жамойтаў на ўсход. Гэта пацвярджаюць назвы населеных пунктаў: Жамойцішкі (Воранаўскі рн), Жамойдзі (Лідскі рн), Жамойск (Докшыцкі рн) і інш. Пад ціскам Лівонскага ордэна ў падзвінска-дняпроўскі рэгіён перасялілася і частка ўсходнебалцкага насельніцтва — латыголаў. На Віцебшчыне налічваецца каля 30 населеных пунктаў з назвай Латыголь, Латыголічы, Латыголава і інш. Наогул балцкіх назваў населеных пунктаў на тэрыторыі Беларусі сёння налічваецца больш за 200. Пераважная іх колькасць знаходзіцца ў заходніх раёнах. Акрамя балцкага насельніцтва на фарміраванне беларускага этнасу аказалі пэўны ўплыў асобныя групы цюркскага насельніцтва (татары), якія пасяліліся на тэрыторыі Беларусі ў канцы XIV — пачатку XV ст. Аднак гэты ўплыў быў нязначны.

Беларускі этнас - гэта ўстойлівая супольнасць людзей, якая гістарычна склалася на тэрыторыі сучаснай Беларусі, суседніх усходніх і паўночных землях і характарызуецца асаблівасцямі мовы, побыту, культуры, рысаў псіхікі і самасвядомасці, што перадаюцца з пакалення ў пакаленне.

Працэс фарміравання беларускага этнасу з'яўляецца доўгім па часе, складаным і шматгранным. Існуюць розныя погляды і адказы на пытанне аб вытоках, каранях, продках беларусаў. Спрэчкі даследчыкаў выклікае час завяршэння працэсу складання (этнагенезу) беларускай этнічнай супольнасці. Адны сцвярджаюць, што беларусы, як этнас, ужо існавалі ў XIII ст., а працэс фарміравання беларускай народнасці пачаўся яшчэ ў VII—VIII стст. (Г. Штыхаў, М. Ермаловіч, М. Ткачоў і інш.). Паводле В. Сядова, беларуская этнічная супольнасць склалася ў XIII-XIV стст. М. Грынблат лічыць, што фарміраванне беларусаў адбывалася ў XIV-XVI стст. Ёсць і іншыя меркаванні. Узнікла шмат канцэпцый, якія маюць як навуковы, так і ненавуковы характар, палітычную афарбоўку, часта ўзаемавыключаюць адна другую. Так, яшчэ ў XIX ст. з'явіліся польская і велікаруская канцэпцыі, якія адмаўлялі існаванне самастойнага беларускага этнасу на той падставе, што ў насельніцтва Беларусі быццам не было самастойнай славянскай мовы. Прыхільнікі польскай канцэпцыі (Л. Галембоўскі, А. Рыпінскі і інш.) лічылі беларускую мову дыялектам польскай мовы, а беларусаў - часткай польскага этнасу. Творцы велікарускай канцэпцыі (А. Сабалеўскі, І. Сразнеўскі і інш.) сцвярджалі, што Беларусь - частка велікарускай этнічнай тэрыторыі, а беларуская мова — дыялект рускай мовы. Памылковасць гэтых канцэпцый даказана даследаваннямі па беларускай мове.

У пачатку XX ст. выдатны славіст Я. Карскі ў фундаментальнай працы «Беларусы» пераканаўча даказаў, што беларуская мова з'яўляецца самастойнай славянскай мовай, якая паводле свайго лексічнага складу, сінтаксісу, фанетыкі і марфалогіі ўваходзіць у групу ўсходнеславянскіх моў нароўні з велікарускай і ўкраінскай. У той жа час М. Пагодзіным і В. Ластоўскім была прапанавана крывіцкая канцэпцыя. Яна грунтавалася на сцвярджанні, што адзінымі і непасрэднымі продкамі беларусаў з'яўляюцца

крывічы. Аўтары названай канцэпцыі атаясамлівалі беларусаў і крывічоў і нават уносілі прапанову называць беларусаў крывічамі, а Беларусь — Крывіяй. Памылковасць гэтай канцэпцыі заключаецца ў тым, што крывічы займалі толькі паўночную і цэнтральную частку тэрыторыі сучаснай Беларусі. Але на пытанне аб тым, як узнікла паўднёвабеларускае насельніцтва, крывіцкая канцэпцыя адказу не дае. Няма ў канцэпцыі тлумачэння і таго, чаму на частцы тэрыторыі, якую займалі крывічы, пазней сфарміравалася велікаруская народнасць. Аднак самая вялікая памылка крывіцкай канцэпцыі выяўляецца ў храналагічнай неадпаведнасці знікнення крывічоў і з'яўлення беларускага этнасу. Крывічы зніклі да сярэдзіны XII ст., а беларусы, як этнас, да гэтага часу яшчэ не сфарміраваліся.

Аўтары крывіцка-дрыгавіцка-радзіміцкай канцэпцыі (Я. Карскі, У. Пічэта, М. Грынблат, М. Доўнар-Запольскі) асноўнымі продкамі беларусаў лічылі этнічныя супольнасці крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў. Згодна з фінскай канцэпцыяй (яе аўтар І. Ласкоў), продкамі беларускага народа былі славяне і фіны.

Паводле балцкай канцэпцыі продкамі беларусаў былі славяне і старажытныя балты. Прыхільнікі балцкай канцэпцыі (у прыватнасці В. Сядоў) сцвярджаюць, што на старажытных балтаў, як продкаў беларусаў, указваюць некаторыя элементы традыцыйнай беларускай культуры і мовы.

У 50-я гады XX ст. савецкі этнограф С. Токараў абгрунтаваў так – так званую стражытнарускую канцэпцыю. На пачатку 90-х гадоў XX ст. яшчэ адну канцэпцыю (сучасную) ўзнікнення беларускага этнасу прапанаваў беларускі гісторык і этнолаг М. Ф. Піліпенка. Ён адмаўляецца ад уяўлення аб беларускім этнагенезе як спрошчанай эвалюцыі, а таксама ад тлумачэння яго толькі вялікай міграцыяй. Даследчык лічыць, што ў фарміраванні беларускага этнасу мелі месца як эвалюцыя, так і дыфузія, якія цесна ўзаемадзейнічалі і дапаўнялі адна другую ў гэтым працяглым і складаным працэсе.

Далейшае фарміраванне беларускай народнасці адбывалася з канца XIII да сярэдзіны XVIII ст. Працэс гэты праходзіў пад уздзеяннем сацыяльна-эканамічных, палітычных, геаграфічных, царкоўна-рэлігійных і іншых фактараў. Аб'яднанне беларускіх земляў у складзе ВКЛ, падначаленне адзінай вярхоўнай уладзе прывяло да тэрытарыяльнай кансалідацыі і паслужыла штуршком да складання этнічнай тэрыторыі кампактнага рассялення народа, з якой звязаны яго фарміраванне і развіццё. Цэнтралізацыя дзяржавы (арганізацыя кіравання, ліквідацыя рэшткаў раздробленасці, уніфікацыя адміністрацыйнага падзелу, увядзенне адзінага заканадаўства, сімволікі) спрыяла больш шчыльнаму палітычнаму аб'яднанню беларускіх земляў і актыўнаму функцыянаванню сацыяльна-эканамічнага фактару. Прагрэс у вытворчасці і развіцці таварна-грашовых адносін, рост гарадоў спрыялі моўнай інтэграцыі, нівеліравалі мясцовыя асаблівасці і ўздзейнічалі на фарміраванне саслоўна-класавай структуры этнасу – ужо да сярэдзіны XVI ст. аформіліся шляхецкае, мяшчанскае, сялянскае саслоўі.

Яшчэ раз нагадаем, што этнічная тэрыторыя Беларусі ахапіла пераважна ўсходнеславянскія землі, на якіх жылі нашчадкі крывічоў (Віцебшчына, Смаленшчына, Віленшчына, Гарадзеншчына), дрыгавічоў (цэнтральная

Беларусь, Палессе, Берасцейшчына), радзімічаў (Магілёўшчына, Гомельшчына, заходняя Браншчыша). У XIII-XVI стст. на гэтай тэрыторыі фарміруецца новая самастойная мова са сваімі спецыфічнымі фанетычнымі і сінтаксічнымі асаблівасцямі, сваім лексічным складам, Яна карэнным чынам адрозніваецца ад старажытнаўсходнеславянскай (царкоўнаславянскай), рускай і ўкраінскай моў. У фанетыцы яе асаблівасцямі сталі «дзеканне», «цеканне», «аканне», «яканне», цвёрды гук «р», фрыкатыўнае вымаўленне «г». У сінтаксісе — выкарыстанне слоў «каб», «калі», часціц «ці», «чы». Развіццю беларускай мовы спрыяла тое, што ў канцы XIV-XVII стст. яна была дзяржаўнай у ВКЛ. Ёй карысталіся судовыя ўстановы, княжацкая канцылярыя, магістраты, на ёй пісаліся законы, летапісы, мемуары і публіцыстычныя творы. Такі статус мовы быў замацаваны ў Канстытуцыі таго часу - Статуце 1588 г. Ф. Скарына ўвёў родную мову ў Біблію і тым паказаў яе раўнапраўе з класічнымі кананічнымі мовамі — лацінскай, грэчаскай, старажытнаўрэйскай. Выкарыстанню беларускай мовы ў канфесійнай літаратуры спрыяла Рэфармацыя. Уніяцкая царква выкарыстоўвала мову карэннага этнасу нароўні з лацінскай і царкоўнаславянскай, што садзейнічала ўнараманню беларускай мовы. Дасягнуўшы значнага развіцця, беларуская мова з другой паловы XVI ст. пачала здаваць свае пазіцыі пад націскам польскай.

Спецыфічныя рысы матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускай народнасці адлюстраваны ў тыпах пасяленняў (мястэчкі, фальваркі, засценкі, ваколіцы), жылля (хата і сенцы), прылад працы (саха, драўляная барана), у адзенні і народнай кухні.

Асноўным паказчыкам ступені кансалідавання народа выступае этнічная самасвядомасць - усведамленне людзьмі прыналежнасці да свайго народа, яго адметнасці. Яна ўзнікла найперш у асяроддзі прагрэсіўна настроеных слаёў гараджан, шляхты, духавенства і праявілася ў любові да роднага краю, народа, культуры, у зацікаўленасці іх мінулым, сучасным і будучым, у клопаце аб уратаванні нацыянальных формаў духоўнай культуры перад пагрозай дэнацыяналізацыі. Рэфармацыя садзейнічала абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці, цікавасці да нацыянальнай мовы. Рубеж XVI-XVII стст. нарадзіў новую форму нацыянальнай самасвядомасці, у якой дамінуючую ролю адыгрываў рэлігійны кампанент і ідэя рэлігійнай свабоды для праваслаўных. Уніяцкія дзеячы (С. Зізаній, М. Смятрыцкі, А. Філіповіч) абаранялі нацыянальна-культурныя каштоўнасці (мову, абраднасць, святы), імкнучыся спалучыць іх з заходнееўрапейскімі. У далейшым нацыянальная самасвядомасць падвяргалася дэфармацыі пад уздзеяннем спачатку паанізатарскіх, а потым русіфікатарскіх тэндэнцый.

Знешняй формай праяўлення самасвядомасці з'яўляецца назва народа, этнонім. У XIII-XVI стст. у дачыненні да насельніцтва Беларусі ўжываліся розныя этнонімы. Да XVII ст. абагульняючай для праваслаўнага насельніцтва Беларусі, Украіны, Масковіі і часткова Літвы, Польшчы, Латгаліі была назва «Русь», «рускія», «русіны». Нягледзячы на тое, што праваслаўная царква замацоўвала ў грамадскай свядомасці ўяўленне аб асаблівай блізкасці ўсходнеславянскіх народаў, насельніцтва Русі Літоўскай лічыла менавіта сябе

«сапраўднай» Руссю, а сваіх суседзяў называла «маскавітамі». А насельніцтва Русі Маскоўскай, наадварот, лічыла сябе Руссю «сапраўднай», а суседзяў — Русь Літоўскую - Літвой. Аднак беларускія «русіны» ўжо ў XVXVI стст. адрознівалі сябе ад «маскавітаў» суседняй дзяржавы, называючы іх мову «маскоўскай», а сваю «рускай». Пры царскім двары ў Маскве трымалі «талмачоў» - перакладчыкаў, мелі слоўнікі для перакладу з «рускай» на «маскоўскую» мову. Этнонім «рускія людзі» меў больш стабільную распаўсюджанасць сярод жыхароў усходняй Беларусі і Смаленшчыны. У канцы XVI-XVII стст. ён трансфармаваўся ў назву «беларусцы». Украінцы, рускія, палякі і большасць еўрапейскіх народаў называла беларусаў «ліцвінамі». Так сябе называлі ў XIVXV стст. пераважна жыхары захаду Беларусі і ўсходу Літвы. У XV ст. і асабліва ў XVII-XVIII стст., гэта назва распаўсюджваецца амаль на ўвесь беларускі этнас. Такая форма «нацыянальнага» самавызначэння насельніцтва Беларусі (асабліва шляхты) умацоўваецца пасля аб'яднання ў Рэч Паспалітую Польскага каралеўства і Вялікага княства Літоўскага. Палякі разглядалі Рэч Паспалітую як аб'яднанне дзвюх нацый у адну, а магнаты і шляхта ВКЛ упарта падкрэслівалі, што яны «ліцвіны», а не палякі. Першая згадка пра Беларусь у дачыненні да ўласнабеларускіх зямель у іпацьеўскім летапісе датуецца 1305 г. Гэта назва спачатку замацавалася за Віцебшчынай, Смаленшчынай, Магілёўшчынай (усходам Беларусі) і толькі ў другой палове XIX ст, распаўсюдзілася на ўсю нашу Бацькаўшчыну. Згаданыя этнонімы ў залежнасці ад абставін маглі ўжывацца паасобку ці сумесна («ліцвінбеларусец», «ліцвін рускага роду»), але ўсе яны былі элементамі этнічнай самасвядомасці беларускага народа.

Кантрольныя пытанні для студэнтаў:

1. Вызначце перадумовы фарміравання беларускага этнасу у раннім сярэднявеччы.
2. У чым сутнасць асноўных канцэпцый пра паходжанне беларусаў?

Літаратура

1. Пилипенко М.Ф. Возникновение Беларуси: новая концепция. Мн., 1991.
2. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. Мн., 1999.

Лекцыя 4. Беларускае народнае жыллё.

Ключавыя паняцці: будан, хата, інтэр'ер, дойлідства.

План

1. Асноўныя функцыянальныя і архітэктурна-будаўнічыя адметнасці беларускага традыцыйнага жылля.
2. Інтэр'ер жылля.
3. Народнае дойлідства. Звычай і абрады.
4. Будаўнічыя звычаі, абрады, павер'е.

Канспект лекцыі:

Для Беларусі здаўна былі ўласцівы разнастайныя, існуючыя з глыбіні стагоддзяў і стаўшыя традыцыйнымі тыпы паселішчаў. Да аднаго з тыпаў сельскіх паселішчаў IX-XI стагоддзя адносіцца пагост. Знікненне пагоста адносяць да XIII – XIV стагоддзя. У XI-XII стагоддзі ўзнікае прыналежнае

ўладальніку сяло. Галоўная прыкмета сяла – наяўнасць панскага маёнтка. Звычайна сяло было адміністрацыйным цэнтрам воласці ці прыхода, да якога цягнуліся суседнія вескі, хутары, засценкі. Асноўная прыкмета сяла – наяўнасць тут царквы, валасной управы, карчмы, крамы і іншых грамадскіх устаноў, паступова прыходзілі ў заняпад, нівеліравалася розніца паміж імі і вескай. Веска (ад старажытнаславянскага “весь”) – асноўны тып паселішчаў. Вядома з глыбокай старажытнасці, утваралася ў выніку рассялення земляробаў, якія асядалі ў пэўнай мясцовасці, зручнай для пражывання; будавалі тут сядзібы, уладкоўвалі і пашыралі аграрную гаспадарку. Група суседніх весак утварала сельскую акругу (воласць), якая вызначалася народным адзінствам, значным падабенствам духоўнага і эканамічнага жыцця. Гісторыя ўзнікнення весак, мясцовы рэльеф, памеры, сацыяльны склад аказвалі ўплыў на іх забудову і планіроўку. На Беларусі былі распаўсюджаны некалькі планіровачных форм паселішчаў: свабодная (бессістэмная, скучаная), радковая (лінейная), вулічная, гнездавая. Старажытным тыпам паселішчаў з’яўляюцца хутары. Хутар – адабосленая сялянская гаспадарка з сядзібай, якая знаходзілася непасрэдна на зямельным надзеле селяніна. На Беларусі існавалі таксама пасяленні жыхароў, вызваленых на пэўны час ад феадальнай павіннасці.

Пасля рэформы 1557 г. разам з так званымі ўстаўнымі вескамі узнікае засценак – паселішча дробнай шляхты, 1 – 3 сядзібы. Другім тыпам паселішча дробнай шляхты, якая сялілася асобна ад сялян-вяскоўцаў з’яўляецца аколца. Пасля аграрнай рэформы 1557 г. асновай арганізацыі феадальнай (фальварачна-паншчыннай) гаспадаркі стаў фальварак.

У XV- XVI ст. сфарміраваўся такі тып паселішча, як мястэчка. Мястэчка – гістарычны тып паселішча, які ўвасабляў у сабе пераходныя рысы сяла і горада, аб чым сведчыць і паходжанне самой назвы: “miasteczko” (польск.) – гарадок. “. Асноўнай структурнай адзінкай вескі была сядзіба (двор), якая складалася з жылля і цэлага комплексу падсобных і гаспадарчых пабудов. Разнастайныя пабудовы размяшчаліся на сядзібе ў пэўнай паслядоўнасці і ўзаемазалежнасці, утвараючы той ці іншы кампазіцыйны і архітэктурна-планіровачны малюнак. На тэрыторыі Беларусі былі распаўсюджаны наступныя асноўныя тыпы дваровай пабудовы: замкнутая (вяночная), аднарадная (пагонная), двух- і трохрадная, Г-падобная (сцяжковая) і свабодная (рассеяная, з незвязанымі пабудовамі). Кожны з гэтых тыпаў меў, акрамя таго, прыватныя ці пераходныя варыянты, што выяўлялі пэўныя лакальныя і сацыяльныя рысы. Як паказваюць этнаграфічныя матэрыялы, на тэрыторыі Беларусі сустракаліся амаль усе асноўныя тыпы сядзібных забудов, што былі ўласцівы шырокай зоне славянскага рассялення. Кожны з гэтых тыпаў адрозніваўся прыватнымі асаблівасцямі і меў свае варыянты. У самой планіроўцы сядзібных забудов не было строга вызначаных, цвёрдых канонаў. Кожны гаспадар улічваў функцыянальную мэтазгоднасць, узаемасувязь і лагічную завершанасць асобных пабудов і ўсяго архітэктурнага ансамбля, узгадняючы іх з канкрэтнымі патрабаваннямі.

Інтэр’ер жылля – гэта ўнутраная прастора, функцыянальна і эстэтычна арганізаваная. Ён уключае канструкцыю і аб’ёмныя формы ўнутранга

памяшкання, яго структуру, узаемныя прапорцыі, мэбліроўку, асвятленне, убранства, мэтазгодную расстаноўку розных прадметаў, што служаць свайго роду сямейным антыкварыятам. Да 60 – 70-ых гадоў XIX ст. вясковыя хаты ў большасці сваёй былі яшчэ курнымі. Яны мелі глінабітныя курныя печы без коміна; печ размяшчалася справа, радзей злева каля ўвахода.

Падлога ўяўляла сабой глінабітны ці земляны ток, на які летам у святочныя дні слалі аер. У вуглу каля печы знаходзіўся качарэжнік (камешнік) – месца, дзе стаялі вілкі для каршкоў (ухваты), драўляная качарга (кавеня), чапала, памяло, мяцелка і інш. Над вусцем печы, пад столлю, замацоўвалася жэрдка (перасоўка), на якой сушылі адзенне, тканіну.

Супраць печы каля ўвахода размяшчаўся гаспадарчы кут (“бабін кут”), дзе каля дзвярэй стаяла кадушка для вады з конаўкай, далей на лаве – драўляныя ведры, даенка, карцы, апалушкі, сальніца, бельчык і інш. Над лавай на сцяне вісела кухонная паліца з посудам, побач – лыжачнік (драўляная планка з гнездамі для лыжак). Каля самых дзвярэй на круку вісела паўсядзённая верхняя вопратка (світка, бурнос, кажух, курта). Каля вугла печы, звернутага ўнутр памяшкання, знаходзіўся каневы стоўб (конь), што служыў апорай для спальнага памоста і меў пэўнае сімваліка-абрадавае значэнне. Частку памяшкання ад тарцовай (кутняй) сцяны займаў спальны – Вышэй, на ўзроўні лежка печы, быў уладкаваны больш вузкі пол, або палаці. Пад столлю ўздоўж сцен мацавалі па дзве паралельныя жэрдкі – грады, на якіх сушылі лучыну, складвалі прылады ткацтва, кудзелі льну, маткі нітак, лыка для лапцей, аўчыны і інш. Ніжэй вокнаў уздоўж сцен (амаль па ўсёй даўжыні іх) уладкоўвалі шырокія лавы, якія сходзіліся на покуці. Покуць (красны кут) – найбольш шаноўнае месца ў хаце, асвечанае ўстойлівай традыцыйнай духоўнага жыцця. Яна выконвала важную ролю ў паўсядзённых звычаях і абрадах члены сям’і. Сярод мэблі, апрача лаў, палічак, кутняга стала, шырока ўжываліся ўслоны, зэдлікі, архаічныя табурэты (у форме куба), дзіцячыя стойкі, хадуны, уласцівыя той ці іншай мясцовасці формы калысак. Акрэслены інтэр’ер у агульных рысах адлюстроўвае найбольш тыповыя рысы, уласцівыя беларускаму жытцю, што, аднак, не вычэрпвае яго разнастайнасці, лакальных, этнаграфічных асаблівасцей. Пасля адмены прыгоннага права адбываліся якасныя змены ў народным побыце і культуры, што не магло не адбіцца і на арганізацыі сялянскага жытця. Драўлянае дойлідства беларусаў мае глыбокія і трывалыя традыцыі, якія фарміраваліся ва ўласцівым Беларусі экалагічным і гісторыка-культурным асяроддзі. Асноўная парода, што часцей за ўсё ўжывалася ў будаўніцтве, – хвоя, ці сасна. З іншых парод істотнае значэнне мелі елка і дуб. З дубу рабілі аснову фундамента (штандары, палі), ніжні вянок зруба (падруба), прамежавыя шулы сцен, апорныя слупы-сохі ў гумнах, павецях, паграбах, а таксама асобныя элементы жытця – парог, вушакі, падаконнікі і інш. Трываласць і даўгавечнасць дубовай драўніны павышалі попыт на будаўнічы матэрыял з яе, разам з тым цвердасць і масіўнасць патрабавалі больш намаганняў пры яе апрацоўцы. Жыллё, цалкам пабудаванае з дубу, сустракалася ва Усходнім Палессі.

На тэрыторыі Беларусі здаўна былі вядомы дзве асноўныя будаўнічыя канструкцыі – слупавая і зрубная, якія мелі шэраг тыпалагічных варыянтаў і пераходных форм і часта спалучаліся ў адной і той жа пабудове. У больш архаічным варыянце сцены слупавых пабудов уяўлялі сабой каркас з жэрдак, які заплятаўся гнуткімі галінамі івы, уцяпляўся саломай, трыснягом, чаротам. Часам плецены каркас абмазвалі глінай. Звычайна такая канструкцыя ўжывалася ў будаўніцтве гаспадарчых і падсобных памяшканняў: павеці, адрыны, хлява, сенцаў.

Зрубная канструкцыя ўяўляе сабой зруб з круглых ці брусковых бярвенняў, злучаных паміж сабой у просты (з астаткам) або гладкі (чысты) вугал. Гэтая канструкцыя асабліва шырока ўжывалася ў жыллі, клецях, свірнах, а таксама ў культавых пабудовах.

Пераходным варыянтам ад каркасна-слупавай да зрубнай тэхнікі драўлянага дойлідства з’яўлялася зрубна-слупавая канструкцыя, якую яшчэ называюць закладной, ці “ў закідку”. Слупы ў выглядзе памежкавых шулаў былі неабходным элементам доўгіх сцен зруба. Амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі шульную канструкцыю выкарыстоўвалі ў будаўніцтве гумён, хлявоў, сенцаў.

У спосабах завяршэння жылля можна вылучыць некалькі канструкцыйных рашэнняў, цесна звязаных з апорнай асновай і формай страхі. На тэрыторыі Беларусі вядомы дзве старажытныя канструкцыі страх – зрубная і каркасная, якія былі распаўсюджаны на вялікай тэрыторыі славянскага рассялення. Зрубная канструкцыя страхі, у сваю чаргу, падзяляецца на два раней упамянутыя варыянты – двухсхільную закатавую (на свалаках, на лемягах, на гадунах) і пірамідальную, ці стажковую (“чубам”, “гаршком”). Больш распаўсюджанай была закатавая страх, уласцівая як жылым, так і гаспадарчым пабудовам. Яна мела зрубны шчыт (закот, франтон), што складаўся з паступова ўкарочаных кверху бярвенняў, на якія клаліся падоўжныя бярвенні-свалакі, утвараючы апорную аснову страхі.

Даволі распаўсюджанымі ў беларускім народным дойлідстве былі і каркасныя дахавыя канструкцыі. Сярод іх вылучаюць тры асноўныя варыянты: сошную, паўсошную (дзядковую) і кроквенную. Сошная, або слупавая, канструкцыя з’яўлялася найбольш старажытнай і даўжэй за ўсё захоўвалася ў гаспадарчых пабудовах тыпу гумнаў і адрын.

Будаўніцтва жылля ў народнай традыцыі было абстаўлена разнастайнымі звычаямі, абрадамі, абярэгамі, якія адзначалі яго важныя ідэйна значымыя этапы: выбар месца для жылля, нарыхтоўку і першасную апрацоўку драўніны, закладку фундамента, узвядзенне страхі, улазіны, або былі звязаны з выбарам будаўнічых матэрыялаў, рэгламентацыяй колькасці вокнаў, іх арыентацыяй, размяшчэннем печы, покуці і інш.

Кантрольныя пытанні для студэнтаў:

1. Якія вы ведаеце асноўныя тыпы пасяленняў характэрныя для Беларусі?
2. Ахарактарызуйце асноўныя тыпы забудовы двара ў беларускім народным жыллі.

3. Назавіце асноўныя будаўнічыя звычаі, абрады і павер'і, якія былі распаўсюджаны ў Беларусі.

Літаратура:

1. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. Ленинград, 1983.

2. Беларусы. Т.2. Дойлідства. Мн., 1997.

3. Локотко А.И. Белорусское народное зодчество. Мн., 1991.

4. Цітоў В.С. Народная спадчына. Мн., 1994.

5. Якимович Ю.А. Зодчество Беларуси. Мн., 1991.

Лекцыя 5. Беларуская кухня

Ключавыя паняцці: страва, кухня, прадукты харчавання, трапеза, печыва.

План

1. Класіфікацыя страў.

2. Хлеб у традыцыйна-бытавой культуры беларусаў.

3. Аўсяныя мучныя стравы.

4. Бульба і гародніна.

5. Малако і малочныя прадукты.

6. Мясная ежа.

7. Рыба і рыбныя стравы.

8. Пітво і іх класіфікацыя.

Канспект лекцыі:

Традыцыйная культура харчавання ўяўляе сабой сукупнасць наступных кампанентаў: набор прадуктаў і стравы, якія з іх гатуюць; спосабы і прыемы прыгатавання; трапезы, час і парадак іх выканання; правілы паводзін, звязаныя з прыгатаваннем і ужываннем ежы, прадметы хатняга начыння. Асаблівасцямі беларускай народнай кухні з'яўляліся эканамічнасць ужывання прадуктаў, высокая патрабавальнасць членаў сям'і да чысціні і акуратнасці. У залежнасці ад кампанентаў можна выдзеліць наступныя групы страў — мучныя, крупныя, агароднінныя, грыбныя, мясныя, малочныя, рыбныя, стравы з яек.

Асаблівая ўвага заўсёды надавалася хлебу. Па наяўнасці хлеба судзілі аб дастатку ў сям'і. У народзе пра хлеб склалася шмат прыказак і прымавак: «Хлеб у хаце - гаспадар, "Хлеб над усім пануе», «Хлеб - усяму галава". У беларускіх вёсках з дзяцінства выходзіла пачуццё павагі, беражлівасці да хлеба. З хлебам ішлі на «радзіны», у сваты, на вяселле і іншыя ўрачыстыя падзеі. Хлебам-соллю сустракалі дарагіх гасцей. Але селяніну-бедняку сапраўдны хлеб рэдка даводзілася ўжываць у паўсядзённым харчаванні. Калі ж хлеб пяклі з чыстай жытняй прасенай мукі, то яго ў бедных сем'ях называлі "пірагом". Хлеб змяняўся па сваім выглядзе і якасці па меры таго як аддаляўся час жніва і скарачаліся запасы жыта, самае нізкая якасць хлеба была ўвесну. Градовы хлеб пяклі з непрасенай мукі. Пра гэты хлеб казалі, што не паспявалі яго спячы, як ён становіўся чэрствым. Найбольш распаўсюджаным хлебам ў бедных сем'ях, асабліва ў неўрадлівыя гады, быў хлеб з мякіны, для падрыхтоўкі якога бралі прасеяную грачаную, аўсяную або жытнюю мякіну і дадавалі трохі мукі. "З мякінаю лёгка хадзіць, ды цяжка ногі валачыць», - казалі пра такі хлеб. У

галодныя гады хлеб пяклі з жалудоў, кары, шчаўя, лебяды. «Не бяда яшчэ, што ў хлебе лебяды - тады бяда, калі хлеба няма».

З жытнімі і бульбянымі блінамі часта ўжывалі насенне лёну і канопляў, смажанае сала (скваркі), а таксама агурочны і капусны расол. Мучныя вырабы ў выглядзе кольцаў, якія гатаваліся з заваранага цеста, называлі абаранкамі. У 20-30-я XX ст. гады распаўсюджанымі былі такія стравы, як талакно, жур (аўсяны кісель), крупнік, пячона (каша з прасяных круп, запраўленая унутраным тлушчам і запечаная), калатуха, поліўка. Шырокае распаўсюджванне ў беларускай кулінарыі да 50-х гадоў XX стагоддзя мелі заменнікі хлеба: "сачні", "драконы", скавароднікі". Іх рыхтавалі з жытняй, ячменнай і зрэдку пшанічнай мукі. Скавароднікі звычайна пяклі з кіслага цеста. "Сачні" рабілі танчэй "скавароднікаў", але таўшчэй, за бліны. Для падрыхтоўкі сачней (тоўстых мучных бліноў) часта выкарыстоўвалі начынне: бульба, яблыкі, вішні, слівы і г. д. Для драчон бралі сыроватку або свежае малако, а таксама хлебны, кляновы або бярозавы квас. Цеста рабілі больш вадкім, чым для выпечкі хлеба. Часта драконы і каржы пяклі прэснымі. Сяляне бралі іх з сабой на лясныя працы, на касьбу, у дарогу.

З лепшых гатункаў пшанічнай мукі пяклі каржы, пернікі, з квашанага тэсту рабілі пірагі з грыбамі, капустай, яйкамі, ягадамі і т. п., пампушкі. З мучных страў найбольш папулярныя былі клёцкі, зацірка, кулеш, локшына, наліснікі, ламанцы, з крупяных - крупнік, панцак, гушча і інш. Іх рыхтавалі з мясам, смажаным салам, малаком, алеем. Крупяныя стравы мелі шырокае абрадавае прызначэнне. Груцу гатавалі на Каляды, бабіну кашу – на радзіны, гушчу – на Іллю, куццю посную – на каляды і г.д.

У народнай кулінарыі шырока выкарыстоўваліся прадукты агародніцтва. Найбольш ужывальнай стравай была капуста. Елі тушаную капусту, моркву, бручку. З маку гатавалі макоўнікі. Бульбу ўжывалі ў вараным, печаным, тушаным, смажаным выглядзе. Гатавалі галушкі, клёцкі, бульбяныя камы, дранікі, бабку, бульбішнікі, каржы. Вясной і ў пачатку лета ўжывалі ў ежу лугавыя шчаўе і цыбулю, хрэн, крапіву, лебяду, кісліцу, аер, кветкі ліпы і інш. Лісце шчаўя, крапівы, лебяды збіралі да іх цвіцення, складвалі ў фаскі і макітры, перасыпалі па слаях соллю, дадавалі кмену і іншых ароматных зеляк, квасілі пра запас. Шырока выкарыстоўваліся ў ежы грыбы. Сярод мясных страў асноўнае месца займае свініна. Найбольш каштоўным лічылася свіное сала. Мясца салілі і захоўвалі да палявых работ. Асабліва смачнымі былі венджанае мяса, свіныя каўбасы. З ачышчанага прамытага страўніка гатавалі коўбкі (каўбух, сальцісон, кіндзюк, трыбух). Са свіных ног і галавы рабілі студзень (халадзец, халодна, квашаніна, застудзіна, дрыгва, юц). З мясных страў для беларускай кухні характэрна пячыста – вялікія кавалкі мяса жывёлы і п т у ш кі, прыгатаваныя цалкам.

Мясны рацыён беларусаў дапаўняўся прадуктамі паляўніцтва: дзікія качкі, гусі, курапаткі, цецерыкі, рабчыкі, зайцы, казулі, дзікі.

Акрамя мясных беларусы ўжывалі ў ежу малочныя прадукты: малако (каровіна, казінае, авечае). Часцей з хлебам, кашай і бульбай елі кіслае малако. З малака рабілі – тварог. З тварага рабілі – сыры. Сыроватку пілі замест вады,

замешвалі на ёй бліны. З кіслага малака здымалі смятану. З смятаны рабілі масла, якое збывалі ў драўляных бойках.

Рыба таксама уваходзіла ў традыцыйную беларускую кухню. Найбольшае распаўсюджванне атрымалі рыбныя стравы на Палессі і паўночна-заходнім Паазер'і. Рыбу ўжывалі вараную, печаную на агні, вяленую, марынаваную і салёную. У памянальныя дні і ў час посту гатавалі рыбны студзень. З дробнай рыбы рабілі галкі – рыбныя клёцкі. Беларуская кухня вызначаецца сваімі напоямі. Вясной збіралі і пілі берку(бярэзавы квас) і кляновік. З мёду рабілі мядок, медуху, медавуху, сыта.. З ягад варылі адвары, напоі, кампоты. Гатавалі і пілі хлебны квас, бураковы квас. З іван-чаю (скрыпенню), чабору, мацярдушкі, зверабоя, кветак ліпы, маладых пабегаў сасны, з сушанай садавіны рыхтавалі адвары.

Стравы і напоі, прыгатаваныя з даданнем дзікарослых раслін, пладоў, разнастайлі і ўзбагачалі асартымент штодзённага меню. У якасці лекаў выкарыстоўвалі і адвары з галінак маліны, парэчкі, вішні, кары дуба, крушыны, каліны. На Віцебш чыне з рэдзькі, мёду, хрэну і солі рыхтавалі хрэсьбінны збіцень. Да старажытных напояў належыць піва. Па спосабу гатавання і смаку вядома было карчажнае, аўсянае, кляштарнае, шляхетскае, марцыпанавое ды іншыя сарты піва. Ад месца вырабу вызначалі гродзенскае, койданаўскае, нясвіжскае, аршанскае, манастырскае піва. Піва, гатаванне якога было прысвечана да свята, называлі мікольскае, пкроўскае, дзмітраўскае. Піва варылі пераважна з ячменю або з цукровых буракоў.

Гарэлка ў старажытнасці сустракаецца пад назвай *vita* (аквавіта), што азначае “вада жыцця”. Вытворчасць гарэлкі ў нашай краіне пачалося ў канцы XV пачатку XVI стагоддзя. Спачатку яе рабілі ў хатніх умовах (самагонаварэнне). Яе рабілі з жытняй мукі, бульбы (бульбянка), буракоў (бурачанка). Гарэлка, настоеная на травах, атрымала назву настойкі. Адрозніваліся такія настойкі, як малінаўка, аераўка, мятная, кменаўка, кававая, кардамонавая, крываўнікавая. З гарэлкі рабілі і наліўку. У састаў уваходзіў сок ягад, альбо садавіны і гарэлка. Адны напоі спажывалі кожны дзень, а другія пілі толькі ў час святаў.

Асноўныя і найбольш вядомыя спосабы прыгатавання ежы: варка, пячэнне, тушэнне, парэнне. Адметную асаблівасць беларускай народнай кухні састаўлялі прываркі, закатоты, іволагі, закрасы і прысмакі. Прываркі складалі аснову стравы па колькасці і па сваёй смакавай ролі ў ёй. Роллю прываркаў выконвалі розныя віды круп, а таксама некаторыя віды агародніны: капуста, буракі, морква, бручка. Закатоты ўжываліся для загушчэння стравы. У якасці закатоты выкарыстоўвалі розныя віды мукі, бульбу. Волагі паляпшалі якасць прыгатаваных страў. Для волагі выкарыстоўваліся смятана, масла, алеі, канаплянае і льняное масла, малако (свежае і кіслае). Закрасы мянялі выгляд стравы, уплывалі на смакавыя характарыстыкі. У якасці закрас ужывалі соль і малако ў супах, муку ў капусте, бульбяную масу ў крупені. У нязначнай колькасці выкарыстоўвалі прадукты-прысмакі: мяса, сала, рыба, цыбуля, перац. Для беларускай кухні характэрна квашанне капусты, буракоў, яблыкаў. На зіму салілі агуркі, кроп, пятрушку, шчаў, грыбы. Распаўсюджаным было саленне,

сушэнне, венджанне мяса і рыбы. Ядро усёй сістэмы харчавання беларусаў утвараюць трапезы. У залежнасці ад часу прыёму ежы вылучаюць ранішнія, дзённыя, вячэрнія трапезы; ад месца прыёму ежы – хатнія, палявыя, грамадскія, трапезы ў гасцях. У залежнасці ад часу прыёму ежы выдзяляюць снеданне (сняданак), абед, полудзень (падвячорак) і вячэра. Час і ход трапезы мяняліся ў перыяд палявых работ і адрозніваліся ўлетку і ўзімку.

Арганізацыя трапезы за сталом звычайна займаўся гаспадар. Ён сядзеў за стол на покуці, чытаў малітву, кроіў хлеб, дзяліў мяса, у святочны дні разліваў гарэлку, сачыў за агульным парадкам. Гаспадыня ў пэўнай паслядоўнасці падавала стравы, напоі, раскладвала лыжкі. У XIX стагоддзі беларусі елі з адной міскі і толькі ў вялікіх сем'ях дзяцей садзілі асобна. Да святочна-абрадавых трапез можна аднесці трапезы, звязаныя са святамі каляндарнага цыклу (калядныя, велікодныя і г.д.) і з абрадамі сямейнага цыклу (радзінныя, вясельныя, памінальныя).

Асноўная функцыя святочных трапез – камунікатыўная, накіраваная на аб'яднанне людзей. У беларускай народнай кулінарыі выдзяляюць трапезы, якія звязаны з выкананнем разнастайных гаспадарчых работ – талочныя, зажыначныя, засевачныя і г.д. Акрамя таго больш разнастайнымі стравамі ад звычайных трапез адрозніваліся трапезы ў нядзелю, выхадныя дні. Нядзельная трапеза была больш працяглай, акрамя членаў сям'і, на ёй маглі прысутнічаць запрошаныя госці.

Кантрольныя пытанні для студэнтаў:

1. Якія фактары аказваюць уплыў на традыцыйную культуру харчавання?
2. Дайце класіфікацыю страў.
3. Якая была роля хлеба ў традыцыйна-бытавой культуры беларусаў?
4. Вызначце спецыфіку традыцыйных спосабаў і прыёмаў прыгатавання ежы ў беларусаў.

Літаратура:

1. Беларуская кухня. Мн., 1993.
2. Зайкоўскі Э.М. Старадаўняя беларуская кухня. Мн., 1995.
3. Корзун І.П. Беларуская кухня. Мн., 1992.
4. Літоўская гаспадыня, Мн., 1993.
5. Навагродскі Т.А. Традыцыі народнага харчавання беларусаў. Мн., 2000.

Лекцыя 6. Традыцыйная сям'я ў беларусаў.

Ключавыя паняцці: сям'я, пракрэактыўная функцыя, функцыя аднаўлення этнасу, эканамічная функцыя, экспрэсіўна-рэкрэацыйная функцыя, малая сям'я, вялікая сям'я, сацыялізацыя, інкультурацыя.

План:

1. Функцыі сям'і.
2. Структура сям'і.
3. Узаемаадносіны ў сям'і.

Канспект лекцыі:

Спрадвеку сям'я была галоўным сацыяльна-грамадскім інстытутам фарміравання кожнай асобы і людскай супольнасці ўвогуле. Сямейны побыт

беларусаў у XIV—XVIII ст. характарызаваўся надзвычай шырокай разнастайнасцю, шматварыянтнасцю яго арганізацыі. На беларускіх землях працягвалі ўдасканалвацца практычна ўсе формы сямейных адносін, што бяруць пачатак яшчэ ў глыбокай старажытнасці, і паступова зараджаліся новыя рысы сям'і, якія адпавядалі асобным тэндэнцыям узнікаючай капіталістычнай арганізацыі грамадства.

Асноўнай ячэйкай большай часткі дэмаграфічнага масіву беларускай народнасці была сялянская сям'я. Менавіта яна вызначальна адлюстроўвала стан сямейнага побыту і многіх сацыяльна-педагагічных працэсаў тагачаснага грамадства. На беларускіх землях яшчэ ў ранні феадальны перыяд з распаўсюджваннем ворыўнага землеўладання з вялікіх патрыярхальных сем'яў выдзяляюцца малыя сем'і. Паступова кроўна-сваяцкія сувязі ўступаюць месца тэрытарыяльна-абшчынным, хаця яшчэ працяглы час рэшткі першых захоўваліся ў многіх жыццёвых сферах, асабліва ў сямейна-бытавой.

Такім чынам, у разглядаемы перыяд існавалі два тыпы сем'яў: малая (нуклеарная) сям'я, якая складалася са шлюбнай пары і яе дзяцей, і вялікая, што ўключала непасрэдных родзічаў двух-трох пакаленняў. У сваю чаргу вялікія сем'і былі таксама двух тыпаў: бацькоўская сям'я, куды ўваходзілі бацькі, дзеці і ўнукі, і брацкая сям'я, якую ўтваралі сем'і братоў, а часам і сяцёр. Такія сем'і мелі агульную гаспадарку, непадзеленую маёмасць і ўяўлялі сабой адну падаткавую адзінку, якая называлася дымам.

У XVI ст., з правядзеннем аграрнай рэформы і інтэнсіўным развіццём фальварачнага вядзення гаспадаркі, набіраюць сілу працэсы індывідуалізацыі сялянскай сям'і, якія суправаджаліся карэннай ломкай сацыяльна-бытавых устояў сярэднявечча і сцвярджаннем ідэй індывідуалізму.

Сям'я гараджан была вельмі падобнай да сялянскай, і толькі розны характар вытворчасці і грамадскага жыцця абумоўліваў некаторую яе спецыфічнасць, асабліва ў сферы сямейнага побыту, хоць ён, як і самі сем'і, быў шматварыянтным, што з'яўлялася характэрным і для іншых саслоўяў беларускага грамадства. Большую своеасаблівасць мелі сем'і беларускай шляхты, якія ў залежнасці ад маёмнага дастатку больш або менш адрозніваліся ад сялянскіх ці гарадскіх сем'яў. Сістэма выхавання дзяцей тут была падпарадкавана фарміраванню сацыяльна-культурнай каставасці.

Сям'я была першаснай сацыяльна-эканамічнай ячэйкай феадальнага грамадства, і да таго ж на ёй у якасці адной з асноўных ляжала задача выхавання падрастаючых пакаленняў, перадачы ім назапашанага вопыту, этнічных і сацыяльных норм, традыцый, стэрэатыпаў, светаўспрымання.

Шлюб уключаў у сябе шэраг этапаў: сватанне і агледзіны, заручыны, вячанне і само вяселле. Урачыстасць, пышнасць вясельнага рытуалу, які працягваўся некалькі дзён, як бы сімвалізавалі пачатак будучага сямейнага шчасця, трываласці сямейных сувязей.

У традыцыйным вясельным рытуале беларусаў значна месца адводзілася такому атрыбуту, як каравай.

Звычайна вяселле праходзіла тры дні. Нельга было гуляць вяселле ў пасты і постныя дні згодна закона Божага. Моц сямейна-шлюбнага саюзу

падтрымлівалася і вельмі адмоўнымі адносінамі грамадства да нявенчанага шлюбу, да пазашлюбных сувязей і разводаў. Дзеці ад нявенчанага шлюбу былі пазбаўлены многіх грамадзянскіх правоў і звычайна папаўнялі катэгорыі ніжэйшых сацыяльных слаёў.

Самай значнай падзеяй у жыцці сям'і было нараджэнне дзіцяці. Першае купанне таксама было абрадам. Існавала сістэма варожбаў аб будучым лёсе дзіцяці ў залежнасці ад яго дня нараджэння.

Бабка пры купанні давала імя, а святар як правіла пагаджаўся. Звычайна святар даваў імя дзіця па календару.

Хрэсбіны імкнуліся адсвяткаваць ў дзень царкоўнага хрышчэння. Без запрашэння на гэтую ўрачыстасць ніхто не прыходзіў. Хрэсбіны ўключалі ў сябе агульнае частаванне. Усе жанчыны, што ішлі на хрэсбіны неслі з сабой прадукты. Спецыяльнай абрадавай стравай на хрэсбінах з'яўлялася бабіна каша, якую гатавала павітуха, або хросная бабка.

Да найбольш важных падзей, што суправаджаліся абрадавымі дзеяннямі і завяршалі сімвалічнае далучэнне навароджанага да сям'і і грамады адносіліся: ачышчэнне дзіцяці пасля царкоўнага памазання, з'яўленне першага зуба, першыя крокі і першае пастрыжэнне.

Колькасць дзяцей у сялянскіх сем'ях была вельмі рознай. Як мяркуюць многія даследчыкі, тыповай была сям'я, дзе мелася 3—5 дзяцей. Многія сем'і мелі і больш.

Адрозненні ў сацыяльным статусе паміжсялянамі адлюстраваны і ў пахавальна-памінальнай абраднасці. Не ўсемелімагчымасць аднолькава праводзіць сваіх блізкіх у «апошні шлях».

У традыцыйным абрадзе пахавання ў сярэднія вякі цесна перапляліся язычніцкія і хрысціянскія элементы, у якіх выразна выявіўся культ продкаў. Пахаванне (хаўтуры) уяўляла цыкл сямейных звычаяў і абрадаў, якія былі звязаны з ушанаваннем памяці нябожчыка і праводзіліся яго ў апошні шлях.. Усе этапы пахавання суправаджаліся галашэннямі, вядомымі з глыбокай старажытнасці. Яны грунтаваліся на веры ў бессмяротнасць душы, на ўяўленнях аб тым, што чалавек і пасля смерці можа дапамагаць ці шкодзіць жывым.

Асноўнай мэтай сямейнай палітыкі любой дзяржавы з'яўляецца забеспячэнне неабходных умоў для рэалізацыі сям'ёй яе эканамічнай, узаўленчай, выхаваўчай і культурна-псіхалагічнай функцый. Падтрымка сям'і ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца важным дзяржаўным прыярытэтам.

Асноўнымі напрамкамі сямейнай палітыкі нашай дзяржавы з'яўляюцца: паляпшэнне матэрыяльных умоў жыццядзейнасці сям'яў, умацаванне маральных асноў сям'і і павышэнне яе прэстыжу, аказанне ўсебаковай дапамогі сям'і ў выхаванні дзяцей, падтрымка адораных дзяцей, забеспячэнне аховы здароўя маці і дзіцяці, абарона праў непаўналетніх, прафілактыка сацыяльнага сіроцтва, узмоцненая ўвага да няпоўных і малазабяспечаных сям'яў з мэтай стварэння спрыяльных умоў для іх жыццядзейнасці, усебаковая падрыхтоўка моладзі да шлюбу і сямейнага жыцця, а таксама планавання сям'і, прафілактыка сямейнай занябанасці і інш.

Кантрольныя пытанні для студэнтаў:

1. Якія функцыі выконвае сям'я ў грамадстве?
2. Што вызначала рэгламентацыю унутрысямейных адносін?
3. Вызначце фактары, якія ўплывалі на формы сям'і?

Літаратура:

1. Беларусы. Т.5. Сям'я. Мн., 2001.
2. Калачова І.І. Народныя традыцыі і звычаі выхавання. Мн., 1999.
3. Народная педагогіка беларусаў. Мн., 1996.
4. Ракава Л.В. Традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы. Мн., 2000.
5. Сям'я і сямейны быт беларусаў. Мн., 1990.

Лекцыя 7. Традыцыйная духоўная культура беларусаў.

Ключавыя паняцці: фальклор, міфалогія, магія, неказачная проза, батлейка.

План:

1. Вераванні народа Беларусі.
2. Вусная народная творчасць.
3. Народная музыка.
4. Народнае харэаграфічнае майстэрства.
5. Народны тэатр "Батлейка".

Канспект лекцыі:

Для абазначэння старадаўніх вераванняў і культаў, што існавалі да пашырэння так званых "вышэйшых" рэлігій (хрысціянства, іслам, будызм), у багаслоўі і гістарычнай літаратуры прыняты тэрмін язычніцтва, альбо паганства. Назва паходзіць ад царкоўнаславянскага слова "языцы", што азначае народы, чужаземцы.

Першымі формамі паганскіх вераванняў былі фетышызм, анімізм, татэмізм, магія і інш. Зямлю, вадзі і неба балты і славяне засялілі багамі і духамі і кожнага надзялілі сваімі функцыямі - кожны "адказваў" за нейкае асяроддзе ці сферу жыцця. У лесе жыў лесавік, у балоце - лешы, у полі - палявік, у вадзе - русалкі, у хаце - дамавік і г. д.

Важнейшай асаблівасцю язычніцтва з'яўляецца шматбожжа. У язычніцкі пантэон славян уваходзілі багі: Пярун (бог грому і маланкі), Сварог (бог неба) і яго сын Дажбог (бог сонечнага святла), Ярыла (бог веснавой урадлівасці і плоднасці жывёлы), Жыжаль (бог агню), Зніч (бог паграбальнага агню), Стрыбог (бог вятроў), Вялес (апякун жывёлагадоўлі), Лёля (багіня вясны, дзявочай прыгажосці і кахання) і інш. Месца, дзе язычнікі ўшаноўвалі сваіх багоў, прыносілі ім ахвяры, называлася капішчам, або свяцілішчам. Яны размяшчаліся на ўзвышшах, астравах, на берагах рэк і азёр, сярод балот. Паганства выступала як вынік жыццёвай дзейнасці і светапогляду людзей, адлюстраванне іх патрэб. Увядзенне хрысціянства не скасавала цалкам язычніцкіх уяўленняў і культуры. Хрысціянская царква вымушана была дапасоўваць свае святы і абрады да язычніцкага святочнага календара.

Вывучаючы беларускую міфалагічную спадчыну, можна з упэўненасцю сказаць, што яна далека не бедная. Больш таго, усе бажаствы, за выключэннем

Перуна, былі ў асноўным мірнымі, а таму беларускі Алімп толькі адлюстроўваў характар беларускага народа.

Замовы (ці як іх у народзе яшчэ называюць — заговоры, наговоры, шэпты) — гэта славесныя формулы, якім надавалася магічнае значэнне. Замовы — від народнай творчасці, які у сучасны момант у жывым бытаванні амаль не сустракаецца. У мінулым, замовы былі шырока распаўсюджаны ў быце і мелі чыста ўтылітарнае значэнне: з дапамогай слова, магічнага дзеяння ператварыць жаданне ў рэальнасць — падобным выклікаць падобнае.

Прынята дзяліць замовы на некалькі тэматычных груп: першая група — замовы, звязаныя з гаспадарчай дзейнасцю чалавека (паляванне, рыбацтва, пчалярства, збор ягад, грыбоў, захаванне жывёлы, ураджаю); другая група — замовы супраць хвароб (ліхаманка, зубны боль, укусы змяі, шал і г. д.); трэцяя група — замовы, звязаныя з сямейнымі адносінамі і прыватным бытам (сюды адносяцца і прысушкі і адсушкі — любоўныя замовы); чацвёртая група — замовы, звязаныя з грамадскімі адносінамі.

Прыказкі і прымаўкі — адзін з самых пашыраных у беларускім фальклоры жанраў. У іх трапна і ярка адлюстравана мудрасць народа, яго багаты жыццёвы і працоўны вопыт, псіхалогія і светапогляд. Прыказкай называецца створанае народам лаканічнае, часцей за ўсё вобразнае, выказванне з павучальным зместам, якое мае прамы і пераносны сэнс. Прымаўка характарызуецца незавершанасцю думкі, не мае такога абагульняючага значэння, як прыказка, і ўжываецца толькі ў канкрэтных выпадках, каб адцяніць, напрыклад, пэўную рысу чалавека, яго ўчынак, раскрыць сутнасць грамадскай або прыроднай з'явы і інш.

Загадка — кароткае паэтычна-вобразнае апісанне прадмета або з'явы, якое даецца, як правіла, у форме пытання і адгадваецца па другарадных адзнаках, па прыкметах падабенства.

У кожнага народа спрадвечу вёўся каляндар. З пакалення ў пакаленне ў ім перадаваліся веды, мудрасць, вопыт жыццёвых назіранняў. Такі каляндар мелі і продкі беларусаў. Абапіраючыся на бацькоўскія традыцыі і веру, людзі трымалі ў памяці шматлікія парады і забароны. Сяляне ведалі, калі можна было брацца за тую ці іншую працу, а калі, наадварот, адкласці яе, калі можна весці палі, а калі ўстрымлівацца ад забаў. У беларускім народным календары адлюстраваліся светапогляд селяніна, яго глыбокае веданне прыроды і любоў да яе, цягавітасць да працы.

Каляндарна-абрадавая паэзія, або паэзія земляробчага календара, належыць да самых старажытных пластоў народна-паэтычнай культуры. Развілася ў паэзіі беларускага земляробчага календара песенных відаў усіх чатырох аграрна-вытворчых сезонаў, акрэсленая працоўная аснова восеньскага цыклу (уборка яравых, грэчкі, апрацоўка лenu, канпель, збор грыбоў, копка бульбы і інш.) і, нарэшце, адметная музычная прырода восеньскіх песень даюць падставу гаварыць пра чатыры цыклы беларускай каляндарна-абрадавай паэзіі: зімовы, веснавы, летні і асенні. Такім чынам, беларускі народны каляндар з'яўляецца адной з форм духоўнага жыцця беларусаў. Доўгія стагоддзі

паэтычная творчасць народа бытвала толькі ў вуснай форме, перадаючыся з пакаленняў у пакаленне.

Важнае месца ў фальклорнай спадчыне беларускага народа належыць апавядальным жанрам — казкам, легендам, паданням, вусным сказам, анекдотам. Гэты разнастайны ў жанравых адносінах мастацкі матэрыял па характэру мастацкай выдумкі, адносінах да рэчаіснасці і асаблівасцях яго адлюстравання ў розных творах можна падзяляць на тры групы.

Да першай адносяцца казкі і анекдоты, да другой — легенды і паданні і да трэцяй — розныя віды вуснага народнага апавядання: вусныя сказы, успаміны і г. д.

Народная музыка (музычны фальклор, вакальная і музычна-інструментальная народная творчасць) развівалася ў непарыўнай сувязі з працоўнай дзейнасцю чалавека, з грамадскім побытам. Творы народнай музыкі ўзнікаюць на аснове мастацкіх традыцый, адлюстроўваючы калектыўна выпрацаваныя эстэтычныя прынцыпы працоўнага народа.

Асноўныя галіны беларускай народнай музыкі — песнятворчасць. Яна характэрызуецца, перш-наперш, жанравай разнастайнасцю і багаццем меладычных тыпаў традыцыйных каляндарна-земляробчых і сямейна-абрадавых песень (развіты цыкл жніўных, веснавых, восеньскіх, валачобных, калядных, шчадроуных, вясельных, хрэсьбійных). Тыповыя беларускай народнай музыцы і спецыфічныя напевы лірычных песень, якія не звязаны з абрадамі ці звычаямі, але ў розных мясцінах прымяркоўваюцца да пэўнага часу ці абставін: зімовыя, праполачныя, калі жывёлу пасуць, калі ідуць у грыбы. Больш позні гістарычны пласт — песні з ярка індывідуалізаванымі напевамі, пазбаўленыя ўсякага прымеркавання: любоўна-лірычныя, сямейна-бытавыя, баладныя, сацыяльная лірыка (казацкія, батрацкія, салдацкія, рэкруцкія).

Каляндарна-абрадавыя песні. Яны звязаны з рознымі відамі сельскагаспадарчых работ, з народнымі святамі земляробчага каляндара. Каляндарныя песні падзяляюцца на веснавыя, летне-асеннія і зімовыя.

Беларуская народная інструментальная музыка, як і вакальная, узнікла ў даўнія часы. Жанры яе разнастайныя: пастуховыя найгрышы, паляўнічыя сігналы, танцавальныя мелодыі. З даўніх часоў былі вядомы інструментальныя танцавальныя найгрышы “Мяцеліца” і “Галубок”.

Значнае месца ў беларускай інструментальнай музыцы займае танцавальная музыка. У танцах, як і ў песнях, беларускі народ выказваў думкі чалавека, яго настроі і пачуцці. Многа ёсць танцаў, якія адлюстроўваюць працоўныя працэсы: “Лянок”, “Шавец”, “Таўкачыкі” і іншыя.

Народнае харэаграфічнае майстэрства. Народны (фальклорны) танец — від народнага танцавальнага творчасці, створаны этнасам, распаўсюджаны ў побыце, які адлюстроўвае этнічныя асаблівасці, харэаграфічны мову, пластычную выразнасць этнасу або этнічнай групы, якія праяўляюцца ў характары, каардынацыі рухаў, у музычна-рытмічнай і метрычнай структуры танца, манеры яго выканання і інш.

У развіцці народнага тэатральнага мастацтва значную ролю адыграла батлейка-лялечны тэатр. Батлейкабывала аднапавярховай, двухпавярховай і трохпавярховай, што абумоўлівалася рэпертуарам лялечных прадстаўленняў.

Кантрольныя пытанні для студэнтаў:

1. Чым тлумачылі беларусы з'яўленне разнастайных нячысцікаў на зямлі?
2. Ахарактарызуйце міфалагічныя вобразы традыцыйнай народнай рэлігіі.
3. Ахарактэрызуйце каляндарна-абрадавы фальклор беларусаў.
4. Назавіце асаблівасці інструментальнага і танцавальнага фальклору беларусаў.

Літаратура:

1. Беларусы. Т.7. Вусная народная творчасць. Мн., 2004.
2. Беларускі фальклор. Мн., 2005.
3. Беларуская міфалогія. Мн., 2001.
4. Шамак А.А. Міфалогія беларусаў. Мн., 2005.
5. Чурко Ю.М. Белорусский народный танец. Мн. 1972.

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Краязнаўства

Планы практычных і семінарскіх заняткаў

Тэма 1. Гістарычнае краязнаўства ў вучэбнай і пазакласнай рабоце.

Студэнты павінны ведаць асноўныя формы масавай, групавой і індывідуальнай краязнаўчай работы са школьнікамі, ведаць, як арганізаваць работу краязнаўчага гуртка, як працуе школьны краязнаўчы музей. Студэнты павінны ведаць якія бываюць тыпы гісторыка-краязнаўчых экскурсій, методыку іх падрыхтоўкі і правядзення тэхніку правядзення экскурсіі, патрабаванні да экскурсавода.

Арганізацыя і асноўныя формы гісторыка-краязнаўчай работы ў школе.

Гісторыка-краязнаўчая экскурсія – методыка яе падрыхтоўкі і правядзення.

Літаратура

1. Ашурков В.Н., Кацюба Д.В., Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. М., 1980.
2. Историческое краеведение Белоруссии. Мн., 1980.
3. Методика историко-краеведческой работы в школе. М., 1982.

Тэма 2. Архітэктурная спадчына антычнай Грэцыі і Рыма.

Студэнты павінны засвоіць веды аб антычнай ордэрнай сістэме.

1. Дарычны ордэр.
2. Іанічны ордэр.
3. Карынфскі ордэр.
4. Тасканскі ордэр.
5. Кампазітны ордэр.
6. Асаблівасці рымскай архітэктуры.

Літаратура:

1. Архітэктара Беларусі: нарасы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. / Л.І. Лакотка і інш. – Мінск: Беларус. Навука, 2009.

2. Архітэктара Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.—500 с.

Тэма 3. Візантыйскі і раманскі стыль ў архітэктары. Готыка.

Студэнты павінны ведаць храналагічныя рамкі і асаблівасці візантыйскага, раманскага стылю і готыкі.

1. Візантыйскі стыль.

2. Раманскі стыль.

3. Готыка.

Літаратура:

1. Архітэктара Беларусі: нарасы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. / Л.І. Лакотка і інш. – Мінск: Беларус. Навука, 2009.

2. Архітэктара Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.—500 с.

Тэма 4. Архітэктурныя стылі новага часу.

Студэнты павінны засвоіць асаблівасці, прыкметы стыляў рэнесанс, барока і класічнага, ведаць храналагічныя рамкі іх панавання ў Еўропе і на беларускіх землях.

1. Рэнесанс.

2. Барока.

3. Класічны стыль

Літаратура:

1. Архітэктара Беларусі: нарасы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. / Л.І. Лакотка і інш. – Мінск: Беларус. Навука, 2009.

2. Архітэктара Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.—500 с.

Тэма 5. Архітэктурныя стылі 19 – 20 стст.

Студэнты павінны ведаць асаблівасці, прыкметы стыляў і накірункаў у архітэктары Еўропы і Беларусі, якія пашыраны ў 19 – 20 стст.

1. Эклетыка.

2. Рамантызм.

3. Псеўдарускі стыль.

4. Мадэрн.

5. Постмадэрнісцкія накірункі ў архітэктары.

Літаратура:

1. Архітэктара Беларусі: нарасы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. / Л.І. Лакотка і інш. – Мінск: Беларус. Навука, 2009.

2. Архітэктара Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.—500 с.

Тэмы для самастойнага засваення (КСР):

Тэма 1. Садова-паркавае мастацтва Беларусі

Студэнты павінны ведаць як зараджаецца і развіваецца садова-паркавае мастацтва на беларускіх землях, ведаць асаблівасці рэгулярных і пейзажных паркаў.

1. Станаўленне садова-паркавага мастацтва Беларусі .”Італьянскія сады”.
2. Рэгулярныя паркі .
3. Пейзажныя паркі.

Літаратура:

1. Федорук А.Т. Садово-парковое искусство Белоруссии. – Минск: Ураджай, 1989. – 247 с.: ил.

Тэма 2. Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў дзяржаўных архівах і музеях.

Студэнты павінны ведаць, якія віды музеяў і архіваў захоўваюць краязнаўчы матэрыял, як можна выкарыстоўваць гэтыя матэрыялы ў краязнаўчай рабоце.

Літаратура:

1. Ашурков В.Н., Кацюба Д.В., Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. М., 1980.

2. Историческое краеведение Белоруссии. Мн., 1980.

Этналогія

Планы практычных і семінарскіх заняткаў

Тэма 1. Уводзіны ў курс этналогіі Беларусі.

План

1. Прадмет і праблемы этналогіі (этнаграфіі) Беларусі.
2. Агульныя паняцці па этналогіі Беларусі:
3. характарыстыка беларускага этнасу;
4. этнічныя межы беларусаў, этнічная тэрыторыя, гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі.
5. Крыніцы і метады даследаванняў у беларускай этналогіі: пісьмовыя, рэчавыя крыніцы;
6. арганізацыі этнаграфічных даследаванняў; этнаграфічныя музеі і калекцыі.
7. Актуальныя праблемы этналогіі Беларусі і іх распрацоўка ў навуковых даследаваннях.

Літаратура.

1. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Мн., 1996

2. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Мн., 1997

3. Этнология. Учебник. Садохин А.П. Грушевицкая Т.Г. – М., 2000.

4. Пилипенко М.Ф. Этнография Беларуси. – Мн., 1981.

5. Итс Р.Ф. Введение в этнографию. Л., 1990.

Падручнікі і дапаможнікі.

1. Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедычны даведнік. – Мн., 1989
2. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6-ці тамах. – Мн., 1993 – 1999.
3. Бандарык В.К. Гісторыя беларускай этнаграфіі ў XIX ст. – Мн., 1964.
4. Бандарык В.К. Гісторыя беларускай этнаграфіі. Пачатак XX ст. – Мн., 1970.

5. Бандарык В.К. Гісторыя беларускай савецкай этнаграфіі. – Мн., 1972.
6. Беларусы. – Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. – Мн., 1999.
7. Загорульский Э.М. Древняя история Беларуси. Очерки этнической истории и материальной культуры (до IX в.). – Мн., 1977.
8. Піваварчык С., Семянчук Г. Археалогія Беларусі. У 2-х частках. Гродна., 1996 – 1997.
9. Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии. Новая концепция. – Мн., 1991.
10. Этнаграфія беларусаў: гістарыяграфія, этнагенез, этнічная гісторыя. – Мн., 1985.
11. Этнография восточных славян. – Мн., 1987.
12. Фёдараў І. Этналогія Беларусі. Дапаможнік. Электронная версія. <http://ethno.iatp.by>

Тэма 2. Традыцыйныя гаспадарчыя заняткі беларусаў

План

1. Сельскагаспадарчыя заняткі беларусаў у гісторыка-этнаграфічным разглядзе. Эвалюцыя землекарыстання і прылад працы. Рэгіянальныя адрозненні.
2. Традыцыйныя промыслы на Беларусі.
3. Традыцыйныя рамёствы. Цэнтры рамеснай вытворчасці ў IX – XIX стст.

Падручнікі і дапаможнікі

1. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Мн., 1996
2. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Мн., 1997
3. Цітоў В.С. Народная спадчына. Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. – Мн., 1994.
4. Фёдараў І. Этналогія Беларусі. Дапаможнік. Электронная версія. <http://ethno.iatp.by>

Дадатковая літаратура

1. Беларусы. Т. 1. Прамысловыя і рамесныя заняткі. – Мн., 1995.
2. Земляробчы календар: абрады і звычаі. – Мн., 1990.
3. Живописная Россия. – Т. 3. СПб., 1982. Ротапрынтное издание. – Мн., 1996.
4. Жывая крыніца. – Мн., 1991.
5. Курыловіч Г.М. Беларускае народнае ткацтва. – Мн., 1981.
6. Молчанова Л.А. Матэрыяльная культура беларусов. – Мн., 1968.
7. Молчанова Л.А. Очерки материальной культуры беларусов. – Мн., 1981.
8. Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў. – Мн., 1974.
9. Прамысловыя і рамесныя заняткі беларусаў. – Мн., 1995.
10. Промыслы і рамёствы Беларусі. – Мн., 1984.
11. Сахута Е.М. Художественные ремёсла и промыслы Беларуси. Мн., 1988.

12. Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедычны даведнік. – Мн., 1989.
13. Этнография восточных славян. П., 1987.
14. Эканамічная гісторыя Беларусі. Мн., 1996.

Тэма 3. Беларускі народны каляндар

План

1. Гісторыя фарміравання беларускага народнага каляндара. Уплыў гаспадарчых, сацыяльна-палітычных, культурных і рэлігійных фактараў.
2. Гадавыя цыклы народнага каляндара:
 - Зімовыя святы і прысвяты. Абрады;
 - Веснавыя святы і прысвяты. Абрады;
 - Летнія святы і прысвяты. Абрады;
 - Восеньскія святы і прысвяты. Абрады.
3. Асаблівасці народнага календара і яго ўплыў на нацыянальную адметнасць беларусаў.

Падручнікі і дапаможнікі

1. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Мн., 1997
2. Піліпенко М.Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
3. Фёдараў І. Этналогія Беларусі. Дапаможнік. Электронная версія.

<http://ethno.iatp.by>

Літаратура:

1. Анцыковіч К. Народныя святы і абрады. – Мн., 1993.
2. Васілевіч У. Беларускі народны каляндар. – Мн., 1991.
3. Земляробны каляндар. Абрады і звычаі. – Мн., 1990.
4. Ліцвінка В. Святы і абрады беларусаў. – 2-е выд. – Мн., 1998.
5. Лозка А. Беларускі народны каляндар. – Мн., 1993.
6. Православные праздники. – Мн., 1995.
7. Праздники и обряды в Белорусской ССР. – Мн., 1988.
8. Этнаграфія Беларусі. – Энцыклапедычны даведнік. – Мн., 1989.

Тэма 4. Сямейны лад жыцця беларусаў.

План

1. Традыцыйная беларуская сям'я. Формы сям'і. Паняцце аб сямейным ладзе жыцця і побыце.
2. Сямейная абраднасць беларусаў:
 - Радзінная абраднасць;
 - Вясельная абраднасць;
 - Абрады пахавання і шанавання продкаў.
3. З'явы інкультурацыі ў сямейным побыце беларусаў.

Падручнікі і дапаможнікі

1. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Мн., 1997
2. Піліпенко М.Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
3. Фёдараў І. Этналогія Беларусі. Дапаможнік. Электронная версія.

<http://ethno.iatp.by>

Літаратура

1. Беларусы. Т. 4. – Мн., 2000.
2. Арлова Г.П. Беларуская народная педагогіка. – Мн., 1993.
3. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. Мн., 1993.
4. Жлоба С.П.
5. Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры. Мн., 2000.
6. Кухаронак Г.У. Радзінныя абрады і звычаі беларусаў. – Мн., 1993.
7. Сысоў І.М. Беларуская пахавальная абраднасць. – Мн., 1995.
8. Сям'я і сямейны побыт беларусаў. – Мн., 1990.
9. Этнаграфія Беларусі. Этнаграфічны даведнік. Мн., 1989.

Тэма 5. Этнічная гісторыя беларусаў.

План

1. Праблема фарміравання беларускага этнасу.
2. Паходжанне асноўных беларускіх этнонімаў.
3. Этапы этнічнай гісторыі беларусаў ў XIV – XIX стст.
4. Праблема фарміравання беларускага этнасу ў канцы XIX – XX стст.
5. Беларуская нацыя на сучасным этапе.

Падручнікі і дапаможнікі

1. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Мн., 1997
2. Дзмітрачкоў П.Ф. Аб паходжанні беларусаў, фарміраванні і развіцці беларускай народнасці. – Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Магілёў, 1992.
3. Піліпенко М.Ф. Этнографія Беларусі. Мн., 1981.
4. Фёдараў І. Этналогія Беларусі. Дапаможнік. Электронная версія.
<http://ethno.iatp.by>

Літаратура

1. Бандарчык В., Чаквін І. Праблемы этнагенезу беларусаў у працах савецкіх вучоных. – Мн., 1982.
2. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. – Мн., 1999.
3. Беларусы. Т. 5. Этнагенез і этнічная гісторыя. – Мн., 1999.
4. Загорульскі Э.М. Из истории возникновения белорусской народности. – Вестник ГрГУ. – Серия 3. – 1991. № 2.
5. Имя твоё – Беларусь. – Мн., 1991.
6. Мікуліч Г.М. Гісторыя развіцця этнічнай самасвядомасці беларусаў. Вучэбна-метадычны дапаможнік. – Гродна, 1998.
7. Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии. Новая концепция. – Мн., 1991.
8. Роголёв А. Белая Русь и белорусы. – Гомель, 1994.
9. Седов В.В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья. – Мн., 1970.
10. Шыраеў Е. Русь Белая, Русь Чорная і Літва ў картах. – Мн., 1970.
11. Этнаграфія беларусаў: гістарыяграфія, этнагенез і этнічная гісторыя. – Мн., 1985.
12. Этнаграфія Беларусі. Этнаграфічны даведнік. Мн., 1989.

Творчыя і практычныя заданні для самастойнай работы студэнтаў

1. Складзі разгорнутую карціну нацыянальнага характару беларуса (па літаратурных творах Я.Коласа “Новая зямля”, У.Караткевіча “Зямля пад белымі крыламі”, В.Быкава, І.Мележа, І.Чыгрынава).

2. Намалюй карту “Этнічныя землі беларусаў”. Складзі параўнальны аналіз суадносін этнічных зямель беларусаў і сучаснай тэрыторыі Рэспублікі Беларусь.

3. Складзі апісанне нацыянальнага адзення і зрабіць малюнку або фотаздымкі святочнага адзення XIX – пачатку XX ст.

4. Падрыхтаваць інсцыпіроўку народнага, каляндарнага абрада (або яго апісанне з улікам рэгіянальных асаблівасцей).

5. Распрацаваць турыстычны маршрут (буклет, відэа-аудыа) па выдатнейшых мясцінах Беларусі: “Сем цудаў Беларусі” (пэўнага рэгіёна).

Прыкладная тэматыка рэфератыўных работ па этналогіі

1. Першапачатковае назапашванне этнаграфічных звестак аб Беларусі.
2. Этнаграфічнае вивучэнне Беларусі ў другой палове XIX ст.
3. Развіццё беларускай этнаграфіі ў канцы XIX – пачатку XX ст.
4. Этнаграфічнае вивучэнне Беларусі ў 1917 – пачатку 30-х гг. XX ст.
5. Этнаграфічнае вивучэнне Беларусі ў другой палове 30-х гг. XX ст. – 1941 г.
6. Этнаграфічнае вивучэнне Беларусі ў 1944–1991 гг.
7. Этнаграфічнае вивучэнне Беларусі ў 1991–2004 гг.
8. Этнагенез беларусаў.
9. Фарміраванне тэрыторыі Беларусі.
10. Народы Беларусі.
11. Беларускае народнае адзенне.
12. Беларуская народная ежа.
13. Беларускае народнае жыллё.
14. Земляробства на Беларусі.
15. Прамысловыя заняткі беларусаў.
16. Рамесныя заняткі беларусаў.
17. Вясельная абраднасць беларусаў.
18. Радзіная абраднасць беларусаў.

19. Пахавальная абраднасць беларусаў.
20. Міфалагічныя вобразы традыцыйнай народнай рэлігіі.
21. Беларускія народныя казкі.
22. Прыказкі і прымаўкі. Ідэйны змест.
23. Тэматыка і ідэйны змест частушак.
24. Анекдоты, жарты, досціпы, загадкі.
25. Народная музыка і народныя музычныя інструменты.
26. Народнае харэаграфічнае майстэрства.
27. Народная медыцына Беларусі.
28. Гісторыя назвы “Белая Русь” у мемуарнай, навуковай, публіцыстычнай і мастацкай літаратуры.
29. “Беларусы” Я. Карскага – выдатная праца беларускага філолага і этнографа.
30. Нацыянальная тапаніміка.
31. Гісторыя паходжання імён і прозвішчаў беларусаў.
32. Гісторыя майго роду (сям’і).
33. Мой горад (вёска) у казках, паданнях, легендах.
34. Нацыянальная гідранімія.
35. Беларускі фальклор (сваёй мясцовасці): казкі, легенды, паданні, калыханкі, лічылкі і інш.
36. Нацыянальная геаграфія (тлумачэнне назваў мясцовасці).
37. Беларуская народная кухня.
38. Беларускія народныя гульні.
39. Народная медыцына.
40. Рэлігійныя абрады і традыцыі ў побыце беларускага селяніна.
41. Архітэктура сялянскай сядзібы.
42. Гарадская геральдыка.
43. Помнікі прыроды Беларусі (рэгіёна).
44. Беларуская паштоўка.
45. Беларуская міфалогія.
46. Валуны, крыжы.
47. Скарбы, рассыпаная па свеце (аб каштоўнасцях беларускай культуры, якія знаходзяцца за межамі Беларусі).
48. Магічныя абрады. Замовы.

РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

Пытанні да экзамену па краязнаўству Беларусі (1 курс, 1 семестр)

1. Прадмет і задачы курса гістарычнага краязнаўства Беларусі. Сувязі гістарычнага краязнаўства з іншымі навуковымі дысцыплінамі.
2. Арганізацыйныя формы гістарычнага краязнаўства і іх асаблівасці.
3. Развіццё гістарычнага краязнаўства на беларускіх землях у канцы XVIII-пачатку XX ст.
4. Гістарычнае краязнаўства Беларусі ў 20-30-я гады XX ст.
5. Гістарычнае краязнаўства ў пасляваенны перыяд і на сучасным этапе.
6. Ахова помнікаў гісторыі і культуры ў гады савецкай улады.
7. Мерапрыемствы Рэспублікі Беларусь у справе зберажэння і выкарыстання гісторыка-культурнай спадчыны.
8. Асноўныя патрабаванні і адказнасць за парушэнне заканадаўства Рэспублікі Беларусь у галіне зберажэння гісторыка-культурнай спадчыны.
9. Індывідуальныя і групавыя формы краязнаўчай работы.
10. Масавыя формы краязнаўчай работы.
11. Арганізацыя гісторыка-краязнаўчага гуртка ў школе і асноўныя накірункі яго работы.
12. Тыпы гісторыка-краязнаўчых экскурсій.
13. Падрыхтоўка да экскурсіі вучняў і настаўніка.
14. Метады правядзення экскурсіі і асноўныя патрабаванні да яе.
15. Тэхніка правядзення экскурсіі.
15. Школьны гісторыка-краязнаўчы музей. Методыка яго арганізацыі, накірункі дзейнасці.
16. Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў музеях і архівах Рэспублікі Беларусь.
17. Методыка падрыхтоўкі навуковага рэферата па гістарычнаму краязнаўству.
18. Дарычны ордэр.
19. Іанічны ордэр.
20. Карынфскі ордэр.
21. Тасканскі ордэр.
22. Кампазітны ордэр.
23. Асаблівасці рымскай архітэктуры.
24. Візантыйскі стыль.

25. Раманскі стыль.
26. Готыка.
27. Рэнесанс.
28. Барока.
29. Класічны стыль.
30. Эkleктыка. Эkleктызм і гістарызм.
31. Рамантызм.
32. Псеўдарускі стыль.
33. Мадэрн.
34. Постмадэрністскія накірункі ў архітэктуры.
35. Зараджэнне мураванага дойлідства на Беларусі. Полацкі Сафійскі сабор.
36. Полацкая школа дойлідаў.
37. Гродзенская школа дойлідаў.
38. Будаўніцтва замкаў на беларускіх землях у XIII ст. Замкі тыпу “данжон”.
39. Культавае будаўніцтва 13-14 стст.
40. Замкавае будаўніцтва XIV-XV стст. Замкі тыпу “кастэль”.
41. Замкавае будаўніцтва XVI- XVII стст.
42. Культавае дойлідства XV-XVI стст.
43. Архітэктура XVII-XVIII ст.ст.
44. Архітэктура канца XVIII- першай паловы XIX ст.
45. Горадабудаўніцтва канца XVIII- першай паловы XIX ст.
46. Палацава-сядзібнае будаўніцтва канца XVIII - першай паловы XIX ст.
47. Архітэктура сярэдзіны XIX-пачатку XX ст.
48. Архітэктура 20-30-х годов XX ст. Архітэктар І.Лангбард.
49. Архітэктура 20-30-х годов XX ст. Архітэктар А. Воінаў.
50. Горадабудаўніцтва сярэдзіны XIX – пачатку XX ст.
51. Дамы спецыялістаў у жыллёвым будаўніцтве 30-х гг. XX ст.
52. Дамы-камуны ў жыллёвым будаўніцтве 30-х гг. XX ст.
53. Садова-паркавае мастацтва на Беларусі XIX – XX ст.
54. Аднаўленне беларускіх гарадоў у пасляваенны час. Асаблівасці архітэктуры другой паловы 40- першай паловы 50-х гадоў XX ст.
55. Архітэктура і горадабудаўніцтва сярэдзіны 50-60 гадоў XX ст.
56. Горадабудаўніцтва ў 70-80-я гады XX ст.
57. Архітэктура 70-80-х гадоў XX ст.
58. Садова-паркавае мастацтва на Беларусі XVII –XVIII стст.
60. Архітэктура канца XX – пачатку XXI ст.

Пытанні па матэрыялу лекцый:

- 1.Што новага адбываецца ў архітэктуры і горадабудаўніцтве з далучэннем беларускіх земляў да Расіі?
- 2.Што на вашу думку спрыяла адыходу ад класіцызму ў бок эkleктыкі?
- 3.Што адметнага можна адзначыць у горадабудаўнічай практыцы другой паловы 19 ст.?
- 4.У чым праявілася своеасаблівасць беларускага мадэрна?

5.Што вы ведаеце аб творчай спадчыне архітэктараў І. Лангбарда і А. Воінава?

6.Якія змены ў будаўнічай палітыцы і архітэктуры адбыліся ў другой палове 50-х гадоў?

7.Што змянілася ў горадабудаўнічай практыцы і архітэктуры Беларусі ў 70 –80-я гады?

8.Што сведчыць пра паскарэнне тэмпаў будаўніцтва з пачатку 21 ст.?

Літаратура

Архітэктура Беларусі: нарасы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. Т.4, кн. 2. Архітэктура XX – пачатку XXI ст./ Л.І. Лакотка і інш. – Мінск: Беларус. Навука, 2009.—790 с.: іл. С. 775.

Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.

Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Вуч. дапаможнік. Мн, 2004.

Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. Мн., 1986.

Шамрук, А.С. Архитектура Беларуси XX—начало XXI в. – Минск, 2007. – 334 с. С.

Пытанні да заліку па этналогіі Беларусі

(II курс, спецыяльнасць “Гісторыя”, завочнай формы атрымання адукацыі)

1. Прадмет і задачы.
2. Метады і асноўныя праблемы этналагічных даследаванняў.
3. Віды крыніц этналогіі.
4. Класіфікацыя народаў свету.
5. Першапачатковае назапашванне этнаграфічных звестак аб Беларусі.
6. Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў другой палове XIX ст.
7. Развіццё беларускай этнаграфіі ў канцы XIX –пачатку XX ст.
8. Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў 1917 –пачатку 30–х г.г. XX ст.
9. Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў другой палове 30–х г.г. XX ст.– 1941 г.
10. Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў 1944–1991 г.г.
11. Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў 1991– першай палове XXI ст.
12. Этнагенез беларусаў.
13. Фарміраванне тэрыторыі Беларусі.
14. Народы Беларусі.
15. Беларускае народнае аддзенне.
16. Беларуская народная ежа.
17. Беларускае народнае жыллё.
18. Земляробства на Беларусі.
19. Прамысловыя заняткі беларусаў.
20. Рамесныя заняткі беларусаў.
21. Вясельная абраднасць беларусаў.

22. Радзіная абраднасць беларусаў.
23. Пахавальная абраднасць беларусаў.
24. Міфалагічныя вобразы традыцыйнай народнай рэлігіі.
25. Беларускія народныя казкі.
26. Прыказкі і прымаўкі. Ідэйны змест.
27. Тэматыка і ідэйны змест частушак.
28. Анекдоты, жарты, досціпы, загадкі.
29. Народная музыка і народныя музычныя інструменты.
30. Народнае харэаграфічнае майстэрства.
31. Народная медыцына Беларусі.
32. Магічныя абрады. Замовы.

ПРЫКЛАДНЫЯ ТЭСТАВЫЯ ЗАДАННІ ПА КУРСУ «ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ»

Модуль 0.

1. Для збору палявых этнаграфічных матэрыялаў прымяняюць:

1) стацыянарны метада;	3) правільны адказ “1”;
2) экспедыцыйны метада;	4) правільны адказ “1” і “2”.
2. Доўгатэрміновае вывучэнне быту і культуры населенага пункта - гэта _____ метада
3. Кароткачасовае знаходжанне даследчыка у адным або некалькіх населеных пунктах - гэта _____ метада.
4. Назва метада, калі адводзіцца аднолькавы час на вывучэнне кожнага населенага пункта:

1) маршрутны;	3) стацыянарны;
2) куставы;	4) экспедыцыйны.
5. Назва метада, калі выдзяляюцца населеныя пункты, якія вывучаюцца больш доўгі час, чым астатнія:

1) маршрутны;	3) стацыянарны;
2) куставы;	4) экспедыцыйны.
6. Навуковая дысцыпліна, якая вывучае народы-этнасы, іх паходжанне і заканамернасці развіцця, характар жыццядзейнасці, культурныя традыцыі і міжэтнічныя ўзаемастанункі – гэта:

1) этнаграфія;	3) эпіграфія;
2) этналогія;	4) этнапедагогіка.

7. Этнічная супольнасць людзей, якіх аб'ядноўваюць агульнае паходжанне і гістарычны лёс, адзіныя этнічная__тэрыторыя, мова, самасвядомасць, ментальнасць, культура гэта –

1) дзяржава;	3) сям'я;
2) род;	4) этнас

8. Тэрыторыя кампактнага рассялення пэўнага народа, з якой цесна звязаны яго этнагенез, жыццёвы ўклад і гістарычны лёс, гэта -

1) вобласць;	3) этнічная тэрыторыя;
2) дзяржава;	4) раён

Модуль 1.

Суаднясіце аўтараў і іх працы:

1. А.Кіркор	а) “Падарожжа на Палессі і беларускім краі”,
2. П.Шпілеўскі	б) “Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных яе казках”;
3. У.Сыракомля	в) “Этнаграфічны погляд на Віленскую губерню”;
4. Я.Чачот	г) “Вясковыя песні”;
	д) “Вандроўкі па маіх былых ваколіцах”.

1) 1а, 2б, 3г, 4в;	3) 1г, 2а, 3б, 4в;
2) 1б, 2а, 3г, 4в;	4) 1в, 2а, 3г, 4б.

1. Я.Тышкевіч	а) “Успаміны з Палесся, Валыні і Літвы”;
2. Ю.Крашэўскі	б) “Апісанне Барысаўскага павета”;
3. Я.Баршчэўскі	в) “Беларусь! Некалькі слоў аб паэзіі простых людзей гэтай нашай польскай правінцыі...”;
4. А.Рыпінскі	г) “Курганы і русалкі”

1) 1г, 2б, 3а, 4в;	3) 1б, 2а, 3г, 4в;
2) 1в, 2а, 3г, 4б;	4) 1а, 2б, 3г, 4в.

3. 1. П.Баброўскі	а) “Беларуская Смаленшчына з суседзямі”;
2. С.Максімаў	б) “Гродзенская губерня”;
3. І.Насовіч	в) “Слоўнік беларускай мовы”;
4. Ю.Крачкоўскі	г) “Нарысы быту заходнерускага селяніна”

1) 1б, 2а, 3в, 4г;	3) 1в, 2а, 3б, 4г
2) 1а, 2б, 3в, 4г;	4) 1г, 2б, 3в, 4а.

4. 1. А.Семянтоўскі	а) “Этнаграфічны агляд Віцебскай губерні”;
2. П.Шэйн	б) “Беларускія песні”;

3. М.Нікіфароўскі

в) “Беларускі зборнік”;

г) Нарысы прастанароднага жыцця-быцця ў “Віцебскай Беларусі і апісанне прадметаў ужытку”.

1) 1а, 2б, 3г, 4в;

3) 1г, 2б, 3а, 4в;

2) 1б, 2а, 3г, 4в;

4) 1в, 2б, 3г, 4а

5. 1. У.Дабравольскі

а) “Смаленскі этнаграфічны зборнік”;

2. М.Янчук

б) “Песні пінчукоў”;

3. М.Доўнар-Запольскі

в) “Па Мінскай губерні”;

4. А.Багдановіч

г) “Перажыткі старажытнага светапогляду ў беларусаў”.

1) 1а, 2в, 3б, 4г;

3) 1б, 2а, 3в, 4г;

2) 1в, 2а, 3б, 4г;

4) 1г, 2в, 3б, 4а.

6. Паходжанне народа, працэс яго станаўлення і фарміравання ў выніку міксацыі, асіміляцыі, інтэграцыі розных плямён і народаў – гэта:

1) дыфузія;

3) эвалюцыя;

2) этнагенез;

4) усё пералічанае.

Модуль 2.

1. Гісторыка-этнаграфічны рэгіён Беларусі, які займае басейн верхняй Прыпяці і яе прытокаў Піны і Ясельды, на захадзе ўключае правабярэжжа Заходняга Буга - гэта:

1) Усходняе Палессе;

3) Заходняе Палессе;

2) Цэнтральная Беларусь;

4) Паазер’е.

3. Этнаграфічная група беларускага насельніцтва, жыхары Палесся – гэта:

1) беларусцы;

3) беларусы;

2) дрыгавічы;

4) палешукі.

4. Гісторыка-этнаграфічны рэгіён Беларусі, які займае басейн Нёмана і яго прытокаў - гэта:

1) Цэнтральная Беларусь;

3) Панямонне;

2) Падзвінне;

4) Усходняе Палессе.

5. Невялікая група беларускага насельніцтва, якая пражывала ў балоцістым раёне басейна сярэдняй Пцічы і вярхоўях Арэсы - гэта:

- 1) беларусцы;
- 2) сакуны;

- 3) палешукі;
- 4) усё пералічанае.

6. Працэс змешвання прышлага насельніцтва з мясцовым (аўтахтонным) называецца:

- 1) эвалюцыя;
- 2) дыфузія;

- 3) асіміляцыя;
- 4) экзагамія.

7. Працэс міжэтнічнага ўзаемадзеяння, калі група людзей ці цэлы народ засвойвае мову і культуру іншага народа і забывае сваю, страчвае этнічную самасвядомасць - гэта:

- 1) інтэграцыя;
- 2) асіміляцыя;

- 3) славянiзацыя;
- 4) дэмаграфія.

8. Назва аб народанасельніцтве і законамернасцях яго развіцця – гэта:

- 1) геаграфія;
- 2) дэмаграфія;

- 3) этнаграфія;
- 4) этналогія.

9. Хто з пералічаных асоб, аўтар крывіцкай канцэпцыі паходжання беларусаў?

- 1) В. Ластоўскі;
- 2) А. Шахматаў;

- 3) Я.Галембоўскі;
- 4) М.Піліпенка.

10. Частка народа, што стала ці часова пражывае за межамі сваёй краіны - гэта:

- 1) рэкруты;
- 2) дыяспара;

- 3) іншаземцы;
- 4) ізгоі.

11. Народ цюрскай этналінгвістычнай групы - гэта:

- 1) яўрэі;
- 2) татары;

- 3) палякі;
- 4) украінцы.

12. Суаднясіце канцэпцыю паходжання беларусаў і яе аўтара:

- 1) фінская
- 2) балцкая
- 3) крывіцка-дрыгавіцка-
радзіміцкая

- 1) Я.Карскі, У.Пічэта;
- 2) І.Ласкоў;
- 3) В.Сядоў.

13. Напішыце слова, якое адсутнічае ў сказе:

- 1) Падняпроўе;
2) Цэнтральная Беларусь;
3) Усходняе Палессяе;
4) Панямонне.

20. Гісторыка-этнаграфічны рэгіён, які займае большую частку Палескай нізіны - гэта:

1) Заходняе Палессе;	3) Паазер'е;
2) Усходняе Палессе;	4) Падняпроўе.

Модуль 3.

21. Ткань, вязаны, або плечены выраб, прызначаны для засціланьня стала, гэта -

1) сурветка;	3) ручнік;
2) абрус;	4) правільны адказ не існуе.

22. У тыпавым вырыянце традыцыйны комплекс мужчынскага адзення складалі:

1) кашуля;	3) штаны;
2) нагавіцы;	4) галаўныя ўборы.

23. Найбольш устойлівы кампанент у традыцыйным народным касцюме – гэта:

1) кашуля;	3) абутак;
2) нагавіцы;	4) галаўныя ўборы.

4. У тыпавым варыянце традыцыйны жаночы комплекс складалі:

1) кашуля;	3) фартух;
2) спадніца;	4) безрукаўка.

25. Адна з самых старажытных форм жаночага паяснага набедранага адзення расхіннага тыпу, што насілі паверх кашулі замест спадніцы, -- гэта:

1) андарак;	3) жупан;
2) панёва;	4) сукенка.

26. Паясное (набедранае) жаночае адзенне, аналаг спадніцы, якое шылі з тонкага ўзорнага сукна ці паўсукна дамашняй вытворчасці - гэта:

1) фартух;	3) андарак;
2) жупан;	4) панёва.

27. Двухдонная пляската пасудзіна на 5-10 л для дастаўкі вады, квасу і іншых напіткаў - гэта:

1) куфар;	3) вадзянка;
2) біклага;	4) гладыш.

28. Рамяство, выраб драўлянага посуду з клёпак – гэта:

1) кушнярства;	3) рымарства;
2) бондарства;	4) дрэваапрацоўка.

29. Архаічная форма пчалярства – гэта:

1) бортніцтва;	3) вуллёвае пчалярства;
2) калоднае пчалярства;	4) бондарства.

30. Выязны 4-х колавы экіпаж для коннай запряжкі, прыстасаваны для камфортнай пасажырскай язды -- гэта:

1) вазок;	3) пралётка;
2) брычка;	4) карэта.

31. Двухколка, двухколавая павозка для язды на кароткія адлегласці – гэта:

1) вазок;	3) бяда;
2) калёсы;	4) брычка.

32. Лёгкія выязныя сані – гэта:

1) вазок;	3) бяда;
2) брычка;	4) карэта.

33. Пастка для лоўлі ваўкоў – гэта:

1) каробка;	3) пятля;
2) ваўкаўня;	4) сілок.

34. Старажытная ручная прылада для прадзення нітак – гэта:

1) верацяно;	3) калаўрот;
2) кросны;	4) правільны адказ не існуе.

35. Старажытная цяглавая прылада для апрацоўкі глебы, найбольш архаічны тып бараны – гэта:

1) смык;	3) драпач;
2) вершаліна;	4) плеченая барана.

36. Ажурны ўзор, выразаны з чорнай, белай ці каляровай паперы - гэта:

- 1) выцінанка;
- 2) арнамент;

- 3) намітка;
- 4) посцілка.

37. Вытворчая пабудова для памолу зерня з выкарыстаннем энергіі ветру – гэта:

- 1) млын ніжняга бою;
- 2) млын верхняга бою;

- 3) вятрок;
- 4) вальцы.

38. Частка адзення, што надавала яму функцыянальную завершанасць, адлюстроўвала пол, узрост, сямейнае і сацыяльнае становішча, стэрэатыпы і этыку паводзін у розных бытавых сітуацыях -- гэта:

- 1) жупан;
- 2) галаўныя ўборы;

- 3) шыбета;
- 4) пояс.

39. Рамяство па вырабу скур для пашыву абутку – гэта:

- 1) бондарства;
- 2) гарбарства;

- 3) шавецтва;
- 4) рамізніцтва.

40. Мастацкі тэкстыльны выраб, звычайна з шматколерным узорам, прызначаны пераважна для ўпрыгожвання і ўцяплення жылля - гэта:

- 1) ручнік;
- 2) жупан;

- 3) дыван;
- 4) посцілка.

41. Сушня для збажыны, лёну, канпель, якая ўяўляла аднапавярховае зрубное памяшканне, крыху большых памераў за асець, -- гэта:

- 1) ёўня;
- 2) павець;

- 3) малатарня;
- 4) гумно.

22. Традыцыйная прылада для памолу зерня, ручны млын – гэта:

- 1) ступа;
- 2) жорны;

- 3) вальцы;
- 4) палка-абівалка.

43. Старадаўняе верхняе мужчынскае і жаночае адзенне ў палякаў, беларусаў і іншых славянскіх народаў – гэта:

- 1) кафтан;
- 2) жупан;

- 3) світка;
- 4) панёва.

44. Абутак з дрэва, які насілі вясной і восенню - гэта:

- 1) чобаты;
- 2) кавярзні;

- 3) дзеравяшкі;
- 4) храсні.

45. Бандарная пасудзіна для захавання цеста на хлеб – гэта:

- 1) біклага;
- 2) бочка;

- 3) жбан;
- 4) дзяжа.

46.Здабыванне гатовых дароў прыроды, у асноўным прадметаў харчавання і лекавых траў, самы старажытны занятак насельніцтва - гэта _____.

47.Скураныя лапці – гэта:

- 1) кавярзні;
- 2) пасталы;

- 3) ліпнікі;
- 4) храсні.

48. Выраб рэчаў утылітарнага і дэкаратыўнага характару шляхам злучэння палос эластычнага матэрыялу пад прамым ці касым вуглом называецца:

- 1) кавальства;
- 2) бондарства;

- 3) пляценне;
- 4) усё пералічанае.

49.Самае шановнае і сімвалічна значнае месца ў традыцыйнай хаце:

- 1) покуць;
- 2) чырвоны кут;

- 3) усё пералічанае;
- 4) правільны адказ не існуе.

50. Старажытная ворыўная прылада – гэта:

- 1) саха;
- 2) плуг;

- 3) рала;
- 4) усё пералічанае.

51. Вытворчасць прамысловых вырабаў з дапамогай традыцыйных нескладаных інструментаў – гэта:

- 1) рамяство;
- 2) промысел;

- 3) усё пералічанае;
- 4) правільны адказ “2”.

52. Прадаўгаваты кавалак тканіны абрадавага, дэкаратыўнага і ўтылітарнага прызначэння – гэта:

- 1)абрус;
- 2)посцілка;

- 3) ручнік;
- 4) пояс.

53. Невялікая скураная сумка для дробных бытавых рэчаў:

1) лубка;	3) сявалка;
2) шабета;	4) усё пералічанае.

54. Выраб (валенне) з воўны шапак, шляп, валёнак, сукна і інш.:

1) шавецтва;	3) бондарства;
2) шапавальства;	4) усё пералічанае.

55. Кафтан з дамадканага сукна – гэта:

1) світа;	3) сярмяга;	5) сукмона;
2) світка;	4) латуха;	6) катанка.

56. Выраб традыцыйных транспартных сродкаў – гэта:

1) сталярства;	3) бондарства;
2) стальмашнае рамяство;	4) усё пералічанае.

57. Традыцыйная прылада для апрацоўкі зерня на крупы – гэта:

1) жорны;	3) таўкач;
2) ступа;	4) усё пералічанае.

58. Узорысты тканы, вязаны, плечены, гафтаваны ці вышывальны выраб з лёну, баваўны, шоўку і іншых матэрыялаў для аздаблення жыллага інтэр'ера – гэта:

1) ручнік;	3) сурвэтка;
2) абрус;	4) посцілка.

59. Прылада для механізаванага прадзення лёну і воўны ў хатніх умовах – гэта:

1) верацяно;	3) варштат;
2) калаўрот;	4) усё пералічанае.

60. Зроблены з суцэльнага кавалка дуплістага дрэва вулей – гэта:

_____.

61. Чатырохколавы закрыты ці паўзакрыты конны экіпаж на рысорах называецца:

1) карэта;	3) вазок;
2) брычка;	4) пралёка.

62. Выберыце назвы гаспадарчых пабудоў, якія служылі для захоўвання збожжа, прадуктаў, бытавых рэчаў, адзення:

1) клець;	3) кладоўка;
2) камора;	4) спіжарня.

63. Ткацкі стан з навітай асновай для ткання ў хатніх умовах – гэта:

1) крэсіва;	3) калаўрот;
2) кросны;	4) прасліца.

64. Народны промысел па апрацоўцы аўчын і шкур пушных звяроў называецца:

1) гарбарства;	3) бортніцтва;
2) кушнерства;	4) рымарства.

65. Прыстасаванне, з дапамогай якога лазілі на бортныя дрэвы называецца:

1) вяроўка;	3) шост;
2) лязіва;	4) драбіна.

66. Валеная з воўны ці пашытая з сукна дэмісезонная мужчынская шапка:

1) кучомка;	3) канфедэратка;
2) магерка;	4) брыль.

Модуль 4

1. Сушня для збажыны, лёну, канпель – гэта:

1) асець;	3) пуня;
2) гумно;	4) хлеў.

2. Гаспадарчая пабудова для захоўвання і апрацоўкі збажыны – гэта:

1) павець;	3) свіран;
2) гумно;	4) хлеў.

3. Выберыце лакальныя назвы гаспадарчай пабудовы для захоўвання і апрацоўкі збажыны:

1) клуня;	3) ток;
2) стадола;	4) рыга.

4. У колішняй сялянскай хаце насціл з дошак, на якім спалі, -- гэта:

1) падлога;	3) ложка;
2) палаці;	4) сяннік.

5. Гаспадарчая пабудова для захавання сена, саломы – гэта:

1) пуня;	3) сянніца;
2) адрыня;	4) усё пералічанае.

6. Традыцыйная гаспадарчая пабудова для ўтрымання свойскай жывёлы – гэта:

1) асець;	3) хлеў;
2) гумно;	4) свіран.

7. Сядзібная пабудова для захавання збожжа на працяглы тэрмін – гэта:

1) свіран;	3) імбар;
2) паўклець;	4) шпіхлер.

8. Комплекс жылых і гаспадарчых пабудов разам з дваром, агародам і садам, якія складаюць індывідуальную гаспадарку селяніна - гэта:

1) сядзіба;	3) двор;
2) сяліба;	4) усё пералічанае.

9. Святочны абрад засялення ў новы дом – гэта:

1) напаселле;	3) уваходзіны;
2) улазіны;	4) усё пералічанае.

Модуль 5.

1. Хлебны выраб, вялікі круглы бохан з пшанічнай мукі, спечаны да якой-небудзь урачыстасці - гэта:

1) пернік;	3) печыва;
2) каравай;	4) сітні хлеб.

2. Абрадавая каша з ячных, пшанічных ці грэцкіх круп, а таксама ўрачыстая вячэра, дзе гэта каша фігуруе як абавязковая абрадавая страва - гэта:

1) калач;	3) узвар;
2) куцця;	4) кіяхі.

Модуль 6

3. Дзень памінання продкаў, асеннія дзяды – гэта:

- 1) Радаўніца;
- 2) Асяніны;

- 3) Пакроў;
- 4) Мікола.

4. Абрадавыя страва на радзінах – гэта:

- 1) каравай;
- 2) бабіна каша;

- 3) калач;
- 4) куцця.

5. Комплекс абрадаў і звычаёў у спалучэнні са шматлікімі фальклорнымі элементамі, якія суправаджаюць урачыстасць шлюбу і з'яўляюцца няпісаным юрыдычным актам з'яўлення новай сям'і - гэта:

- 1) сватанне;
- 2) вяселле;

- 3) суборная субота;
- 4) запоіны.

6. Народны памінальны абрад, рытуальная вячэра ў памяць памерлых родзічаў – гэта:

- 1) Дзяды;
- 2) Радаўніца;

- 3) Пакроў;
- 4) Вялікдзень.

7. Назва традыцыйнага земляробчага абраду, звязанага з пачаткам веснавых палявых работ - гэта:

- 1) Радаўніца;
- 2) заворванне;

- 3) Свята першай баразны;
- 4) масленіца.

8. Адзін з падрыхтоўчых этапаў вяселля, на якім у прысутнасці шырокага кола сваякоў канчаткова замацоўвалася згода на шлюб - гэта:

- 1) сватанне;
- 2) заручаны;

- 3) суборная субота;
- 4) правільны адказ не існуе

9. Гістарычна ўсталяваны і агульнапрыняты ў пэўным грамадстве або сацыяльна-этнічнай групе спосаб паводзін:

- 1) этыкет;
- 2) звычай;

- 3) абрад;
- 4) права.

10. Цыкл сямейных звычаяў і абрадаў, звязаных з ушанаваннем памяці нябожчыка і праводзінамі яго ў апошні шлях, - гэта:

- 1) памінкі;
- 2) Дзяды;

- 3) пахаванне;
- 4) Радаўніца.

11. Шлюб, пры якім мужчыну прымалі ў дом і ў сям'ю жонкі і цесця, калі іх двор не меў свайго сына-наследніка

- 1) адыходніцтва;
- 2) прымацтва;

- 3) усё пералічанае;
- 4) правільны адказ не існуе

12. Святкаванне з нагоды нараджэння дзіцяці, адзін са звычайў радзінай абраднасці беларусаў - гэта:

- 1) радзіны;
- 2) хрэсьбіны;

- 3) хрысціны;
- 4) ксціны.

13. Адзін з галоўных вясельных чынаў з боку жаніха, жанаты мужчына старэйшага ўзросту:

- 1) бацька жаніха;
- 2) сват;

- 3) кум;
- 4) сусед.

14. Адзін з галоўных вясельных чынаў з боку жаніха, замужняя жанчына:

- 1) маці жаніха;
- 2) суседка;

- 3) сваха;
- 4) свацця.

15. Абрад развітання маладой са сваімі сяброўкамі, апошні вечар яе дзявоцтва напярэдні вяселля:

- 1) суборная субота;
- 2) вяночкі;

- 3) зборная субота;
- 4) усё пералічанае.

16. Першасная этнадэмаграфічная аснова, адзін з самых старажытных сацыяльных інстытутаў грамадства – гэта:

- 1) род;
- 2) племя;

- 3) сям'я;
- 4) усё пералічанае.

Модуль 7.

1. Старажытнае свята ўраджаю – гэта:

- 1) багач;
- 2) зажынкi;

- 3) дажынкi;
- 4) Купалле.

2. Звычай пачаставаць сваякоў і блізкіх суседзяў садавінай, агароднінай, хлебам, свежанінай забітай жывёлы і інш. з нагоды новага ўраджаю, удалай рыбалкі, палявання, збору мёду – гэта:

1) бонда;	3) абед;
2) застолле;	4) талака.

3. Міфічны ўладар вадаёмаў – гэта:

1) кадук;	3) русалка;
2) вадзянік;	4) дамавік.

4. Зімовае свята народнага календара, якім завяршаліся Каляды - гэта:

1) Водохрышча;	3) Уздвіжанне;
2) Масленіца;	4) Асяніны.

5. Паводле павер'яў, хатні дух, які ўначы трывожыць і пужае людзей у сне - гэта:

1) Русалка;	3) валасень;
2) нячысцік;	4) дамавік.

6. Старадаўні звычай беларусаў на першы дзень Вялікадня абходзіць двары вёскі і віншаваць гаспадароў са святам – гэта:

1) валачобніцтва;	3) талака;
2) калядаванне;	4) згон.

7. Магічныя спосабы і дзеянні, што паводле павер'я прадракаюць будучае і расказваюць пра мінулае - гэта:

1) магія;	3) яснабачанне;
2) варажба;	4) правільны адказ не існуе.

8. Апошняя нядзеля перад вялікаднём – гэта:

1) Радаўніца;	3) Пакроў;
2) Вербніца;	4) Пілікаўка.

9. Даўні звычай вясковых дзяўчат збірацца асеннімі і зімовымі вечарамі з работай у адной хаце – гэта:

1) вячоркі;	3) дзявочнік;
2) суборная субота;	4) усё пералічанае.

10. Сядзібны дух, які жыве ў ёўні, у печы ці на печы - гэта

1) ёўнік;	3) кадук;
2) дамавік;	4) нячысцік.

11. Старадаўняе народнае свята, звязанае з заканчэннем жніва - гэта:

1) зажынкi;	3) багач;
2) дажынкi;	4) спас.

12. Міфічны дух дома, які жыве ў хаце або ў сенцах, каморы, клеце – гэта:

1) нячысцік;	3) Кадук;
2) дамавік;	4) Ваўкалак.

13. Старадаўні земляробчы звычай, звязаны з пачаткам жніва, называўся _____.

14. Фальклорныя творы, заснаваныя на ірацыянальнай веры ў магічную сілу слоў і малітваў называюць:

1) прысушкі;	3) прыпеўкі;
2) замовы;	4) балады.

15. Дэкараваныя курыныя яйкі – гэта:

1) пісанкі;	3) крашанкі;
2) маляванкі;	4) усё пералічанае.

16. Народнае свята з масавымі гуляннямі, прымеркаваная да пэўнай даты хрысціянскага календара - гэта:

1) кірмаш;	3) гулянне;
2) фэст;	4) усё пералічанае.

17. Сумеснае карыстанне той ці іншай уласнасцю: сенажаццю, пашай, рабочай жывёлай, пчоламі - гэта:

1) бонда;	3) талака;
2) сябрына;	4) усё пералічанае.

18. Народны звычай узаемадапамогі, калектыўная дабравольная праца “за пачастунак”:

- 1) бонда;
2) талака;

- 3) сябрына;
4) усё пералічанае.

ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Вучэбна-метадычнае аб'яднанне вышэйшых навучальных устаноў
Рэспублікі Беларусь па педагогічнай адукацыі

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы намеснік Міністра
адукацыі Рэспублікі Беларусь
_____ А.І.Жук
_____ 20__ г.
Рэгістрацыйны № ТД - _____/тып.

КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ

Тыпавая вучэбная праграма для вышэйшых навучальных устаноў
на спецыяльнасцях:

1-02 01 01 Гісторыя;
1-02 01 02 Гісторыя. Дадатковая спецыяльнасць

УЗГОДНЕНА

Старшыня Вучэбна-метадычнага
аб'яднання вышэйшых
навучальных устаноў Рэспублікі
Беларусь па педагогічнай адукацыі
_____ П.Дз.Кухарчык

УЗГОДНЕНА

Начальнік Упраўлення вышэйшай і
сярэдняй спецыяльнай адукацыі
_____ Ю.І.Міксюк

Прарэктар па вучэбнай і выхаваўчай
работе Дзяржаўнай установы адукацыі
«Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы»
_____ В.І.Шупляк

Эксперт-нормакантралёр

Мінск 2008

СКЛАДАЛЬНІКІ:

М.Ф. Бандзелікаў, дацэнт кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;

Д.У.Дубінін, дацэнт кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

Кафедра культуралогіі і міжнароднага турызму ўстановы адукацыі «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт»;

А.А.Цобкала, дацэнт кафедры дзяржаўнага кіравання сацыяльнай сферы і беларусазнаўства Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ Ё ЯКАСЦІ ТЫПАВОЙ:

Кафедрай дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пратакол № 9 ад 31.03. 2008г.);

Навукова-метадычным саветам установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пратакол № 4 ад 15.05.2008г.);

Навукова-метадычным саветам па гуманітарнай адукацыі вучэбна-метадычнага аб'яднання вышэйшых навучальных устаноў Рэспублікі Беларусь па педагагічнай адукацыі (пратакол № 3 ад 27.05.2008г.)

Адказы за выпуск: А.Ф. Рацько

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Актуальнасць вывучэння дысцыпліны «Краязнаўства і этналогія Беларусі»

Краязнаўства і этналогія Беларусі адносіцца да цыклу спецыяльных гістарычных дысцыплін і прызначана для студэнтаў гістарычных факультэтаў педагагічных універсітэтаў па спецыяльнасцях: 1-02 01 01 Гісторыя; 1-02 01 02 Гісторыя. Дадатковая спецыяльнасць.

Гістарычнае краязнаўства – гэта комплекснае навуковае вывучэнне насельніцтвам гісторыі і гісторыка-культурнай спадчыны сваёй мясцовасці.

Гістарычнае краязнаўства з’яўляецца адным з важнейшых сродкаў адукацыі і выхавання чалавека. Гэта неад’емная складаючая навучальна-выхаваўчага працэсу, працы настаўніка гісторыі. Краязнаўчая работа і яе матэрыялы ўплываюць на павышэнне якасці адукацыі, спрыяюць патрыятычнаму, эстэтычнаму і фізічнаму выхаванню навучэнцаў, усебаковаму росту і развіццю іх здольнасцей, фарміраванню практычных навыкаў і ўменняў праводзіць самастойныя навуковыя даследаванні.

Этналогія Беларусі садзейнічае разуменню этнічных асаблівасцей беларускага народа, традыцый і ўмоў яго існавання, механізмаў і заканамернасцей яго функцыянавання і трансфармацыі, будзіць цікавасць да культуры і каштоўнасцей іншых народаў, дапамагае студэнтам усвядоміць раўнапраўнасць розных культур, важнасць месца і ролі кожнага народа ў гістарычным развіцці чалавецтва, выпрацаваць прынцыпы ўзаемапавагі ў міжкультурных і міжнацыянальных зносінах.

Краязнаўства і этналогія Беларусі непасрэдным чынам звязана з такімі навуковымі дысцыплінамі як гісторыя Беларусі, археалогія і іншымі, а таксама і з шэрагам спецыяльных гістарычных дысцыплін – палеаграфіяй, нумізматыкай, геральдыкай, фалерыстыкай і г.д. Такім чынам, вялікае значэнне ў вывучэнні краязнаўства і этналогія Беларусі мае міждысцыплінарны падыход.

Мэта і задачы дысцыпліны

Мэта краязнаўства і этналогіі Беларусі - падрыхтоўка будучых настаўнікаў да самастойнай краязнаўчай работы, да выкарыстання яе як важнага сродку навучальна-выхаваўчага працэсу; знаёмства з гісторыка-культурнай спадчынай Беларусі, метадамі яе зберажэння і выкарыстання; патрыятычнае выхаванне студэнтаў, фарміраванне ў іх беражлівых адносін да гісторыка-культурных каштоўнасцей.

Задачы гістарычнага краязнаўства Беларусі заключаюцца ў тым, што студэнты павінны:

1. авалодаць навыкамі арганізацыі краязнаўчай работы ў школе;
2. умець падрыхтаваць і правесці гісторыка-краязнаўчую экскурсію;
3. авалодаць уменнямі весці навуковую краязнаўчую работу;
4. ведаць асноўныя этапы развіцця гісторыка-краязнаўчай работы на Беларусі;
5. ведаць і ўмець прымяняць на практыцы заканадаўства Рэспублікі Беларусь аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны;
6. ведаць асноўныя этапы развіцця архітэктуры і садова-паркавага мастацтва Беларусі, іх стылёвыя асаблівасці;
7. ведаць найбольш адметныя помнікі гісторыі і культуры Беларусі;
8. пазнаёміцца з гісторыяй і асновамі дзейнасці музейных і архіўных устаноў Беларусі.

Задачы этналогіі Беларусі: засваенне тэарэтычных ведаў у галіне этналогіі; вывучэнне сучасных этнічных працэсаў і змяненняў у быццё і культуры беларускага народа; авалоданне практычнымі ўменнямі выкарыстання ведаў і практычных навыкаў у галіне этналогіі пры вывучэнні айчыннай гісторыі; выкарыстанне дадзеных этналогіі ў вучэбнай і пазакласнай рабоце.

Патрабаванні да ўзроўню авалодання зместам дысцыпліны “Краязнаўства і этналогія Беларусі” вызначаны адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі, якія распрацаваны з улікам патрабаванняў кампетэнтнаснага падыходу.

а) абагульненыя веды:

- паняцце аб прадмеце і задачах гістарычнага краязнаўства, яго месцы і ролі ў сістэме гістарычных навук;
- развіццё гістарычнага краязнаўства на беларускіх землях;
- гісторыка-культурная спадчына, яе ахова і выкарыстанне;
- гістарычнае краязнаўства на ўроку і ў пазакласнай дзейнасці настаўніка гісторыі;
- гісторыка-краязнаўчая экскурсія, яе падрыхтоўка і правядзенне;
- метадыка напісання навуковага рэферата па гістарычнаму краязнаўству;
- развіццё архітэктуры і садова-паркавага мастацтва Беларусі. Адметнасці стыляў, найбольш значныя помнікі.

б) абагульненыя ўменні:

- арганізаваць і наладзіць работу гісторыка-краязнаўчага гуртка ў школе;
- падрыхтаваць і правесці гісторыка-краязнаўчую экскурсію;
- арганізаваць гісторыка-краязнаўчы музей у школе.

Патрабаванні да ўзроўню засваення зместу раздзела “Этналогія Беларусі” вызначаны адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі першай ступені па цыкле спецыяльных дысцыплін, які распрацаваны з улікам патрабаванняў кампетэнтнаснага падыходу. У названым стандарце вызначаны мінімум зместу па дысцыпліне ў выглядзе сістэмы абагульненых этналагічных ведаў і ўменняў, якія складаюць гістарычную, народазнаўчую і педагагічную кампетэнтнасць выпускніка вучэбнага ўстанова.

а) абагульненыя веды:- асноўныя паняцці этналогіі;- метады і асноўныя праблемы этналагічных даследаванняў;- гісторыя этналагічнага вывучэння Беларусі;- этнічная гісторыя Беларусі;- этнічны склад насельніцтва Беларусі;- гаспадарка і матэрыяльная культура Беларусі;- традыцыйныя тыпы паселішчаў і жылля на Беларусі;- беларуская сям'я, яе формы, функцыі;- традыцыйная духоўная культура беларусаў.

б) абагульненыя ўменні- практычныя навукі выяўлення, апісання і збірання этнаграфічнага матэрыялу; - уменне выкарыстоўваць этнаграфічны матэрыял пры выкладанні айчыннай гісторыі і ў краязнаўчай рабоце са школьнікамі.

Метады (тэхналогіі) навучання

Асноўнымі метадамі (тэхналогіямі) навучання, якія адэкватна адказваюць мэтам вывучэння дадзенай дысцыпліны, з'яўляюцца:

- праблемнае навучанне (праблемнае выкладанне, часткова-пошукавы і даследчыцкі метады);
- тэхналогія навучання як вучэбнага даследавання;
- камунікатыўныя тэхналогіі, якія заснаваны на актыўных формах і метадах навучання.

Самастойная работа студэнтаў

Змест і формы кантралюемай самастойнай работы студэнтаў (КСР), а таксама мадэль рэйтынгавай ацэнкі ведаў (крэдытна-модульнай сістэмы), якія забяспечваюць кантрольна-ацэначную дзейнасць выкладчыка за вынікамі навучання студэнтаў, распрацаваны ў адпаведнасці з мэтамі і задачамі падрыхтоўкі спецыялістаў.

Дыягностыка кампетэнцый студэнта

Для дыягностыкі сфарміраванасці кампетэнцый па краязнаўству і этналогіі Беларусі рэкамендуецца выкарыстоўваць напісанне навуковых рэфератаў, у якіх даследуюцца тыя мясціны, дзе нарадзіліся студэнты.

Структура зместу дысцыпліны “Краязнаўства і этналогія Беларусі”

У дадзенай праграме структура зместу курса “Краязнаўства і этналогія Беларусі” пабудавана на аснове модульнага падыходу па раздзелах: “Гістарычнае краязнаўства Беларусі” і “Этналогія Беларусі”. Для кожнага модуля прадстаўлены абагульненыя веды і ўменні, якія складаюць сутнасць кампетэнтнасці студэнтаў.

Змест дысцыпліны “Краязнаўства і этналогія Беларусі” складаюць 20 модуляў.

Змест раздзела “Гістарычнае краязнаўства Беларусі” складаюць наступныя 10 модуляў:

- нулявы модуль (М-0), дзе разглядаецца прадмет і задачы гістарычнага краязнаўства;
- навучальныя модулі (М-1, М-2 і г.д.), пералік якіх вызначаны ў тэматычным плане раздзела. У адпаведнасці са зместам кожнага навучальнага модуля вызначаны патрабаванні да кампетэнцый;
- модуль – рэзюмэ (М-Р) змяшчае абагульненне выкладання раздзела “Гістарычнае краязнаўства Беларусі”;

- модуль – кантроль (М-К) забяспечвае выніковы кантроль засваення ведаў і ўменняў. Выніковы кантроль праводзіцца ў форме гутаркі і апытання.

Важна пазнаёміць студэнтаў з музейнай і архіўнай справай, тым больш, што пазней ў межах краязнаўчай практыкі яны наведваюць музеі і архівы, больш канкрэтна знаёмяцца з іх дзейнасцю. У змест раздзела ўваходзіць і садова-паркавае мастацтва Беларусі. Як і архітэктура, гэта адно з яркіх сведчанняў мінулага Беларусі, яе гісторыя і культура. Але, улічваючы абмежаванасць аўдыторных гадзін, выдзеленых на вывучэнне раздзела, названыя модулі могуць быць прапанаваны студэнтам для самастойнага вывучэння.

Змест раздзела “Этналогія Беларусі” складаюць наступныя 10 модуляў:

- нулявы модуль (М-0) -- уводзіны ў вывучэнне раздзела, дзе вызначаюцца мэты, задачы яго засваення, абгрунтоўваецца значнасць этнаграфічнай падрыхтоўкі выпускніка вучэбнага года для вырашэння асобных, сацыяльных і прафесійных задач;

- навучальныя модулі (М-1, М-2 і г.д.), пералік якіх вызначаны ў тэматычным плане раздзела. У адпаведнасці са зместам кожнага навучальнага модуля вызначаны патрабаванні да народазнаўчай кампетэнцыі (у выглядзе абагульненых ведаў і ўменняў);

- модуль-рэзюме (М-Р), які змяшчае абагульненне выкладання раздзела “Этналогія Беларусі”;

- модуль кантроля (М-К), які забяспечвае пры дапамозе комплекснай кантрольнай работы ці тэсціравання выніковы кантроль засваення ведаў і ўменняў (спосабаў дзейнасці).

На вывучэнне дысцыпліны “Краязнаўства і этналогія Беларусі” тыповым вучэбным планам адводзіцца максімальна 156 гадзін, з іх 82 гадзіны аўдыторных (34 – лекцыі і 48 – практычныя заняткі). На вывучэнне раздзела “Гістарычнае краязнаўства Беларусі” адводзіцца 42 аўдыторных гадзіны (18 – лекцыі, 24 – практычныя заняткі). На вывучэнне раздзела “Этналогія Беларусі” адводзіцца 40 гадзін аўдыторных (16 – лекцыі, 24 – практычныя заняткі). Плануецца правядзенне летняй гісторыка-краязнаўчай практыкі. Вывучэнне дысцыпліны заканчваецца залікам і экзаменам.

ПРЫКЛАДНЫ ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ модуля	Назва модуляў	Аўдыторныя		
		Усяго	у тым ліку	
			Лекцыі	Практ. заняткі
	<u>1. Гістарычнае краязнаўства Беларусі</u>			

М-0	Прадмет і задачы гістарычнага краязнаўства	2	2	
М-1	Развіццё гістарычнага краязнаўства на беларускіх землях	2		2
М-2	Гісторыка-культурная спадчына, яе ахова і выкарыстанне	2	2	
М-3	Гістарычнае краязнаўства ў вучэбнай і пазакласнай рабоце	4		4
М-4	Архітэктурныя стылі Еўропы і Беларусі	12	8	4
М-5	Мураванае дойлідства Беларусі	14	6	8
М-6	Садова-паркавае мастацтва Беларусі	1		1
М-7	Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў дзяржаўных архівах і музеях	1		1
М-Р	Кампетэнтнасць выпускніка вучэбнай будучай прафесіі	2		2
М-К	Выніковы кантроль засваення раздзела	2		2
	Усяго:	42	18	24
	<u>2. Этналогія Беларусі</u>			
М-0	Уводзіны	2	2	
М-1	Гісторыя этналагічнага вывучэння Беларусі	4	2	2
М-2	Этнічная гісторыя Беларусі	8	2	6
М-3	Гаспадарка і матэрыяльная культура беларусаў	4		4
М-4	Беларускае народнае жыллё	2	2	
М-5	Беларуская кухня	2	2	
М-6	Сям'я	6	4	2
М-7	Традыцыйная духоўная культура	8	2	6
М-Р	Тэсціраванне, абагульненне і сістэматызацыя асноўных паняццяў, ведаў і ўменняў	2		2
М-К	Выніковы кантроль засваення раздзела	2		2
	Усяго:	40	16	24

	Усяго па дысцыпліне:	82	34	48
--	-----------------------------	-----------	-----------	-----------

ЗМЕСТ ДЫСЦЫПЛІНЫ І ПАТРАБАВАННІ ДА КАМПЕТЭНТНАСЦІ

Гістарычнае краязнаўства Беларусі

Нулявы модуль. Прадмет і задачы гістарычнага краязнаўства.

Паняцце «краязнаўства». Аб'екты даследавання. Галіновае краязнаўства. Гістарычнае краязнаўства і яго крыніцы. Дзяржаўнае, грамадскае і школьнае краязнаўства. Праграмнае і праграмазнае краязнаўства. Роля краязнаўства ў навучанні і выхаванні школьнікаў, у справе аховы прыроды, помнікаў гісторыі і культуры. Значэнне гістарычнага краязнаўства ў падрыхтоўцы настаўнікаў гісторыі.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. разумець сутнасць гістарычнага краязнаўства, яго сувязі з іншымі навуковымі дысцыплінамі;
2. ведаць формы, у якіх існуе гістарычнае краязнаўства, іх асаблівасці;
3. разумець ролю гістарычнага краязнаўства ў навучанні і выхаванні школьнікаў, зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны.

Модуль 1. Развіццё гістарычнага краязнаўства на беларускіх землях. Старажытнейшыя крыніцы гістарычнага краязнаўства на Беларусі. Летапісы і хронікі, актавы матэрыял, заканадаўчыя помнікі, гаспадарчыя дакументы, дзеясловы, успаміны, літаратурна-публіцыстычныя творы. Збіральніцкая дзейнасць Радзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў, Агінскіх, Тызенгаўза.

Гістарычнае краязнаўства XIX – пачатку XX ст. Першыя спробы навуковага вывучэння Беларусі. Беларускае вольнае эканамічнае таварыства. Краязнаўчая дзейнасць З.Даленга-Хадакоўскага, Т.Нарбута, братоў Тышкевічаў, А.Кіркора. Дзейнасць Віленскіх археографічнай і археалагічнай камісій, Паўночна-Заходняга аддзела Рускага географічнага таварыства, Мінскага царкоўнага гісторыка-эканамічнага камітэта і інш. Выданне зборнікаў дакументаў і матэрыялаў "Витебская старина", "Минская старина" і інш. Краязнаўчы матэрыял у перыядычным друку. А.М. Семянтоўскі, Ю.Ф. Крачкоўскі, А.П. Сапуноў, Е.Р. Раманаў, Л.І. Даўгяла і інш.

Гістарычнае краязнаўства ў савецкі час. Краязнаўства і палітыка беларусізацыі. Інстытут беларускай культуры. Цэнтральнае бюро краязнаўства. Першая Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя, Першы і Другі Усебеларускія краязнаўчыя з'езды. Часопіс "Наш край". Краязнаўства ў школе. Заснаванне краязнаўчых музеяў. Краязнаўства ў Заходняй Беларусі. Згортванне

краязнаўчай работы ў 30-я гг. Краязнаўчая работа ў пасляваенныя гады. Школьнае і турысцкае краязнаўства, пошуковая праца. Увядзенне краязнаўства ў праграму ВНУ. Дзейнасць Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, Беларускага фонда культуры, Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны і інш. Аднаўленне работы Беларускага краязнаўчага таварыства. Характарыстыка бюлетэня “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”, часопіса “Спадчына”, шматтомнай серыі кніг “Памяць”.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. ведаць змест і сутнасць асноўных этапаў развіцця гістарычнага краязнаўства Беларусі;

2. Ведаць прозвішчы тых, хто займаўся краязнаўчай работай на Беларусі і зрабіў вялікі ўклад у яе гісторыка-краязнаўчае вывучэнне.

Модуль 2. Гісторыка-культурная спадчына, яе ахова і выкарыстанне.

Паняцце “гісторыка-культурная спадчына”. Ахова помнікаў гісторыі і культуры ў XIX--пачатку XX ст. Будаўнічы статут, Інструкцыі археалагічных камісій, абмеркаванне пытанняў аховы помнікаў на археалагічных з’ездах. Дзейнасць губернскіх вучоных архіўных камісій, губернскіх статыстычных камітэтаў.

Першыя пастановы органаў савецкай улады па ахове помнікаў. Арганізацыя музеяў. Стан захаванасці помнікаў гісторыі і культуры ў 20-30-я гады. Ахова помнікаў у пасляваенныя гады. Дзейнасць грамадскасці па ахове гісторыка-культурнай спадчыны. Выданне краязнаўчай літаратуры. “Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі”. Закон Рэспублікі Беларусь “Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны”. Дзяржаўная інспекцыя. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей. Банк звестак аб гісторыка-культурнай спадчыне. Ахоўныя абавязацельствы. Ахоўныя зоны. Кансервацыя і рэстаўрацыя помнікаў.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. разумець паняцці: гісторыка-культурныя каштоўнасці, гісторыка-культурная спадчына;

2. ведаць гісторыю аховы помнікаў;

3. ведаць патрабаванні заканадаўства рэспублікі Беларусь і захады дзяржавы ў галіне аховы, зберажэнні і выкарыстанні гісторыка-культурнай спадчыны.

Модуль 3. Гістарычнае краязнаўства ў вучэбнай і пазакласнай рабоце.

Праграма для базавай і сярэдняй школы і гістарычнае краязнаўства. Сувязі праграмнага і непраграмнага краязнаўства. Краязнаўчы матэрыял на ўроках гісторыі. Правядзенне ўрокаў-экспедыцый і іншых урокаў, поўнаасцю заснаваных на выкарыстанні краязнаўчага матэрыялу. Збіранне і назапашванне настаўнікамі гісторыі краязнаўчага матэрыялу. Факультатыўныя заняткі па краязнаўстве. Формы іх правядзення.

Асноўныя формы пазакласнай гісторыка-краязнаўчай работы ў школе. Масавая, групавая і індывідуальная работа па краязнаўстве і іх узаемасувязь.

Гурток як асноўная форма арганізацыі пазакласнай краязнаўчай работы. Планаванне, састаў і змест працы гуртка. Экскурсіі, экспедыцыі і паходы па родным краі, іх падрыхтоўка, правядзенне, афармленне матэрыялаў, падвядзенне вынікаў. Грамадска-карысная праца ў час паходаў і экспедыцый. Гісторыка-краязнаўчыя вечары, канферэнцыі, алімпіяды, віктарыны, выстаўкі. Выпуск газет, бюлетэняў, напісанне рэфератаў.

Гісторыка-краязнаўчая экскурсія, яе падрыхтоўка і правядзенне. Экскурсіі агульныя і тэматычныя. Формы арганізацыі экскурсіі. Асаблівасці экскурсій у залежнасці ад уключанасці ў вучэбны працэс. Галоўныя этапы падрыхтоўкі экскурсіі: вызначэнне мэты і тэмы экскурсіі, збор матэрыяла, адбор і вывучэнне экскурсійных аб'ектаў, распрацоўка маршрута, падрыхтоўка тэкста і метадычнай распрацоўкі экскурсіі. Метадычныя прыёмы паказа аб'ектаў і расказа. Папярэдні агляд, аналіз, рэканструкцыя, лакалізацыя падзей, параўнанне, дэманстрацыя. Расказ па тэме экскурсіі: ад асобнага да агульнага ці ад агульнага да асобнага. Праблемная форма выкладання вуснага матэрыяла. Прыёмы вуснага выкладання матэрыяла: экскурсійная даведка, славесная рэканструкцыя, тлумачэнне, характарыстыка, каменціраванне, гутарка. Тэхніка правядзення экскурсіі. Асноўныя патрабаванні да экскурсавода.

Школьныя музеі і іх профілі. Савет музея, збор, улік і захаванне матэрыялаў музеяў. Экспазіцыя школьнага музея. Выкарыстанне матэрыялаў школьнага музея ў навучальнай і выхаваўчай рабоце школы.

Бібліяграфія па гістарычнаму краязнаўству. Пошук і адбор літаратуры. Выбар тэмы даследавання. План-тэзісы. Правілы цытавання, спасылкі. Спіс літаратуры. Афармленне работы.

Модуль 4. Архітэктурныя стылі Еўропы і Беларусі.

Паняцце "помнік архітэктуры". Зараджэнне архітэктуры. Ордэрная сістэма старажытнай Грэцыі. Далейшае развіццё архітэктуры ў старажытным Рыме. Ордэрная сістэма, будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі, горадабудаўніцтва. Антычная спадчына ў архітэктуры Беларусі.

Архітэктурныя стылі сярэднявечча і іх адметнасці. Візантыйскі, раманскі стылі, готыка. Візантыйская і раманская архітэктура на беларускіх землях. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Готыка ў архітэктуры Беларусі. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Горадабудаўніцтва.

Рэнесанс і яго асаблівасці. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Рэнесанс на Беларусі.

Барока, яго асаблівасці. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Барока ў архітэктуры Беларусі.

Класічны стыль, яго асаблівасці. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Горадабудаўніцтва. Класіцызм у архітэктуры Беларусі.

Эклектыка і эклектычныя накірункі ў архітэктуры XIX – пачатку XX ст. Эклектызм і рэтраспектывізм - адраджэнне ранейшых стыляў у новых умовах.

Рамантызм, псеўдарускі стыль, мадэрн.

Постмадэрн і яго накірункі. Постмадэрн у беларускай архітэктуры XX ст.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. ведаць асноўныя этапы развіцця еўрапейскай архітэктуры;

2. ведаць антычныя ордэры, умець іх адрозніваць;
3. ведаць адметнасці візантыйскага стылю;
4. ведаць раманскі і гатычны стылі;
5. ведаць рэнесанс і барока ў архітэктуры;
6. ведаць адметнасці класічнага стылю;
7. ведаць эклектычныя накірункі ў архітэктуры (эклектызм, рэтраспектывізм), рамантызм, псеўдарускі стыль;
8. ведаць асаблівасці мадэрна і постмадэрна.

Модуль 5. Мураванае дойлідства Беларусі.

Архітэктура беларускіх земляў ў XI-XV стст. Архітэктура і горадабудаўніцтва Беларусі ў XI—XIII стст. Сафійскі сабор (Полацк, XI ст.). Сабор і Барысаглебская царква Бельчыцкага манастыра (Полацк, першая палова XII ст.). Полацкая архітэктурная школа. Спаса-Ефрасіннеўская царква (Полацк, XII ст.). Царква Звеставання (Віцебск, XII ст.). Асаблівасці архітэктуры, мастацкія вартасці, будаўнічыя матэрыялы і прыёмы будаўніцтва. Гродзенская архітэктурная школа і яе асаблівасці. Ніжняя Прачысценская і Барысаглебская цэрквы (Гродна XII ст.). Развіццё абароннага дойлідства. Вежы-данжоны. Камянецкая вежа (XIII ст.) і інш. Новагародскі замак (XIII ст.).

Готыка на Беларусі. Троіцкі касцёл у Ішкальдзе (XV ст.). Замкі агульнадзяржаўнага значэння ў Новагародку, Гродне, Лідзе, Крэве (XIV - XV стст.).

Архітэктура і горадабудаўніцтва беларускіх земляў у XVI - XVIII стст. Прыватнаўласніцкія замкі і гарады. Рэнесанс ў архітэктуры Беларусі. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Храмы абарончага тыпу. Храмы ў Сынкавічах (канец XV – пачатак XVII ст.), Мураванке (пачатак XVI ст.) Кальвінскія зборы. Кальвінскі збор у Заслаўі (XVI ст.) і інш.

Будаўніцтва замкаў на беларускіх землях: Мірскі замак (XVI – першая палова XVII ст.), Нясвіжскі замак і гарадскія ўмацаванні (XVI - XVIII стст.), Смаляны (XVII ст.) і інш.

Барока ў беларускай архітэктуры. Ранняе барока (канец XVI – першая палова XVII ст.), сталае барока (другая палова XVII ст. – 1730-я гг.), позняе (Віленскае) барока (1730 - 80-я гг.). Фарны касцёл у Нясвіжы (канец XVI ст.), Мікалаеўская царква ў Магілёве (XVII ст.), Гродзенскі фарны касцёл (XVIII ст.) і інш.

Архітэктура і горадабудаўніцтва беларускіх земляў канца XVIII- пачатку XX стст. Класіцызм у архітэктуры. Архітэктура і горадабудаўніцтва Беларусі канца XVIII –першай паловы XIX ст. Архітэктурна-планіровачныя работы на Беларусі ў канцы XVIII –пачатку XIX ст. Рэгулярная планіроўка гарадоў, зберажэнне іх гістарычнай забудовы. Палацы ў Гомелі (канец XVIII – сярэдзіна XIX ст.), Жылічах (першая палова XIX ст.), Снове (першая палова XIX ст.) і інш. Культавая архітэктура. Саборы Іосіфа ў Магілёве (канец XVIII ст.), Петрапаўлаўскі ў Гомелі (першая трэць XIX ст.) і інш.

Эклектыка, гістарычныя стылі: рамантызм, псеўдарускі стыль, неаготыка і г.д. Мадэрн. Архітэктура і горадабудаўніцтва Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. Мінскі Троіцкі Залатагорскі касцёл (другая палова XIX ст.).

Мінскі Чырвоны касцёл (пачатак XX ст.), жылыя дамы ў стылі мадэрн г.Мінска (дом № 11 па вул. Кірава, № 17 і 19 па вул. Савецкай і інш.), другіх гарадоў Беларусі.

Архітэктура Беларусі ў XX ст. Адметнасці архітэктуры і горадабудаўніцтва ў савецкі час. Постмадэрнісцкія напрамкі ў архітэктуры. Зварот да гістарычных стыляў. Дом урада Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дом-камуна, архітэктурны комплекс праспекта Незалежнасці і інш.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. ведаць, калі узнікла манументальнае дойлідства на Беларусі, яго асаблівасці;

2. ведаць асаблівасці Полацкай і Гродзенскай школ дойлідства. Ведаць асаблівасці архітэктуры і архітэктурныя помнікі Беларусі 11—15 стст.;

3. ведаць асаблівасці архітэктуры і архітэктурныя помнікі Беларусі 16 - другой паловы 18 ст.;

4. ведаць асаблівасці архітэктуры і архітэктурныя помнікі Беларусі канца 18 - першай трэці 19 ст.;

5. ведаць асаблівасці архітэктуры і архітэктурныя помнікі Беларусі сярэдзіны і другой паловы 19 ст.;

6. ведаць асаблівасці архітэктуры і найбольш значныя архітэктурныя помнікі Беларусі канца 19 - 20 стст.

Модуль 6. Садова - паркавае мастацтва Беларусі.

Станаўленне і развіццё садова-паркавага мастацтва. Гістарычныя вытокі дэкаратыўнага саадаводства. Сады, агароды, траўнікі манастыроў і замкаў феадалаў (Бялыніцкага манастыра – пачатак XVI ст., сад Кобрынскага замка – XVI ст.). Уплыў італьянскай культуры на развіццё садова-паркавага мастацтва Беларусі XVI ст. “Італьянскія” сады ў Міры, Радзівілімонтах і інш. Рэгулярныя паркі эпохі барока і французскага класіцызму. Палацава-паркавы ансамбль у Дзярэчыне (Зельвенскі раён), Дуброўскі парк (Пінскі раён) – канец XVIII ст. і інш. Пейзажныя паркі перыяду рамантызму (канец XVIII – першая палова XIX ст.). Парк Свяцк (Гродзенскі раён) і інш. Пейзажныя натуралістычныя паркі (другая палова XIX – пачатак XX ст.). Парк Лошыца (Мінскі раён), Альберцін (Слоні́мскі раён) і інш. Пейзажныя паркі перыяду эклектыкі (другая палова XIX – пачатак XX ст.). Парк Пружаны (Пружанскі раён), Краскі (Ваўкавыскі раён) і інш.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. ведаць гісторыю станаўлення і развіцця садова-паркавага мастацтва Беларусі;

2. ведаць асаблівасці і час развіцця рэгулярнага і пейзажнага паркабудаўніцтва;

3. ведаць найбольш адметныя палацава-паркавыя комплексы Беларусі.

Модуль 7.

Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў дзяржаўных архівах і музеях.

Станаўленне і развіццё музейнай справы на Беларусі. Тыпы музеяў: навукова-даследчыя, навуковыя і вучэбныя. Профілі музеяў: гістарычныя, краязнаўчыя, прыродазнаўчыя, мастацтвазнаўчыя, літаратурныя і інш. Фонды

музеяў: асноўны, абменны і навукова-дапаможных матэрыялаў. Камплектаванне асноўнага фонду музеяў. Афармленне экспазіцыі музея. Улік і навуковае апісанне матэрыялаў музея. Сувязь паміж дзяржаўнымі і школьнымі музеямі.

Першыя архіўныя ўстановы на Беларусі. Метрыка Вялікага княства Літоўскага, архівы Радзівілаў, Сапегаў, Хадкевічаў.

Архіўныя ўстановы ў БССР і Рэспубліцы Беларусь. Дакументы па гісторыі Беларусі ў замежных архівах. Захаванне матэрыялаў у архівах. Фонды, вопісы, адзінкі захавання. Састаў фондаў мясцовых архіваў. Архівазнаўства. Выданні дакументальных матэрыялаў.

Парадак працы з архіўнымі матэрыяламі. Допуск да архіўных матэрыялаў. Выяўленне даследчыкамі неабходных дакументаў. Афармленне выпісак і фотакопій. Выкарыстанне архіўных матэрыялаў у навуковых даследаваннях, навучальнай і выхаваўчай рабоце ў школе.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. ведаць асноўныя этапы развіцця музейнай справы на Беларусі;
2. ведаць тыпы і профілі музеяў;
3. ведаць, што такое фонды музея, як яны камплектуюцца;
4. ведаць як арганізуецца ўлік і навуковае апісанне матэрыялаў музея, як афармляецца яго экспазіцыя; ведаць асноўныя этапы развіцця архіўнай справы на Беларусі; ведаць галоўныя архіўныя ўстановы Рэспублікі Беларусь і асноўныя накірункі іх дзейнасці;
5. ведаць парадак, згодна з якім працуюць з архіўнымі дакументамі.

Модуль – кантроль (М – К)

Выніковы кантроль засваення асноўных паняццяў, дат, імёнаў са зместу раздзела “Гістарычнае краязнаўства Беларусі” праводзіцца ў форме гутаркі і апытання.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. ведаць асноўныя паняцці, даты, імёны з раздзела “Гістарычнае краязнаўства Беларусі”;
2. умець весці навуковую работу па гістарычнаму краязнаўству;
3. умець арганізаваць пазакласную работу з вучнямі па гістарычнаму краязнаўству.

ЗМЕСТ КУРСА

І ПАТРАБАВАННІ ДА КАМПЕТЭНТНАСЦІ

Этналогія Беларусі

Нулявы модуль. Уводзіны

Прадмет і задачы этналогіі. Паняцці “быт”, “культура”, “этнас”, “этнічная тэрыторыя”. Іх адзнакі. Метады і асноўныя праблемы этналагічных даследаванняў. Этнаграфічныя веды як фактар нацыянальнай свядомасці і жыццяздольнасці беларускага народа.

Віды крыніц этналогіі. Пісьмовыя крыніцы. Летапісы. Хронікі. Запісы паслоў і падарожнікаў. Мемуары. Актавыя дакументы.

Палявыя даследаванні. Фіксацыя звестак. Палявы сшытак і дзённік. Пашпартызацыя этнаграфічных матэрыялаў. Стацыянарны і экспедыцыйны

метады. Сацыялагічны метад. Выяўленчыя матэрыялы. Малюнкі. Барэльефы. Скульптура.

Архіўныя і музейныя зборы.

Выкарыстанне матэрыялаў лінгвістыкі, археалогіі, антрапалогіі, фальклору.

Масавыя крыніцы (пісьмовыя і рэчавыя). Выкарыстанне этнаграфічных ведаў у сучасным грамадстве.

Класіфікацыя народаў свету (геаграфічная, антрапалагічная, моўная, гаспадарча-культурная).

Фарміраванне этнаграфіі як самастойнай навукі ў сярэдзіне XIX ст. Эвалюцыйны кірунак. Л. Г. Морган. Дыфузіяніскі кірунак. Ф. Грэбнеў. Псіхалагічная канцэпцыя ў этнаграфіі. Рэліятывізм. Неаэвалюцыяністы.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Разумець сутнасць этналогіі як навукі, яе сувязь з іншымі навукамі.
2. Ведаць асноўныя метадалагічныя падыходы, якія распрацоўваюцца навукоўцамі для распрацоўкі навукова-практычных праблем этнаграфіі, а таксама метады і асноўныя накірункі этналагічных даследаванняў.
3. Ведаць класіфікацыю народаў свету.
4. Ведаць крыніцы этналогіі, валодаць метадамі збору і захавання этналагічных матэрыялаў, ўмець выкарыстоўваць этнаграфічныя звесткі і матэрыялы ў навуковай і прафесійнай дзейнасці.
5. Умець вызначаць істотныя прыкметы асноўных паняццяў этналогіі, іх адзнакі.

Модуль 1. Гісторыя этналагічнага вывучэння Беларусі

Першапачатковае назапашванне этнаграфічных звестак аб Беларусі. Уплыў Рускага географічнага таварыства на развіццё этнаграфічных даследаванняў. Этнаграфічныя працы Я. Чачота, У. Сыракомлі, З. Хадакоўскага, Я. Тышкевіча, Ю. Крашэўскага, А. Рыпінскага, Л. Галембёўскага.. Іх характар.

Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў другой палове XIX ст. Дзейнасць П. Шпілеўскага, П. Бяссонава, У. Насовіча. Этнаграфічныя экспедыцыі С. Максімава, П. Чубінскага. Утварэнне Паўночна-Заходняга аддзела РГТ. Збор і друкаванне этнаграфічных матэрыялаў П. Шэйнам, М. Нікіфароўскім, Е. Раманавым, У. Дабравольскім. Этнаграфічная дзейнасць М. Янчука, М. Доўнар-Запольскага, А. Багдановіча. Вывучэнне гісторыі беларускай этнаграфіі А. Цыпіным. Вывучэнне быту і традыцыйнай культуры сялян М. Федароўскім.

Развіццё беларускай этнаграфіі ў канцы XIX — пачатку XX ст. Навуковая дзейнасць А. Сержпутоўскага, У. Сербавы. Уклад Я. Карскага ў беларускую этнаграфію.

Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў савецкі час. Стварэнне навуковых устаноў па вывучэнні народнай культуры. Беларускае вольна-эканамічнае таварыства. Беларускі народны ўніверсітэт. Навукова-тэрміналагічная камісія. Інстытут беларускай культуры. Першыя спробы стварэння марксісцкай гістарыяграфіі беларускай этнаграфіі (1920-я — пачатак 30-х гг. XX ст.).

Распрацоўка гісторыі беларускай этнаграфіі А. Шлюбскім.

Згортванне этнаграфічных даследаванняў у 1938—1940 гг. “Выкрывальніцкія” артыкулы і брашуры А. Бабровіча, І. Шпілеўскага, М. Грынблата, М. Нікольскага.

Страты этнаграфічных матэрыялаў, навуковых рукапісаў, калекцый этнаграфічных прадметаў у час вайны.

Аднаўленне навуковага цэнтра па вывучэнні беларускай этнаграфіі пасля вызвалення рэспублікі. Пачатак сістэматычнага вывучэння беларускай этнаграфіі з сярэдзіны 1950-х гг. Стварэнне Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Распрацоўка праблематыкі сучаснай беларускай этналогіі. Даследаванне этнагенезу і этнічнай гісторыі, праблем традыцыйнай гаспадаркі і матэрыяльнай культуры, грамадскага і сямейнага быту, традыцыйнай духоўнай культуры. Абагульняючыя працы па этналогіі другой паловы XX ст.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Валодаць інфармацыяй аб першапачатковым назапашванні этнаграфічных звестак аб Беларусі, уплыве Рускага геаграфічнага таварыства на развіццё этнаграфічных даследаванняў.

2. Разумець і умець абгрунтоўваць сутнасць пазітыўных і негатыўных з’яў ў развіцці этнаграфіі.

3. Ведаць асноўны змест і накірункі этнаграфічнага вывучэння Беларусі ў другой палове XIX ст; развіцці беларускай этнаграфіі ў канцы XIX — пачатку XX ст.; у сярэдзіне XX ст.

4. Ведаць праблематыку сучаснай беларускай этналогіі; даследаванні этнагенезу і этнічнай гісторыі, праблем традыцыйнай гаспадаркі і матэрыяльнай культуры, грамадскага і сямейнага быту, традыцыйнай духоўнай культуры; абагульняючыя працы па этналогіі другой паловы XX ст.

Модуль 2. Этнічная гісторыя Беларусі

Старажытнейшае насельніцтва на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў эпоху старажытнакаменнага веку. Змена этнічнага складу насельніцтва ў эпоху бронзы.

Перадумовы фарміравання беларускага этнасу ў раннім сярэднявеччы. Рассяленне славян на тэрыторыі Беларусі. Асіміляцыя мясцовага даславянскага насельніцтва і фарміраванне першапачатковых усходнеславянскіх этнічных супольнасцей: дрыгавічоў, радзімічаў, крывічоў. Значэнне ўтварэння старажытных дзяржаў у фарміраванні народнасцей. Тэрыторыя сучаснай Беларусі ў агульнаўсходнеславянскі перыяд. “Палешукі” і “беларусцы”. Утварэнне беларускай мовы, яе дыялекту. Фарміраванне тэрыторыі Беларусі ў познім сярэднявеччы.

Асноўныя канцэпцыі паходжання беларусаў: велікаруская, велікапольская, старажытна-руская, крывіцкая, крывіцка-дрыгавіцка-радзіміцкая, балцкая, фіна-угорская, эвалюцыйна-дыфузійная.

Этнічнае развіццё беларускага народа. З’яўленне на беларускіх землях пасяленняў яўрэяў, татараў, рускіх, палякаў, літоўцаў, латышоў і інш. Становішча, заняткі гэтых нацыянальных супольнасцей і іх узаемаадносіны з мясцовым беларускім насельніцтвам. Фарміраванне беларускай нацыі.

Беларуская нацыя ў 20—90-я гг. XX ст. Міжэтнічныя адносіны на сучасным этапе. Ментальнасць і нацыянальны характар беларусаў. Беларуская дыяспара. Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Ведаць перадумовы фарміравання беларускага этнасу.
2. Ведаць і умець раскрываць сутнасць асноўных канцэпцый паходжання беларусаў:
3. Ведаць этнічны склад насельніцтва Беларусі, умець вызначыць сацыяльна-палітычныя падзеі, якія паўплывалі на павялічэнне ці памяншэнне нацыянальных супольнасцей (рускія, палякі, яўрэі, цыганы, украінцы, літоўцы, татары) у этнічным складзе Беларусі; ведаць міжэтнічныя адносіны на сучасным этапе.
4. Умець абгрунтаваць канцэпцыю фарміравання беларускай нацыі.

Модуль 3. Гаспадарка і матэрыяльная культура беларусаў

Уплыў прыродна-кліматычных і сацыяльна-эканамічных фактараў на развіццё земляробства. Сістэмы земляробства. Тыпы традыцыйных ворыўных прылад. Прылады баранавання і сеяння. Асноўныя прылады для ўборкі збожжавых культур, малацёбы і веяння. Захоўванне збожжа і бульбы. Традыцыйныя прылады апрацоўкі збожжа, ільну і каноплі. Традыцыйная ежа. З'яўленне новых прадуктаў харчавання.

Прамысловыя і рамесныя заняткі. Здабываючыя промыслы (збіральніцтва, рыбалоўства, паляўніцтва, пчалярства, лясныя і лесахімічныя промыслы) і рамёствы (ткацтва, вышыўка, кавальства, дрэваапрацоўка, ганчарства, пляценне, скураныя рамёствы і інш.). Іх роля і месца ў быце беларусаў.

Традыцыйнае адзенне. Тыпалогія адзення. Матэрыялы. Асноўныя спосабы ўпрыгожвання. Мужчынскае адзенне. Тыповы комплекс. Верхняе адзенне сялян і шляхты. Жаночае адзенне. Адметнасці жаночай вопраткі. Тыповы жаночы комплекс.

Галаўныя ўборы. Мужчынскія і жаночыя галаўныя ўборы. Тыпалагічныя асаблівасці.

Абутак. Класіфікацыя абутку паводле матэрыялу, канструкцыі, сезона года, бытавой сітуацыі.

Этнічныя асаблівасці адзення. Лакальныя адрозненні.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Ведаць уплыў прыродна-кліматычных і сацыяльна-эканамічных фактараў на развіццё земляробства, сістэмы земляробства, тыпы традыцыйных ворыўных прылад.
2. Ведаць здабываючыя промыслы (збіральніцтва, рыбалоўства, паляўніцтва, пчалярства, лясныя і лесахімічныя промыслы) і рамёствы (ткацтва, вышыўка, кавальства, дрэваапрацоўка, ганчарства, пляценне, скураныя рамёствы і інш.) беларусаў; умець вызначаць іх ролю і месца ў быце беларусаў.

3. Ведаць асаблівасці традыцыйнага адзення беларусаў, яго тыпалогію, матэрыялы, асноўныя спосабы ўпрыгожвання і умець вызначаць этнічныя асаблівасці адзення беларусаў, арыентавацца ў лакальных адрозненнях беларускага народнага адзення.

Модуль 4. Беларускае народнае жыллё

Арганізацыя жыллага асяродка. Функцыі жылля. Эвалюцыя жылля, яго сацыяльныя і культурна-бытавыя асаблівасці. Асноўныя функцыянальныя і архітэктурна-будаўнічыя адметнасці беларускага традыцыйнага жылля.

Сядзіба (двор) і сядзібныя пабудовы. Жылыя, падсобныя, гаспадарчыя і прамысловыя памяшканні. Жыллёва-бытавы комплекс. Функцыі і канструкцыйныя асаблівасці кожнай з пабудоў; геаграфія распаўсюджвання, рэгіянальныя і сацыяльныя рысы. Размяшчэнне, тыпы сядзібнай забудовы (тыпы двара): замкнуты (вяночны, круглы), двухрадны, трохрадны, крыты, пагонны, г-падобны, рассеяны (свабодны, з незвязанымі пабудовамі). Забудовы. Сацыяльныя і рэгіянальныя асаблівасці сядзібнай забудовы.

Інтэр'ер жылля. Інтэр'ер як унутраная прастора, функцыянальна і эстэтычна арганізаваная.

Інтэр'ер курнай хаты (да 60-х гг. XIX ст.). Структурныя часткі: курная печ, верхнік (душнік, дымнік); спальны пол, палаці, полаг; падлога і столы; лавы, грады; красны кут (покуць), бажніца, стол, зэдаль; “бабін кут”, гаспадарчы ўслон, кухонная паліца. Традыцыйная мэбля, посуд і бытавыя рэчы. Асвятленне хаты: лучнікі, светач, каганец. Агонь у светаўяўленнях, звычаях, абрадах. “Жаніцьба коміна”.

Інтэр'ер гарадскога і шляхецкага жылля. Змены ў інтэр'еры народнага жылля ў другой палове XIX – пачатку XX ст. Працэс сацыяльнага рассялення ў абліччы паселішчаў і інтэр'еры жылля. Традыцыйныя элементы ў інтэр'еры сучаснага жылля.

Народнае дойлідства. Звычаі і абрады.

Драўлянае дойлідства – адно з самых распаўсюджаных і прыярытэтных рамёстваў у Беларусі. Асноўныя інструменты. Будаўнічыя канструкцыі: каркасная (слупавая) і зрубная. Фундамент (штандары, палі, падмурак, прызба). Дахі, іх форма і канструкцыя: зрубная (закотам і стажковая), каркасная (на сохах і кроквах). Пакрыццё стрэх. Дэкор у народным дойлідстве. Культавыя пабудовы – увасабленне лепшых традыцый народнага дойлідства.

Будаўнічыя звычаі, абрады, павер'і.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Ведаць арганізацыю жыллага асяродка, функцыі жылля, яго эвалюцыю, сацыяльныя і культурна-бытавыя асаблівасці.

2 Ведаць будаўнічыя звычаі, абрады, павер'і , разумець сутнасць іх выкарыстання.

3. Ведаць і умець вызначаць тыпы паселішчаў ў Беларусі.

4. Ведаць і умець вызначаць тыпы жылля ў Беларусі, умець апісаць яго інтэр'ер.

5. Умець вызначаць асноўныя функцыянальныя і архітэктурна-будаўнічыя адметнасці беларускага традыцыйнага жылля.

Модуль 5. Беларуская кухня

Класіфікацыя страў: раслінныя і мясныя, постныя і скаромныя, паўсядзённыя, святочныя, абрадавыя.

Хлеб у традыцыйна-бытавой культуры беларусаў. Віды і сарты хлеба. Хлебныя вырабы: ляпні, перапечкі, сачні, варэнікі і пампушкі, праснакі, каржы, пернікі, крэндзелі, абаранкі, хрусты. Абрадавыя печывы. Бліны і аладкі. Мучныя стравы. Аўсяныя мучныя стравы. Крупяныя стравы.

Бульба і гародніна. Малако і малочныя прадукты. Мясная ежа. Рыба і рыбныя стравы. Пітво. Класіфікацыя напіткаў.

З'яўленне новых прадуктаў харчавання.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Ведаць асаблівасці беларускай народнай кухні; традыцыйную ежу беларусаў; з'яўленне новых прадуктаў харчавання.

2. Ведаць класіфікацыю беларускіх страў: раслінныя і мясныя, постныя і скаромныя, паўсядзённыя, святочныя, абрадавыя.

Модуль 6. Сям'я

Формы сям'і. Асноўныя функцыі сям'і. Рэгламентацыя ўнутрысямейных адносін. Становішча жанчыны ў беларускай сям'і. Колькасны састаў сем'яў. Роля сямейнай традыцыі як сродку перадачы, захавання і замацавання міжпакаленнай этнакультурнай інфармацыі.

Шлюб. Шлюбны ўзрост. Маёмасныя адносіны пры заключэнні шлюбу. Прымацтва. Стабільнасць шлюбу. Скасаванне шлюбу. Вясельная абраднасць. Сватанне. Заручыны. Суборная субота. Вяселле. Вясельныя чыны. Каравайны звычай. Царкоўны абрад вячання. Увядзенне нявесты ў хату жаніха. Абрадавыя дзеянні, накіраваныя на праверку працоўных здольнасцей нявесты і яе характару. Паслявясельныя звычаі і абрады. Лакальныя асаблівасці беларускай вясельнай абраднасці.

Радзіны. Радзінныя звычаі і абрады.

Пахавальна-памінальная абраднасць. Семантыка і сімволіка пахавальнай абраднасці. Этнаканфесійныя і рэлігійнальныя асаблівасці пахаванняў. Культ продкаў.

Сучасная сітуацыйная абраднасць у Беларусі. Міжэтнічныя шлюбы.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Разумець выкарыстанне ролі сямейнай традыцыі як сродку перадачы, захавання і замацавання міжпакаленнай этнакультурнай інфармацыі.

2. Разумець семантыку і сімволіку пахавальнай абраднасці, этнаканфесійныя і рэлігійнальныя асаблівасці пахаванняў.

3. Ведаць формы сям'і, асноўныя функцыі сям'і і рэгламентацыю ўнутрысямейных адносін.

4. Ведаць і умець правадзіць вясельны абрад.

5. Ведаць радзінныя звычаі і абрады.

Модуль 7. Традыцыйная духоўная культура

Вераванні народаў Беларусі. Міфалагічныя вобразы традыцыйнай народнай рэлігіі.

Магічныя абрады. Гаспадарчая, лячэбная, любоўная і шкоданосная магія. Замовы. Вусная народнасць творчасць. Фальклор як сродак выхавання нацыянальнай свядомасці беларусаў. Беларускія народныя песні. Беларускі народны каляндар. Каляндарна-абрадавая паэзія. Пазаабрадавая паэзія. Частушкі. Казкі. Сацыяльна-бытавыя і народныя казкі. Казкі пра жывёл, іх ідэйны змест. Неказачная проза. Легенды, паданні, прыкметы, павер'і. Анекдоты, жарты, досціпы. Народная музыка. Характэрныя рысы народнай вакальнай творчасці. Народная інструментальная музыка. Народныя інструментальныя ансамблі. Народнае харэаграфічнае майстэрства. Карагоды. Традыцыйныя народныя танцы. Распаўсюджванне новых бытавых танцаў. Народны тэатр. Батлейка.'

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Ведаць вераванні народаў Беларусі, міфалагічныя вобразы традыцыйнай народнай рэлігіі.
2. Ведаць розныя жанры вуснай народнай творчасці беларускага народа і умець выкарыстоўваць фальклор як сродак выхавання нацыянальнай свядомасці беларусаў.
3. Ведаць народную музыку, народнае харэаграфічнае майстэрства, народны тэатр.

Модуль-рэзюме (М-Р)

Заклучэнне. Абагульненне і сістэматызацыя асноўных паняццяў, вядучых ведаў і ўменняў. Гісторыка-культурныя (этнаграфічныя) помнікі: праблемы аховы і выкарыстання. Этнаграфічная спадчына ў сістэме культуры. Стан гісторыка-культурных помнікаў як паказчыка цывілізаванага стану грамадства. Класіфікацыя помнікаў. Асноўныя напрамкі і сучасныя праблемы аховы і выкарыстання помнікаў.

Этнаграфічныя музеі. Асноўныя функцыі і тыпы мкзеяў. Збор этнаграфічных матэрыялаў. Патрабаванні да этнаграфічнага помніка як музейнага экспаната.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Ведаць асноўныя этналагічныя паняцці, вядучыя ідэі ў этналогіі.
2. Ведаць этнаграфічныя помнікі.
3. Умець характарызаваць помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры.
4. Ведаць метады экспедыцыйна-палявой работы.
5. Умець рабіць пашпартызацыю і сістэматызацыю экспанатаў; фарміраваць музейныя экспазіцыі і выставы

Модуль кантроля (М-К)

Тэсціраванне, выніковы кантроль засваення ведаў і ўменняў (спосабаў дзейнасці). Тэсты.

Патрабаванні да кампетэнтнасці:

1. Ведаць асноўныя паняцці этналогіі.
2. Ведаць метады і асноўныя праблемы этналагічных даследаванняў.
3. Ведаць гісторыю этналагічнага вывучэння Беларусі.
4. Ведаць этнічную гісторыю Беларусі.
5. Ведаць этнічны склад насельніцтва Беларусі.

6. Ведаць гаспадарку і матэрыяльную культуру Беларусі.
7. Ведаць традыцыйныя тыпы паселішчаў і жылля на Беларусі.
8. Ведаць формы, функцыі беларускай сям’і.
9. Ведаць традыцыйную духоўную культуру беларусаў.
10. Умець выяўляць, апісваць і збіраць этнаграфічны матэрыял.
11. Умець выкарыстоўваць этнаграфічны матэрыял пры выкладанні айчыннай гісторыі і ў краязнаўчай рабоце са школьнікамі.

СПІС АСНОЎНАЙ І ДАДАТКОВАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Нулявы модуль. Уводзіны ў курс «Этналогія Беларусі»

Асноўная

1. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. Мн., 1999.
2. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
3. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая

1. Бандарчык В. К., Малаш Л. А. Беларуская этнаграфія і фальклор у працах славянскіх вучоных эпохі рамантызму. Мн., 1973.
2. Беларуская фалькларыстыка. Мн., 1989.
3. Бромлей Ю., Подольный Р. Человечество — это народы. М., 1990.
4. Ермаловіч М. І. Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды. Мн., 1990.
5. Мальдзіс А. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя: Нарысы быту і звычаяў. Мн., 1982.
6. Народная педагогіка беларусаў. Мн., 1996.
7. Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии: новая концепция. Мн., 1991.
8. Помнікі этнаграфіі: Методыка выяўлення, апісання і збірання. Мн., 1981.
9. Тегако Л. И., Саливон И. И. Основы антропологии и экологии человека. Мн., 1997.

Модуль 1. Гісторыя этналагічнага вывучэння Беларусі.

Асноўная

1. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. Мн., 1999.
2. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
3. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая

1. Бандарчык В. К., Малаш Л. А. Беларуская этнаграфія і фальклор у працах славянскіх вучоных эпохі рамантызму. Мн., 1973.
2. Беларуская фалькларыстыка. Мн., 1989.
3. Ермаловіч М. І. Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды. Мн., 1990.
4. Мальдзіс А. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя: Нарысы быту і звычаяў. Мн., 1982.
5. Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии: новая концепция. Мн., 1991.

6. Помнікі этнаграфіі: Методыка выяўлення, апісання і збірання. Мн., 1981.

7. Тегако Л. И., Саливон И. И. Основы антропологии и экологии человека. Мн., 1997.

8. Цітоў В. С. Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. Мн., 1994.

9. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі. Мн., 1996.

10. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Мн., 1997.

Модуль 2. Этнічная гісторыя Беларусі.

Асноўная

1. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. Мн., 1999.

2. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.

3. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая

1. Бандарчык В. К., Малаш Л. А. Беларуская этнаграфія і фальклор у працах славянскіх вучоных эпохі рамантызму. Мн., 1973.

2. Бромлей Ю., Подольный Р. Человечество — это народы. М., 1990.

3. Ермаловіч М. І. Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды. Мн., 1990.

4. Мальдзіс А. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя: Нарысы быту і звычаяў. Мн., 1982.

5. Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии: новая концепция. Мн., 1991.

6. Помнікі этнаграфіі: Методыка выяўлення, апісання і збірання. Мн., 1981. Тегако Л. И., Саливон И. И. Основы антропологии и экологии человека. Мн., 1997.

7. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі. Мн., 1996.

8. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Мн., 1997.

Модуль 3. Гаспадарка і матэрыяльная культура.

Асноўная

1. Беларусы. Т. 1. Прамысловыя і рамесныя заняткі. Мн., 1995.

2. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.

3. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая

1. Беларускае народнае адзенне. Мн., 1975.

2. Браім І. М. Рыбалоўства ў Беларусі: гіст.-этнагр. нарыс. Мн., 1976.

3. Гурков В. С., Терехин С. Ф. Бортничество в Белоруссии. Мн., 1980.

4. Жабінская М. П. Складзі ўзор сам. Мн., 1992.

5. Курилович А. Н. Белорусское народное ткачество. Мн., 1981.

6. Лакотка А. І. Сцежкамі дзядоў. Мн., 1986.

7. Лакотка А. І. Пад стрэхамі прашчураў. Мн., 1995.

8. Милюченков С. А. Белорусское народное гончарство. Мн., 1984.
9. Молчанова Л. А. Материальная культура белорусов. Мн., 1968.
10. Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў. Мн., 1974.
11. Паззія беларускага земляробчага календара. Мн., 1992.
12. Сахута Я. М. Народнае мастацтва Беларусі. Мн., 1997.
13. Цітоў В. С. Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. Мн., 1994.
14. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Мн., 1997.

Модуль 4. Беларускае народнае жыллё.

Асноўная

1. Беларусы. Т. 2. Дойлідства. Мн., 1997.
2. Беларусы. Т. 8 Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Мн., 2005.
3. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
4. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая

1. Лакотка А. І. Сцежкамі дзядоў. Мн., 1986.
2. Лакотка А. І. Беларускае народнае дойлідства. Мн., 1991.
3. Лакотка А. І. Пад стрэхамі прашчураў. Мн., 1995.
4. Молчанова Л. А. Материальная культура белорусов. Мн., 1968.
5. Сахута Я. М. Народнае мастацтва Беларусі. Мн., 1997.
6. Цітоў В. С. Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. Мн., 1994.
7. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Мн., 1997.

Модуль 5. Беларуская кухня.

Асноўная

1. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
2. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая

1. Наваградскі Т. А. Беларуская народная кулінарыя XIX — пачатку XX ст. Мн., 1995.
2. Навагродскі Т. А. Традыцыі народнага харчавання беларусаў. Мн., 2000.
3. Яшкін І. Я. Грыбы ў традыцыйнай беларускай кухні. Мн., 1995.

Модуль 6. Сям'я.

Асноўная

1. Беларусы Т. 5. Сям'я. Мн., 2001.

Дадатковая

1. Арлова Г. П. Беларуская народная педагогіка. Мн., 1993.
2. Кухаронак Т. У. Радзіныя звычаі і абрады беларусаў. Мн., 1993.
3. Мелешко Я. Я. Современные гражданские обряды и традиции. Мн., 1985.
4. Ракава Л. В. Традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы. Мн., 2000.

5. Сям'я і сямейны быт беларусаў. Мн., 1990.
6. Федароўскі М. Люд беларускі. Вяселле. Мн., 1991.
7. Хатэнка А. Зніч крыжовых дарог. Мн., 1992.
8. Народная педагогіка беларусаў. Мн., 1996.
9. Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. Мн., 1987.
10. Сям'я і сямейны быт беларусаў / В.Бандарчык, Г.Курыловіч, Л.Ракава і інш. Мн., 1990.

Модуль 7. Традыцыйная духоўная культура.

Асноўная

1. Беларусы. Т.7. Вусная народная творчасць. Мн., 2004.
2. Беларускі фальклор. Мн., 1996.
3. Беларускі фальклор. Мн., 2005.
4. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
5. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая

1. Барташэвіч Г. А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя. Мн., 1985.
2. Беларуская вусна-паэтычная творчасць. Мн., 1988.
3. Беларуская фалькларыстыка. Мн., 1989.
4. Беларускі фальклор у сучасных запісах. Мн., 1983.
5. Жарты, анекдоты, гумарэскі. Мн., 1984.
6. Лакотка А. І. Сцежкамі дзядоў. Мн., 1986.
7. Легенды і паданні. Мн., 1983.
8. Ліцвінка В. Святы і абрады беларусаў. Мн., 1997.
9. Минько Л. И. Суеверия и приметы: Истоки и сущность. Мн., 1975.
10. Народная педагогіка беларусаў. Мн., 1996.
11. Паэзія беларускага земляробчага календара. Мн., 1992.
12. Цітоў В. С. Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. Мн., 1994.
13. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Мн., 1997.
14. Чурко Ю. М. Белорусский народный танец. Мн., 1972.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. Мн., 1999.
2. Беларускі фальклор. Мн., 1996.
3. Беларускі фальклор. Мн., 2005.
4. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
5. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Прарэктар па вучэбнай рабоце

Ю.А.Быкадораў

“01” снежня 2008г.

Рэгістрацыйны № УД-27-05/06/р.

ГІСТАРЫЧНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ

Вучэбная праграма для спецыяльнасцей:

1-02 01 01

Гісторыя

1-02 01 02

Гісторыя. Дадатковая спецыяльнасць

Факультэт гістарычны

Кафедра дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі

Курс 1

Семестр 1,2

Лекцыі 48 гадзін

Залік 2 семестр

Экзамен 1 семестр

Практычныя заняткі 34 гадзіны

Усяго аудыторных гадзін па дысцыпліне 82

Усяго гадзін па дысцыпліне 155

Форма атрымання

вышэйшай адукацыі
дзённая, завочная

2008

Вучэбная праграма складзена на аснове тыпавой вучэбнай праграмы па дапаможных гістарычных дысцыплінах № ТД-А.122 /тып. ад 29.12.2008г.

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння ў якасці рабочага варыянту на пасяджэнні кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі

“ 29 ” жніўня 2008 года, пратакол № 1.

Загадчык кафедры

_____ І.І. Багдановіч

Адобрана і рэкамендавана да зацвярджэння Саветам гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

“ 03 ” верасня 2008 г., пратакол № 1.

Старшыня

_____ М.М. Забаўскі

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Краязнаўства і этналогія Беларусі адносіцца да цыклу спецыяльных гістарычных дысцыплін і прызначана для студэнтаў гістарычных факультэтаў педагогічных універсітэтаў па спецыяльнасцях: 1-02 01 01 Гісторыя; 1-02 01 02 Гісторыя. Дадатковая спецыяльнасць.

Гістарычнае краязнаўства – гэта комплекснае навуковае вывучэнне насельніцтвам гісторыі і гісторыка-культурнай спадчыны сваёй мясцовасці.

Гістарычнае краязнаўства з’яўляецца адным з важнейшых сродкаў адукацыі і выхавання чалавека. Гэта неад’емная складаючая навучальна-выхаваўчага працэсу, працы настаўніка гісторыі. Краязнаўчая работа і яе матэрыялы ўплываюць на павышэнне якасці адукацыі, спрыяюць патрыятычнаму, эстэтычнаму і фізічнаму выхаванню навучэнцаў, усебаковаму

росту і развіццю іх здольнасцей, фарміраванню практычных навыкаў і ўменняў праводзіць самастойныя навуковыя даследаванні.

Этналогія Беларусі садзейнічае разуменню этнічных асаблівасцей беларускага народа, традыцый і ўмоў яго існавання, механізмаў і заканамернасцей яго функцыянавання і трансфармацыі, будзіць цікавасць да культуры і каштоўнасцей іншых народаў, дапамагае студэнтам усвядоміць раўнапраўнасць розных культур, важнасць месца і ролі кожнага народа ў гістарычным развіцці чалавецтва, выпрацаваць прынцыпы ўзаемапавагі ў міжкультурных і міжнацыянальных зносінах.

Краязнаўства і этналогія Беларусі непасрэдным чынам звязана з такімі навуковымі дысцыплінамі як гісторыя Беларусі, археалогія і іншымі, а таксама і з шэрагам спецыяльных гістарычных дысцыплін – палеаграфіяй, нумізматыкай, геральдыкай, фалерыстыкай і г.д. Такім чынам, вялікае значэнне ў вывучэнні краязнаўства і этналогія Беларусі мае міждысцыплінарны падыход.

Змест дысцыпліны падзелены на 20 модуляў.

Мэта і задачы дысцыпліны

Мэта краязнаўства і этналогіі Беларусі - падрыхтоўка будучых настаўнікаў да самастойнай краязнаўчай работы, да выкарыстання яе як важнага сродку навучальна-выхаваўчага працэсу; знаёмства з гісторыка-культурнай спадчынай Беларусі, метадамі яе зберажэння і выкарыстання; патрыятычнае выхаванне студэнтаў, фарміраванне ў іх беражлівых адносін да гісторыка-культурных каштоўнасцей.

Задачы гістарычнага краязнаўства Беларусі заключаюцца ў тым, што студэнты павінны:

- авалодаць навыкамі арганізацыі краязнаўчай работы ў школе;
- умець падрыхтаваць і правесці гісторыка-краязнаўчую экскурсію;
- авалодаць уменнямі весці навуковую краязнаўчую работу;
- ведаць асноўныя этапы развіцця гісторыка-краязнаўчай работы на Беларусі;
- ведаць і ўмець прымяняць на практыцы заканадаўства Рэспублікі Беларусь аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны;
- ведаць асноўныя этапы развіцця архітэктуры і садова-паркавага мастацтва Беларусі, іх стылёвыя асаблівасці;
- ведаць найбольш адметныя помнікі гісторыі і культуры Беларусі;
- пазнаёміцца з гісторыяй і асновамі дзейнасці музейных і архіўных устаноў Беларусі.

Задачы этналогіі Беларусі: засваенне тэарэтычных ведаў у галіне этналогіі; вывучэнне сучасных этнічных працэсаў і змяненняў у быццё і культуры беларускага народа; авалоданне практычнымі ўменнямі выкарыстання ведаў і практычных навыкаў у галіне этналогіі пры вывучэнні агульнай гісторыі; выкарыстанне дадзеных этналогіі ў вучэбнай і пазакласнай рабоце.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛА

Гістарычнае краязнаўства Беларусі

Нулявы модуль. Прадмет і задачы гістарычнага краязнаўства.

Паняцце «краязнаўства». Аб'екты даследавання. Галіновае краязнаўства. Гістарычнае краязнаўства і яго крыніцы. Дзяржаўнае, грамадскае і школьнае краязнаўства. Праграмнае і праграмавае краязнаўства. Роля краязнаўства ў навучанні і выхаванні школьнікаў, у справе аховы прыроды, помнікаў гісторыі і культуры. Значэнне гістарычнага краязнаўства ў падрыхтоўцы настаўнікаў гісторыі.

Модуль 1. Развіццё гістарычнага краязнаўства на беларускіх землях.

Старажытнейшыя крыніцы гістарычнага краязнаўства на Беларусі. Летапісы і хронікі, актавы матэрыял, заканадаўчыя помнікі, гаспадарчыя дакументы, дзённікі, успаміны, літаратурна-публіцыстычныя творы. Збіральніцкая дзейнасць Радзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў, Агінскіх, Тызенгаўза.

Гістарычнае краязнаўства XIX – пачатку XX ст. Першыя спробы навуковага вывучэння Беларусі. Беларускае вольнае эканамічнае таварыства. Краязнаўчая дзейнасць З.Даленга-Хадакоўскага, Т.Нарбута, братоў Тышкевічаў, А.Кіркора. Дзейнасць Віленскіх археаграфічнай і археалагічнай камісій, Паўночна-Заходняга аддзела Рускага геаграфічнага таварыства, Мінскага царкоўнага гісторыка-эканамічнага камітэта і інш. Выданне зборнікаў дакументаў і матэрыялаў "Витебская старина", "Минская старина" і інш. Краязнаўчы матэрыял у перыядычным друку. А.М. Семянтоўскі, Ю.Ф. Крачкоўскі, А.П. Сапуноў, Е.Р. Раманаў, Л.І. Даўгяла і інш.

Гістарычнае краязнаўства ў савецкі час. Краязнаўства і палітыка беларусізацыі. Інстытут беларускай культуры. Цэнтральнае бюро краязнаўства. Першая Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя, Першы і Другі Усебеларускія краязнаўчыя з'езды. Часопіс "Наш край". Краязнаўства ў школе. Заснаванне краязнаўчых музеяў. Краязнаўства ў Заходняй Беларусі. Згортванне краязнаўчай работы ў 30-я гг. Краязнаўчая работа ў пасляваенныя гады. Школьнае і турысцкае краязнаўства, пошуковая праца. Увядзенне краязнаўства ў праграму ВНУ. Дзейнасць Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, Беларускага фонда культуры, Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны і інш. Аднаўленне работы Беларускага краязнаўчага таварыства. Характарыстыка бюлетэня "Помнікі гісторыі і культуры Беларусі", часопіса "Спадчына", шматтомнай серыі кніг "Памяць".

Модуль 2. Гісторыка-культурная спадчына, яе ахова і выкарыстанне.

Паняцце "гісторыка-культурная спадчына". Ахова помнікаў гісторыі і культуры ў XIX--пачатку XX ст. Будаўнічы статут, Інструкцыі археалагічных камісій, абмеркаванне пытанняў аховы помнікаў на археалагічных з'ездах.

Дзейнасць губерnskіх вучоных архіўных камісій, губерnskіх статыстычных камітэтаў.

Першыя пастановы органаў савецкай улады па ахове помнікаў. Арганізацыя музеяў. Стан захаванасці помнікаў гісторыі і культуры ў 20-30-я гады. Ахова помнікаў у пасляваенныя гады. Дзейнасць грамадскасці па ахове гісторыка-культурнай спадчыны. Выданне краязнаўчай літаратуры. “Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі”. Закон Рэспублікі Беларусь “Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны”. Дзяржаўная інспекцыя. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей. Банк звестак аб гісторыка-культурнай спадчыне. Ахоўныя абавязацельствы. Ахоўныя зоны. Кансервацыя і рэстаўрацыя помнікаў.

Модуль 3. Гістарычнае краязнаўства ў вучэбнай і пазакласнай рабоце.

Праграма для базавай і сярэдняй школы і гістарычнае краязнаўства. Сувязі праграмага і непраграмага краязнаўства. Краязнаўчы матэрыял на ўроках гісторыі. Правядзенне ўрокаў-экскурсій і іншых урокаў, поўнасцю заснаваных на выкарыстанні краязнаўчага матэрыялу. Збіранне і назапашванне настаўнікамі гісторыі краязнаўчага матэрыялу. Факультатыўныя заняткі па краязнаўстве. Формы іх правядзення.

Асноўныя формы пазакласнай гісторыка-краязнаўчай работы ў школе. Масавае, групавое і індывідуальнае праца па краязнаўстве і іх узаемасувязь. Гурток як асноўная форма арганізацыі пазакласнай краязнаўчай работы. Планаваанне, састаў і змест працы гуртка. Экскурсіі, экспедыцыі і паходы па родным краі, іх падрыхтоўка, правядзенне, афармленне матэрыялаў, падвядзенне вынікаў. Грамадска-карысная праца ў час паходаў і экспедыцый. Гісторыка-краязнаўчыя вечары, канферэнцыі, алімпіяды, віктарыны, выстаўкі. Выпуск газет, бюлетэняў, напісанне рэфератаў.

Гісторыка-краязнаўчая экскурсія, яе падрыхтоўка і правядзенне. Экскурсіі агульныя і тэматычныя. Формы арганізацыі экскурсіі. Асаблівасці экскурсій у залежнасці ад уключанасці ў вучэбны працэс. Галоўныя этапы падрыхтоўкі экскурсіі: вызначэнне мэты і тэмы экскурсіі, збор матэрыяла, адбор і вывучэнне экскурсійных аб’ектаў, распрацоўка маршрута, падрыхтоўка тэкста і метадычнай распрацоўкі экскурсіі. Метадычныя прыёмы паказа аб’ектаў і расказа. Папярэдні агляд, аналіз, рэканструкцыя, лакалізацыя падзей, параўнанне, дэманстрацыя. Расказ па тэме экскурсіі: ад асобнага да агульнага ці ад агульнага да асобнага. Праблемная форма выкладання вуснага матэрыяла. Прыёмы вуснага выкладання матэрыяла: экскурсійная даведка, славесная рэканструкцыя, тлумачэнне, характарыстыка, каменціраванне, гутарка. Тэхніка правядзення экскурсіі. Асноўныя патрабаванні да экскурсавода.

Школьныя музеі і іх профілі. Савет музея, збор, улік і захаванне матэрыялаў музеяў. Экспазіцыя школьнага музея. Выкарыстанне матэрыялаў школьнага музея ў навучальнай і выхаваўчай рабоце школы.

Бібліяграфія па гістарычнаму кразнаўству. Пошук і адбор літаратуры. Выбар тэмы даследавання. План-тэзісы. Правілы цытавання, спасылкі. Спіс літаратуры. Афармленне работы.

Модуль 4. Архітэктурныя стылі Еўропы і Беларусі.

Паняцце "помнік архітэктуры". Зараджэнне архітэктуры. Ордэрная сістэма старажытнай Грэцыі. Далейшае развіццё архітэктуры ў старажытным Рыме. Ордэрная сістэма, будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі, горадабудаўніцтва. Антычная спадчына ў архітэктуры Беларусі.

Архітэктурныя стылі сярэднявечча і іх адметнасці. Візантыйскі, раманскі стылі, готыка. Візантыйская і раманская архітэктура на беларускіх землях. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Готыка ў архітэктуры Беларусі. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Горадабудаўніцтва.

Рэнесанс і яго асаблівасці. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Рэнесанс на Беларусі.

Барока, яго асаблівасці. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Барока ў архітэктуры Беларусі.

Класічны стыль, яго асаблівасці. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Горадабудаўніцтва. Класіцызм у архітэктуры Беларусі.

Эклектыка і эклектычныя накірункі ў архітэктуры XIX – пачатку XX ст. Эклектызм і рэтраспектывізм - адраджэнне ранейшых стыляў у новых умовах. Рамантызм, псеўдарускі стыль, мадэрн.

Постмадэрн і яго накірункі. Постмадэрн у беларускай архітэктуры XX ст.

Модуль 5. Мураванае дойлідства Беларусі.

Архітэктура беларускіх земляў ў XI-XV стст. Архітэктура і горадабудаўніцтва Беларусі ў XI—XIII стст. Сафійскі сабор (Полацк, XI ст.). Сабор і Барысаглебская царква Бельчыцкага манастыра (Полацк, першая палова XII ст.). Полацкая архітэктурная школа. Спаса-Ефрасіннеўская царква (Полацк, XII ст.). Царква Звеставання (Віцебск, XII ст.). Асаблівасці архітэктуры, мастацкія вартасці, будаўнічыя матэрыялы і прыёмы будаўніцтва. Гродзенская архітэктурная школа і яе асаблівасці. Ніжняя Прачысенская і Барысаглебская цэрквы (Гродна XII ст.). Развіццё абароннага дойлідства. Вежы-данжоны. Камянецкая вежа (XIII ст.) і інш. Новагародскі замак (XIII ст.).

Готыка на Беларусі. Троіцкі касцёл у Ішкальдзе (XIV ст.). Замкі агульнадзяржаўнага значэння ў Новагародку, Гродне, Лідзе, Крэве (XIV - XV стст.).

Архітэктура і горадабудаўніцтва беларускіх земляў у XVI - XVIII стст. Прыватнаўласніцкія замкі і гарады. Рэнесанс ў архітэктуры Беларусі. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі. Храмы абарончага тыпу. Храмы ў Сынковічах (канец XV – пачатак XVII ст.), Мураванке (пачатак XVI ст.) Кальвінскія зборы. Кальвінскі збор у Заслаўі (XVI ст.) і інш.

Будаўніцтва замкаў на беларускіх землях: Мірскі замак (XVI – першая палова XVII ст.), Нясвіжскі замак і гарадскія ўмацаванні (XVI - XVIII стст.), Смаляны (XVII ст.) і інш.

Барока ў беларускай архітэктуры. Ранняя барока (канец XVI – першая палова XVII ст.), сталае барока (другая палова XVII ст. – 1730-я гг.), позняя (Віленскае) барока (1730 - 80-я гг.). Фарны касцёл у Нясвіжы (канец XVI ст.), Мікалаеўская царква ў Магілёве (XVII ст.), Гродзенскі фарны касцёл (XVIII ст.) і інш.

Архітэктура і горадабудаўніцтва беларускіх земляў канца XVIII- пачатку XX стст. Класіцызм у архітэктуры. Архітэктура і горадабудаўніцтва Беларусі канца XVIII –першай паловы XIX ст. Архітэктурна-планіровачныя работы на Беларусі ў канцы XVIII –пачатку XIX ст. Рэгулярная планіроўка гарадоў, зберажэнне іх гістарычнай забудовы. Палацы ў Гомелі (канец XVIII – сярэдзіна XIX ст.), Жылічах (першая палова XIX ст.), Снове (першая палова XIX ст.) і інш. Культавая архітэктура. Саборы Іосіфа ў Магілёве (канец XVIII ст.), Петрапаўлаўскі ў Гомелі (першая трэць XIX ст.) і інш.

Эклектыка, гістарычныя стылі: рамантызм, псеўдарускі стыль, неаготыка і г.д. Мадэрн. Архітэктура і горадабудаўніцтва Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. Мінскі Троіцкі Залатагорскі касцёл (другая палова XIX ст.). Мінскі Чырвоны касцёл (пачатак XX ст.), жылыя дамы ў стылі мадэрн г.Мінска (дом № 11 па вул. Кірава, № 17 і 19 па вул. Савецкай і інш.), другіх гарадоў Беларусі.

Архітэктура Беларусі ў XX ст. Адметнасці архітэктуры і горадабудаўніцтва ў савецкі час. Постмадэрнісцкія напрамкі ў архітэктуры. Зварот да гістарычных стыляў. Дом урада Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дом-камуна, архітэктурны комплекс праспекта Незалежнасці і інш.

Модуль 6. Садова - паркавае мастацтва Беларусі.

Станаўленне і развіццё садова-паркавага мастацтва. Гістарычныя вытокі дэкаратыўнага саадаводства. Сады, агароды, траўнікі манастыроў і замкаў феадалаў (Бялыніцкага манастыра – пачатак XVI ст., сад Кобрынскага замка – XVI ст.). Уплыў італьянскай культуры на развіццё садова-паркавага мастацтва Беларусі XVI ст. “Італьянскія” сады ў Міры, Радзівілімонтах і інш. Рэгулярныя паркі эпохі барока і французскага класіцызму. Палацава-паркавы ансамбль у Дзярэчыне (Зельвенскі раён), Дуброўскі парк (Пінскі раён) – канец XVIII ст. і інш. Пейзажныя паркі перыяду рамантызму (канец XVIII – першая палова XIX ст.). Парк Свяцк (Гродзенскі раён), (Баранавіцкі раён) і інш. Пейзажныя натуралістычныя паркі (другая палова XIX – пачатак XX ст.). Парк Лошыца (Мінскі раён), Альберцін (Слоні́мскі раён) і інш. Пейзажныя паркі перыяду эклектыкі (другая палова XIX –пачатак XX ст.). Парк Пружаны (Пружанскі раён), Краскі (Ваўкавыскі раён) і інш.

Модуль 7. Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў дзяржаўных архівах і музеях

Станаўленне і развіццё музейнай справы на Беларусі. Тыпы музеяў: навукова-даследчыя, навуковыя і вучэбныя. Профілі музеяў: гістарычныя, краязнаўчыя, прыродазнаўчыя, мастацтвазнаўчыя, літаратурныя і інш. Фонды музеяў: асноўны, абменны і навукова-дапаможных матэрыялаў. Камплектаванне

асноўнага фонду музеяў. Афармленне экспазіцыі музея. Улік і навуковае апісанне матэрыялаў музея. Сувязь паміж дзяржаўнымі і школьнымі музеямі.

Першыя архіўныя ўстановы на Беларусі. Метрыка Вялікага княства Літоўскага, архівы Радзівілаў, Сапегаў, Хадкевічаў.

Архіўныя ўстановы ў БССР і Рэспубліцы Беларусь. Дакументы па гісторыі Беларусі ў замежных архівах. Захаванне матэрыялаў у архівах. Фонды, вопісы, адзінкі захавання. Састаў фондаў мясцовых архіваў. Архівазнаўства. Выданні дакументальных матэрыялаў.

Парадак працы з архіўнымі матэрыяламі. Допуск да архіўных матэрыялаў. Выяўленне даследчыкамі неабходных дакументаў. Афармленне выпісак і фотакопій. Выкарыстанне архіўных матэрыялаў у навуковых даследаваннях, навучальнай і выхаваўчай рабоце ў школе.

Этналогія Беларусі

Нулявы модуль. Уводзіны

Прадмет і задачы этналогіі. Паняцці “быт”, “культура”, “этнас”, “этнічная тэрыторыя”. Іх адзнакі. Метады і асноўныя праблемы этналагічных даследаванняў. Этнаграфічныя веды як фактар нацыянальнай свядомасці і жыццяздольнасці беларускага народа.

Віды крыніц этналогіі. Пісьмовыя крыніцы. Летапісы. Хронікі. Запісы паслоў і падарожнікаў. Мемуары. Актавыя дакументы.

Палявыя даследаванні. Фіксацыя звестак. Палявы сшытак і дзённік. Пашпартызацыя этнаграфічных матэрыялаў. Стацыянарны і экспедыцыйны метады. Сацыялагічны метады. Выяўленчыя матэрыялы. Малюнкі. Барэльефы. Скульптура.

Архіўныя і музейныя зборы.

Выкарыстанне матэрыялаў лінгвістыкі, археалогіі, антрапалогіі, фальклору.

Масавыя крыніцы (пісьмовыя і рэчавыя). Выкарыстанне этнаграфічных ведаў у сучасным грамадстве.

Класіфікацыя народаў свету (геаграфічная, антрапалагічная, моўная, гаспадарча-культурная).

Фарміраванне этнаграфіі як самастойнай навукі ў сярэдзіне XIX ст. Эвалюцыйны кірунак. Л. Г. Морган. Дыфузіяніскі кірунак. Ф. Грэбнеў. Псіхалагічная канцэпцыя ў этнаграфіі. Рэлятывізм. Неаэвалюцыяністы.

Модуль 1. Гісторыя этналагічнага вывучэння Беларусі

Першапачатковае назапашванне этнаграфічных звестак аб Беларусі. Уплыў Рускага географічнага таварыства на развіццё этнаграфічных даследаванняў. Этнаграфічныя працы Я. Чачота, У. Сыракомлі, З. Хадакоўскага, Я. Тышкевіча, Ю. Крашэўскага, А. Рыпінскага, Л. Галембёўскага.. Іх характар.

Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў другой палове XIX ст. Дзейнасць П. Шпілёўскага, П. Бяссонава, У. Насовіча. Этнаграфічныя экспедыцыі С. Максімава, П. Чубінскага. Утварэнне Паўночна-Заходняга аддзела РГТ. Збор

і друкаванне этнаграфічных матэрыялаў П. Шэйнам, М. Нікіфароўскім, Е. Раманавым, У. Дабравольскім. Этнаграфічная дзейнасць М. Янчука, М. Доўнар-Запольскага, А. Багдановіча. Вывучэнне гісторыі беларускай этнаграфіі А. Цыпіным. Вывучэнне быту і традыцыйнай культуры сялян М. Федароўскім.

Развіццё беларускай этнаграфіі ў канцы XIX — пачатку XX ст. Навуковая дзейнасць А. Сержпутоўскага, У. Сербавы. Уклад Я. Карскага ў беларускую этнаграфію.

Этнаграфічнае вывучэнне Беларусі ў савецкі час. Стварэнне навуковых устаноў па вывучэнні народнай культуры. Беларускае вольна-эканамічнае таварыства. Беларускі народны ўніверсітэт. Навукова-тэрміналагічная камісія. Інстытут беларускай культуры. Першыя спробы стварэння марксісцкай гістарыяграфіі беларускай этнаграфіі (1920-я — пачатак 30-х гг. XX ст.).

Распрацоўка гісторыі беларускай этнаграфіі А. Шлюбскім. Згортванне этнаграфічных даследаванняў у 1938—1940 гг. “Выкрывальніцкія” артыкулы і брашуры А. Бабровіча, І. Шпілеўскага, М. Грынבלата, М. Нікольскага.

Страты этнаграфічных матэрыялаў, навуковых рукапісаў, калекцый этнаграфічных прадметаў у час вайны.

Аднаўленне навуковага цэнтра па вывучэнні беларускай этнаграфіі пасля вызвалення рэспублікі. Пачатак сістэматычнага вывучэння беларускай этнаграфіі з сярэдзіны 1950-х гг. Стварэнне Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Распрацоўка праблематыкі сучаснай беларускай этналогіі. Даследаванне этнагенезу і этнічнай гісторыі, праблем традыцыйнай гаспадаркі і матэрыяльнай культуры, грамадскага і сямейнага быту, традыцыйнай духоўнай культуры. Абагульняючыя працы па этналогіі другой паловы XX ст. — пачатку XXI ст.

Модуль 2. Этнічная гісторыя Беларусі

Старажытнейшае насельніцтва на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў эпоху старажытнакаменнага веку. Змена этнічнага складу насельніцтва ў эпоху бронзы.

Перадумовы фарміравання беларускага этнасу ў раннім сярэднявеччы. Рассяленне славян на тэрыторыі Беларусі. Асіміляцыя мясцовага даславянскага насельніцтва і фарміраванне першапачатковых усходнеславянскіх этнічных супольнасцей: дрыгавічоў, радзімічаў, крывічоў. Значэнне ўтварэння старажытных дзяржаў у фарміраванні народнасцей. Тэрыторыя сучаснай Беларусі ў агульнаўсходнеславянскі перыяд. “Палешукі” і “беларусцы”. Утварэнне беларускай мовы, яе дыялекту. Фарміраванне тэрыторыі Беларусі ў познім сярэднявеччы.

Асноўныя канцэпцыі паходжання беларусаў: велікаруская, велікапольская, старажытнаруская, крывіцкая, крывіцка-дрыгавіцка-радзіміцкая, балцкая, фіна-угорская, эвалюцыйна-дыфузійная.

Этнічнае развіццё беларускага народа. З'яўленне на беларускіх землях пасяленняў яўрэяў, татараў, рускіх, палякаў, літоўцаў, латышоў і інш. Становішча, заняткі гэтых нацыянальных супольнасцей і іх узаемаадносіны з мясцовым беларускім насельніцтвам. Фарміраванне беларускай нацыі. Беларуская нацыя ў 20—90-я гг. XX ст. Міжэтнічныя адносіны на сучасным этапе. Ментальнасць і нацыянальны характар беларусаў. Беларуская дыяспара. Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны.

Модуль 3. Гаспадарка і матэрыяльная культура беларусаў

Уплыў прыродна-кліматычных і сацыяльна-эканамічных фактараў на развіццё земляробства. Сістэмы земляробства. Тыпы традыцыйных ворыўных прылад. Прылады баранавання і сеяння. Асноўныя прылады для ўборкі збожжавых культур, малацьбы і веяння. Захоўванне збожжа і бульбы. Традыцыйныя прылады апрацоўкі збожжа, ільну і каноплі. Традыцыйная ежа. З'яўленне новых прадуктаў харчавання.

Прамысловыя і рамесныя заняткі. Здабываючыя промыслы (збіральніцтва, рыбалоўства, паляўніцтва, пчалярства, лясныя і лесахімічныя промыслы) і рамёствы (ткацтва, вышыўка, кавальства, дрэваапрацоўка, ганчарства, пляценне, скураныя рамёствы і інш.). Іх роля і месца ў быце беларусаў.

Традыцыйнае адзенне. Тыпалогія адзення. Матэрыялы. Асноўныя спосабы ўпрыгожвання. Мужчынскае адзенне. Тыповы комплекс. Верхняе адзенне сялян і шляхты. Жаночае адзенне. Адметнасці жаночай вопраткі. Тыповы жаночы комплекс.

Галаўныя ўборы. Мужчынскія і жаночыя галаўныя ўборы. Тыпалагічныя асаблівасці.

Абутак. Класіфікацыя абутку паводле матэрыялу, канструкцый, сезона года, бытавой сітуацыі.

Этнічныя асаблівасці адзення. Лакальныя адрозненні.

Модуль 4. Беларускае народнае жыллё

Арганізацыя жыллага асяродка. Функцыі жылля. Эвалюцыя жылля, яго сацыяльныя і культурна-бытавыя асаблівасці. Асноўныя функцыянальныя і архітэктурна-будаўнічыя адметнасці беларускага традыцыйнага жылля.

Сядзіба (двор) і сядзібныя пабудовы. Жылыя, падсобныя, гаспадарчыя і прамысловыя памяшканні. Жыллёва-бытавы комплекс. Функцыі і канструкцыйныя асаблівасці кожнай з пабудоў; геаграфія распаўсюджвання, рэгіянальныя і сацыяльныя рысы. Размяшчэнне, тыпы сядзібнай забудовы (тыпы двара): замкнуты (вяночны, круглы), двухрадны, трохрадны, крыты, пагонны, г-падобны, рассеяны (свабодны, з незвязанымі пабудовамі). Забудовы. Сацыяльныя і рэгіянальныя асаблівасці сядзібнай забудовы.

Інтэр'ер жылля. Інтэр'ер як унутраная прастора, функцыянальна і эстэтычна арганізаваная.

Інтэр'ер курнай хаты (да 60-х гг. XIX ст.). Структурныя часткі: курная печ, верхнік (душнік, дымнік); спальны пол, палаці, полаг; падлога і столя; лавы, грады; красны кут (покуць), бажніца, стол, зэдаль; “бабін кут”, гаспадарчы ўслон, кухонная паліца. Традыцыйная мэбля, посуд і бытавыя рэчы. Асвятленне хаты: лучнікі, светач, каганец. Агонь у светаўяўленнях, звычаях, абрадах. “Жаніцьба коміна”.

Інтэр'ер гарадскога і шляхецкага жылля. Змены ў інтэр'еры народнага жылля ў другой палове XIX – пачатку XX ст. Працэс сацыяльнага рассялення ў абліччы паселішчаў і інтэр'еры жылля. Традыцыйныя элементы ў інтэр'еры сучаснага жылля.

Народнае дойлідства. Звычаі і абрады.

Драўлянае дойлідства – адно з самых распаўсюджаных і прыярытэтных рамёстваў у Беларусі. Асноўныя інструменты. Будаўнічыя канструкцыі: каркасная (слупавая) і зрубная. Фундамент (штандары, палі, падмурак, прызба). Дахі, іх форма і канструкцыя: зрубная (закотам і стажковая), каркасная (на сохах і кроквах). Пакрыццё стрэх. Дэкор у народным дойлідстве. Культавыя пабудовы – увасабленне лепшых традыцый народнага дойлідства.

Будаўнічыя звычаі, абрады, павер'і.

Модуль 5. Беларуская кухня

Класіфікацыя страў: раслінныя і мясныя, постныя і скаромныя, паўсядзёныя, святочныя, абрадавыя.

Хлеб у традыцыйна-бытавой культуры беларусаў. Віды і сарты хлеба. Хлебныя вырабы: ляпні, перапечкі, сачні, варэнікі і пампушкі, праснакі, каржы, пернікі, крэндзелі, абаранкі, хрусты. Абрадавыя печывы. Бліны і аладкі. Мучныя стравы. Аўсяныя мучныя стравы. Крупяныя стравы.

Бульба і гародніна. Малако і малочныя прадукты. Мясная ежа. Рыба і рыбныя стравы. Пітво. Класіфікацыя напіткаў.

З'яўленне новых прадуктаў харчавання.

Модуль 6. Сям'я

Формы сям'і. Асноўныя функцыі сям'і. Рэгламентацыя ўнутрысямейных адносін. Становішча жанчыны ў беларускай сям'і. Колькасны састаў сем'яў. Роля сямейнай традыцыі як сродку перадачы, захавання і замацавання міжпакаленнай этнакультурнай інфармацыі.

Шлюб. Шлюбны ўзрост. Маёмасныя адносіны пры заключэнні шлюбу. Прымацтва. Стабільнасць шлюбу. Скасаванне шлюбу. Вясельная абраднасць. Сватанне. Заручыны. Суборная субота. Вяселле. Вясельныя чыны. Каравайны звычай. Царкоўны абрад вячання. Увядзенне нявесты ў хату жаніха. Абрадавыя дзеянні, накіраваныя на праверку працоўных здольнасцей нявесты і яе характару. Паслявясельныя звычаі і абрады. Лакальныя асаблівасці беларускай вясельнай абраднасці.

Радзіны. Радзіныя звычаі і абрады.

Пахавальна-памінальная абраднасць. Семантыка і сімволіка пахавальнай абраднасці. Этнаканфесійныя і рэлігійнальныя асаблівасці пахаванняў. Культ продкаў.

Сучасная сітуацыйная абраднасць у Беларусі. Міжэтнічныя шлюбы.

Модуль 7. Традыцыйная духоўная культура

Вераванні народаў Беларусі. Міфалагічныя вобразы традыцыйнай народнай рэлігіі.

Магічныя абрады. Гаспадарчая, лячэбная, любоўная і шкоданосная магія. Замовы.

Вусная народнасць творчасць. Фальклор як сродак выхавання нацыянальнай свядомасці беларусаў. Беларускія народныя песні.

Беларускі народны каляндар. Каляндарна-абрадавая паэзія. Пазаабрадавая паэзія. Частушкі.

Казкі. Сацыяльна-бытавыя і народныя казкі. Казкі пра жывёл, іх ідэйны змест.

Неказачная проза. Легенды, паданні, прыкметы, павер'і.

Анекдоты, жарты, досціпы.

Народная музыка. Характэрныя рысы народнай вакальнай творчасці. Народная інструментальная музыка. Народныя інструментальныя ансамблі.

Народнае харэаграфічнае майстэрства. Карагоды. Традыцыйныя народныя танцы. Распаўсюджванне новых бытавых танцаў.

Народны тэатр. Батлейка.

СПІС АСНОЎНАЙ І ДАДАТКОВАЙ ЛІТАРАТУРЫ ПА ДЫСЦЫПЛІНЕ “КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ”

Гістарычнае краязнаўства Беларусі

Асноўная

1. Ашурков В.Н., Кацюба Д.В., Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. М., 1980.
2. Историческое краеведение Белоруссии. Мн., 1980.
3. Каханоўскі Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі XVI – XX стст. Мн., 1984.
4. Методика историко-краеведческой работы в школе. М., 1982.
5. Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Вуч. дапаможнік. Мн, 2004.

Дадатковая

1. Алексеев Л.В. Археология и краеведение Белоруссии XVI –30-е годы XX в. Мн., 1996.
2. Архітэктура Беларусі: Энцыкл. давед. Мн., 1993.
3. Вопросы архивоведения и источниковедения в БССР. Мн., 1971.
4. Гужаловский А.А. Музеи Белоруссии в дооктябрьский период // Музей и власть. М., 1991.
5. Закон Рэспублікі Беларусь «Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны» // Звязда. 1992. 1 снеж.

6. Музееведение: Вопросы теории и методики. М., 1987.
7. Охрана памятников истории и культуры: Сб.док. М., 1973.
8. Ткачев М.А. Замки Белоруссии. Мн., 1987.
9. Федорук А.Т. Садово-парковое искусство Белоруссии. Мн., 1989.
10. Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. Мн., 1986.

Этналогія Беларусі

Асноўная літаратура

1. Беларусы. Т. 1. Прамысловыя і рамесныя заняткі. Мн., 1995.
2. Беларусы. Т. 2. Дойлідства. Мн., 1997.
3. Беларусы. Т. 3. Гісторыя этналагічнага вывучэння. Мн., 1999.
4. Беларусы. Т. 4. Вытокі і этнічнае развіццё. Мн., 2001.
5. Беларусы. Т. 5. Сям'я. Мн., 2001.
6. Беларусы. Т.6. Грамадскія традыцыі. Мн., 2002.
7. Беларусы. Т.7. Вусная народная творчасць. Мн., 2004.
8. Беларусы. Т.8. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Мн., 2005.
9. Беларусы. Т.9. Антрапалогія. Мн., 2006.
10. Беларусы. Т.10. Славянскія этнакультурныя традыцыі. Мн., 2007.
11. Пилипенко М. Ф. Этнография Белоруссии. Мн., 1981.
12. Паэзія беларускага земляробчага календара. Мн., 1992.
13. Сахута Я. М. Народнае мастацтва Беларусі. Мн., 1997.
14. Цітоў В. С. Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. Мн., 1994.
15. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі. Мн., 1996.
16. Цітоў В. С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура. Мн., 1997.
17. Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Дадатковая літаратура

1. Бандарчык В. К., Малаш Л. А. Беларуская этнаграфія і фальклор у працах славянскіх вучоных эпохі рамантызму. Мн., 1973.
2. Барташэвіч Г. А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя. Мн., 1985.
3. Беларуская вусна-паэтычная творчасць. Мн., 1988.
4. Беларуская фалькларыстыка. Мн., 1989.
5. Беларускі фальклор у сучасных запісах. Мн., 1983.
6. Беларуская вусна-паэтычная творчасць. Мн., 1988.
7. Беларуская фалькларыстыка. Мн., 1989.
8. Беларускі фальклор у сучасных запісах. Мн., 1983.
9. Браім І. М. Рыбалоўства ў Беларусі: гіст.-этнагр. нарыс. Мн., 1976.
10. Бромлей Ю., Подольный Р. Человечество — это народы. М., 1990.
11. Гурков В. С., Терехин С. Ф. Бортничество в Белоруссии. Мн., 1980.
12. Ермаловіч М. І. Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды. Мн., 1990.

13. Жабінская М. П. Складзі ўзор сам. Мн., 1992.
14. Жарты, анекдоты, гумарэскі. Мн., 1984.
15. Курилович А. Н. Белорусское народное ткачество. Мн., 1981.
16. Лакотка А. І. Сцежкамі дзядоў. Мн., 1986.
17. Лакотка А. І. Пад стрэхамі прашчураў. Мн., 1995.
18. Легенды і паданні. Мн., 1983.
19. Ліцвінка В. Святы і абрады беларусаў. Мн., 1997.
20. Минько Л. И. Суеверия и приметы: Истоки и сущность. Мн., 1975.
21. Мальдзіс А. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя: Нарысы быту і звычаяў. Мн., 1982.
22. Милюченков С. А. Белорусское народное гончарство. Мн., 1984.
23. Молчанова Л. А. Материальная культура белорусов. Мн., 1968.
24. Навагродскі Т. А. Беларуская народная кулінарыя XIX — пачатку XX ст. Мн., 1995.
25. Народная педагогіка беларусаў. Мн., 1996.
26. Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў. Мн., 1974.
27. Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. Мн., 1987.
28. Сям'я і сямейны быт беларусаў / В. Бандарчык, Г. Курыловіч, Л. Ракава і інш. Мн., 1990.
29. Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии: новая концепция. Мн., 1991.
30. Помнікі этнаграфіі: Методыка выяўлення, апісання і збірання. Мн., 1981.
31. Тэгако Л. И., Саливон И. И. Основы антропологии и экологии человека. Мн., 1997.
32. Хатэнка А. Я. Зніч крыжаваных дарог. Мн., 1992.
34. Чурко Ю. М. Белорусский народный танец. Мн., 1972.

ГЛАСАРЫЙ

ЭТНАГЕНЭЗ

(назоўнік | мужчынскі род | спецыяльны тэрмін)

Паходжанне народаў. Э. славян. || прыметнік: этнагенетычны.

ЭТНАГРАФІЯ

(назоўнік | жаночы род)

Навука, якая вывучае матэрыяльную і духоўную культуру народаў. 2. Асаблівасці быту, нораваў, культуры, звычаяў якога-н. народа, народнасці, мясцовасці і пад. Э. палескага краю. || прыметнік: этнаграфічны.

ЭТНАЛОГІЯ

(назоўнік | жаночы род)

Навука, якая даследуе народы, іх паходжанне (этнагенез), рассяленні, побыт і культуру; этнаграфія (у 1 знач.). || прыметнік: этналагічны.

ЭТНАНІМІКА

(назоўнік | жаночы род)

Раздзел анамастыкі, які вывучае назвы нацый, народаў, народнасцей, плямёнаў і г.д. || прыметнік: этнанімічны.

ЭТНАС

(назоўнік | мужчынскі род | спецыяльны тэрмін)

Від устойлівай сацыяльнай групы людзей, што ўзнік гістарычна (племя, народнасць, нацыя).

ЭТНІЧНЫ

(прыметнік)

Які мае адносіны да якога-н. народа. Э. склад насельніцтва. Этнічная супольнасць — устойлівая сацыяльная група людзей (племя, народнасць, нацыя), якая ўзнікла гістарычна.

ЭТНОГРАФ

(назоўнік | мужчынскі род)

Спецыяліст па этнаграфіі.

ЭТНОЛАГ

(назоўнік | мужчынскі род)

Спецыяліст па этналогіі.

ЭТОЛАГ

(назоўнік | мужчынскі род)

Спецыяліст па эталогіі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ